

І. І. ВІНІЧЕНКО, О. В. ГОНЧАРЕНКО

С. В. ВАСИЛЬЄВ, К. М. ДІДУР

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ - 2019

УДК 339.9 (075.8)

Г 54

*Рекомендовано до видання вченою радою
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
(протокол № 7 від 25 квітня 2019 р.).*

Рецензенти:

Волощук К. Б. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету;

Хамініч С. Ю. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії і маркетингу Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара;

Величко О. П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і права Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Глобальна економіка: навчальний посібник / І. І. Вініченко, О. В. Гончаренко, С. В. Васильєв, К. М. Дідур. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2019. – 234 с.

ISBN 978-617-7300-43-3

Навчальний посібник включає навчальний матеріал по темам, завдання для самостійної роботи студентів, тестові завдання для самоперевірки знань, літературні першоджерела до кожної теми.

За змістом і структурою навчальне видання відповідає освітньо-професійній програмі навчальної дисципліни «Глобальна економіка» за освітнім ступенем магістр за галуззю знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка». Матеріал рекомендується для самостійного вивчення процесів і проблем глобальної економіки.

ISBN 978-617-7300-43-3

© Вініченко, І. І. Гончаренко, О. В.
Васильєв, С. В. Дідур, К. М. 2019

*Присвячується 100-річчю
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету*

ПЕРЕДМОВА

До наукових напрямів, що набувають в останні роки ознаки нової самостійної науки, належить і глобальна економіка. Її предметом є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціоприродних систем та їх динаміка. У центрі уваги глобальної економіки знаходяться взаємодія екологічних, економічних, соціальних та інших процесів, а також можливості управління ними.

Глобальна економіка – це наукова дисципліна, в межах якої система взаємозв'язків людини, суспільства і природи уявляється єдиним цілим у масштабах усієї планети. Крім того, глобалістика розглядає цю систему як перманентно кризову, а в центрі її уваги знаходяться всі нестабільні ситуації, конфлікти, катастрофи. На відміну від інших наук, вона характеризує їх не як аномалію чи патологію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, джерело розвитку суспільства. Ця наука зосереджує свою увагу на обґрунтуванні управлінських рішень з подолання кризових ситуацій та забезпеченні поступальності світового розвитку.

Завдання дисципліни полягає у виявленні системної сутності економічної глобалізації; визначенні глибини впливу глобальних трансформацій на світові інтеграційні процеси; ідентифікації основних параметрів глобального розвитку; визначенні сучасних ринкових та інституціональних методик глобального менеджменту; аналізі особливостей формування національних і міжнародних стратегій розвитку. Саме це обумовлює об'єктивну необхідність і значимість набуття ґрунтовних знань основних положень глобальної економіки майбутніми фахівцями.

Читачам пропонуються навчальна програма дисципліни «Глобальна економіка», навчальний матеріал по темам, завдання для самостійного контролю знань, словничок економічних термінів і рекомендована література. Кожна тема включає в себе навчальний матеріал, завдання для практичного виконання, які складаються з п'яти типів: питання для самоконтролю знань, вибір єдиної правильної відповіді у тестах, визначення правильного твердження, тематики рефератів та завдань для розв'язання кросворду. Усі ці завдання дозволять студентам самостійно з'ясувати, наскільки глибоко засвоєний матеріал тієї або іншої теми, ґрунтовно підготуватися до практичних занять, виконання завдань поточного та підсумкового контролю знань, а викладачу достатньо швидко й об'єктивно оцінити знання студентів.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

«ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Тема 1. Часові межі феномену глобалізації

Аналіз дефініцій «глобальність», «глобалізм», «глобалізація». Багатоаспектність терміна «глобалізація» та основні визначення цього процесу. Чинники глобалізації: техніко-технологічні, соціально-економічні, політичні, морально-етичні та культурні.

Учені, що досліджували феномен глобалізації: британські соціологи Роланд Робертсон, Ентоні Гіденс, Зигмунт Бауман, німецький соціолог Ульріх Бек, шведський соціолог Джонатан Фрідман, австралійський соціолог Малколм Вотерс.

Три етапи становлення глобалізації: I етап – колонізація; II етап – європеїзація; III етап – капіталізація. Підходи до трактування змісту глобалізації та їх особливості: «гуманістичний», «критичний», «невизначений», «неоліберальний».

Тема 2. Сучасна методологія глобалістики

Етапи формування глобалістики. Пагоушський рух та Римський клуб. Діяльність Ауреліо Печчеїта. Роки виникнення терміна «глобалістика». Західна і Радянська школи глобалістики. Становлення основних форм існування глобалістики як самостійної галузі наукового знання. Трактування глобалістики у вузькому та широкому значеннях.

Структура глобалістики: соціологічний, антропологічний, культурологічний, екологічний, економічний та політичний аспекти. Методологічна основа глобалістики – глобально-цивілізаційний підхід. Об'єкт та предмет науки глобалістики. Основні виміри глобалізації. Цивілізація та її особливості. Складові глобалістики: політична, економічна, соціальна, екологічна, інформаційна.

Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики

Напрями глобалізації: глобалісти та антиглобалісти. Представники напрямку, що визнає феномен глобалізації: Б.Р. Скотт, К. Оме, В. Коллонтай, Т. Левітт та їх основні вчення. Характеристика напрямку, що не визнає феномен глобалізації; основні доводи представників цього напрямку.

Форми прояву глобалізації та їх характеристика. Школи, які характеризують сучасні парадигми глобалістики: Римський клуб, Інститут всесвітніх спостережень, ноосферологічна школа В.І. Вернадського, школа універсального еволюціонізму, школа мітозу біосфер, школа контрольованого глобального розвитку, школа «Світ-системна парадигма».

Модель Дж. Форрестера та модель «Мир-3», створена фахівцем в області системної динаміки Деннісом Медоузом. «Стартові» цілі Ауреліо Печчеїта. Л. Браун та проект «Стан світу». Глобальна комп'ютерна модель «Гея» та її характеристика. Аналіз термінів «техносфера» та «глобатех».

Тема 4. Становлення глобальної економіки

Джерела конкурентоспроможності в глобальній економіці. Картографія світу в новітньому геоекономічному просторі. Чинники глобалізації. Технічні, технологічні чинники. Соціально-економічні чинники глобалізації. Культурні чинники. Морально-етичні чинники. Політичні чинники. Форми прояву глобалізації.

Становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури. Становлення єдиного світового виробництва. Формування нової системи глобального керування. Виникнення нових глобальних економічних суб'єктів. Еволюція напрямів глобалізації. Систематизування поглядів на глобалізацію: два базових напрями. Природа глобалізації. Еволюція напрямів глобалізації в економічній літературі. Погляди деяких глобалістів та антиглобалістів на глобалізацію. Особливості глобальної економіки. Сутність глобальної економіки. Становлення глобальної економіки як науки. Унікальні характеристики глобальної економіки: неймовірна рухливість

фінансового капіталу, глобальна мережа комунікацій, зростаючий міжнародний поділ праці.

Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів

Характеристика ключових глобальних проблем економічного розвитку. Ключові глобальні проблеми економічного розвитку, їх характеристика. Причини виникнення глобальних проблем. Прояв існування глобальних проблем у різних країнах світу.

Цивілізаційні виміри глобального економічного розвитку. Еволюція локальних цивілізацій. Цивілізації індустріального етапу економічного розвитку. Розвиток цивілізацій постіндустріальної епохи. Формування цивілізацій четвертого покоління. Цивілізаційні виміри стратегій глобалізму. Представлення глобалізації в найбільш широкому цивілізаційному контексті за допомогою соціально-культурологічного підходу. Найсуттєвіші ознаки економічного глобалізму. Класифікація цивілізаційних груп у глобальному економічному просторі на початку XXI ст.

Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації

Характеристика сучасного етапу глобалізації. Особливості сучасної глобалізації. Принципи сучасної глобалізації. Чинники глобалізації: техніко-технологічні, соціально-економічні, політичні, морально-етичні і культурні. Дуалізм сучасного етапу глобалізації. Причини та прояви дуалізму сучасної глобалізації. Позитивні наслідки глобалізації. Негативний вплив світових глобалізаційних процесів на економіки деяких країн. Глобальні проблеми людства. Класифікація глобальних проблем. Сучасні ідеологічні концепції формування глобальних стратегій.

Тема 7. Парадоксальна природа глобальних трансформацій

Теоретичні моделі і сучасна практика глобальних трансформацій. Глобальні трансформації, їх сутність. Основні суперечності глобальних трансформацій.

цій. Позитивні та негативні риси глобалізації. Глобальні економічні парадокси: зміст і об'єктивна природа. Основні характеристики парадоксів глобалізації.

Соціальні наслідки процесу глобалізації. Нерівномірність у розподілі вигід та збитків від глобалізації. Фінансові кризи та їх вплив на світову економіку. Види системних криз. Форми прояву фінансових криз. Вплив криз на світову економіку. Наслідки кризових явищ в економіці. Інформаційні процеси в глобальній економіці. Інформаційні процеси – глобальна проблема. Основні інструменти інформації.

Тема 8. Альтерглобалізм та його форми

Об'єктивні процеси глобалізації. Стихійний рух проти глобалізаційних тенденцій у сучасному світі. Альтерглобалістський рух. Ідея сталого розвитку, її програмна мета. Завдання учасників руху антиглобалістів. Загальні цілі антиглобалізму, основні види діяльності антиглобального руху. Часові характеристики дій антиглобалістів. Вимоги антиглобалістів. Представники антиглобалістів. Правила, якими керується антиглобальний рух, та його основні принципи. Категорії громадських організацій та верстви населення, що представляють антиглобальний рух. Об'єктивна необхідність антиглобалізму. Головні агенти у встановленні глобальної економіки. Руйнівний та трансформістський напрями альтерглобалізму. Теорія «Імперії» теоретиків М. Хардта та Т. Негрі. Найглибші зовнішні та внутрішні протиріччя антиглобального руху. Концепції альтерглобалізму.

Тема 9. Глобальна економіка як прогностична реальність

Інтернаціоналізація світового відтворювального процесу. Сутність глобальної інтернаціоналізації. Співвідношення категорій «глобалізація» та «інтернаціоналізація». Характер, форми, моделі та конкурентні переваги регіональної економічної інтеграції в глобальних умовах розвитку. Особливості функціонування сучасних глобальних ринків. Поняття світових ринків. Глобалізація світових ринків. Формування глобального капіталу. Позитивні та негативні нас-

лідки функціонування глобальних ринків. Проблеми розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. Міжнародні економічні відносини України та фактори, які впливають на їх розвиток.

Тема 10. Регулятивні механізми глобальної економіки

Трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регулюючої системи. Транснаціональні та багатонаціональні корпорації (ТНК, МНК), міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання. Напрями макроекономічного регулювання національних економік: комплексна лібералізація та вироблення міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами; регулювання міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн і міжнародної заборгованості; здійснення структурних реформ у світовій економіці, насамперед у країнах, що розвиваються; стабілізація кон'юнктури на світових ринках сировини і продовольства; регіональна міжнародна економічна інтеграція, пов'язана зі створенням комплексних міжнаціональних структур; координація і вироблення єдиних правил функціонування міжнародної інфраструктури. Міжнародні інститути глобального регулювання світової економіки. Головні протиріччя і проблеми глобального регулювання економіки. Міжнародна регулююча система СОТ та її нормативно-правова база.

Тема 11. Міжнародні стратегії глобалізації

Основні моделі економічного розвитку: теорія зовнішньої залежності, неокласична модель вільного ринку, теорія ендогенного зростання, інноваційна теорія економічного розвитку, теорія структурних перетворень, модель лінійних стадій розвитку, модель сталого розвитку. Головний постулат концепції ендогенного зростання – пріоритет внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що виникають та відтворюються у відносно відособлених національних економічних системах.

Генеральна Асамблея ООН. Декларація соціального прогресу і розвитку. Органи в системі ООН: Департамент з координації політики і сталого розвитку, який забезпечує основну підтримку центральних координаційних і директивних функцій Економічної і соціальної ради (ЕКОСОП), а також Другого й Третього комітетів ГА ООН; Комісія зі сталого розвитку; Міжвідомчий комітет зі сталого розвитку. Економічна і соціальна рада ООН. Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД) та принципи її діяльності. Програми розвитку ООН (ПРООН). Найзначніша міжнародна агенція кредитування економічного розвитку – Група Світового банку, до складу якої входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародна асоціація розвитку (МАР); Міжнародна фінансова корпорація (МФК); Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС); Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ).

Тема 12. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації

Україна – суверенна незалежна держава. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України. Програмний документ «Стратегія економічного й соціального розвитку України (2004–2015 рр): шляхом європейської інтеграції» та його характеристика. Україна є учасницею організацій глобального типу (ООН та її економічних структур), макрорегіонального (СНД, ОЧЕС, ГУАМ), єврорегіонального. МВФ, СБ, ЄБРР та їх ролі в життєзабезпеченні України.

Світова організація торгівлі та переваги, які відкриваються членам цієї організації. Співдружність Незалежних Держав – перше регіональне утворення, до складу якого ввійшла Україна. Європейський Союз – головний пріоритет України в зовнішньоекономічній політиці. Методологічні засади гео економічного аналізу і прогнозування, необхідні для формування стратегії подальшого розвитку України в умовах глобалізації.

Тема 1. ЧАСОВІ МЕЖІ ФЕНОМЕНУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Поняття «глобальність», «глобалізм», «глобалізація»

Становлення глобальної господарської системи, яка руйнує кордони національних господарств, пов'язаних міцними торговельними, фінансовими, політичними, соціальними і культурними відносинами, – це найбільш важливий процес, який визначив обличчя світу на межі ХХ – ХХІ ст.

Семантично категорія «глобальність», як і інші поняття з цим коренем, пов'язана з латинським словом *globus* (земна куля). Тим самим підкреслюється, що життєвим простором людства є вся планета Земля, а проблеми його існування виступають як загальнопланетарні, тобто глобальні. Під «глобальністю» розуміють життя у світовому співтоваристві, де жодна країна (або група країн) не може відгородитися від інших. Поняття «глобальність» тісно пов'язане з категорією «світ як ціле», його активно розробляють з 70-х років ХХ ст. Парадигма цілісності заснована на визнанні єдності суспільства, біосфери, ноосфери як основного принципу світобудови.

Важливо також встановити та розрізнити поняття глобалізм і глобалізація. Глобалізм – загальнопланетарна реальність, єдиний економічний і соціокультурний простір на основі взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів, зростання обсягів і прискорення темпів обміну товарами і послугами, міжнародного переміщення капіталів і робочої сили, взаємопроникнення духовних цивілізаційних цінностей, які формуються. Поняття «глобалізм» має об'єктивний і суб'єктивний зміст. З об'єктивних позицій – це єдиний світовий простір, що створюється ринковою цивілізацією обміну. Із суб'єктивних позицій глобалізм передбачає послідовне усунення від усіх місцевих інтересів, норм і традицій, формування світу економічного і політичного монополізму з міжнародним центром влади.

Поняття «глобалізація» є багатограним. У широкому розумінні виділяють чотири визначення глобалізації:

- процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за межі територіальних кордонів окремих держав поряд з формуванням та розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;

- процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальний світовий рівень усвідомлення, який вимагає їх вирішення з урахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;

- безпосередній вплив подій, що відбуваються в одній частині світової економіки, на інші її частини, які можуть бути непов'язані територіально;

- необхідність координації в загальносвітових масштабах національних економік та фінансових політик з метою створення єдиного світового порядку.

Отже, глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем. Глобалізація стала чи не найзагальнішим явищем сучасності; об'єктивною реальністю, без якої важко уявити політичний, економічний, соціальний чи культурний поступ суспільства.

Процес глобалізації розвивається під впливом сукупності техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, морально-етичних і культурних чинників.

Техніко-технологічні:

- науково-технічний прогрес, розвиток нових поколінь транспорту та зв'язку;

- революція в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;

- виникнення єдиного інформаційного простору та створення можливостей для здійснення операцій в режимі реального часу.

Соціально-економічні чинники:

- поглиблення інтернаціоналізації економіки на базі транснаціоналізації та регіоналізації;

- лібералізація сфери руху товарів та капіталу, розвиток нових фінансових технологій;

- становлення нового геоекономічного простору, що базується на міжжанк-лавному (міжкорпоративному) поділі праці;
- індивідуалізація, деконцентрація та диверсифікація виробництва, що базується на новітніх технологічних укладах;
- геоекономічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу.

Політичні чинники:

- взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;
- зростаюча орієнтація держав на зовнішні зв'язки;
- геополітичні трансформації, пов'язані з розпадом світової соціалістичної системи.

Культурні, морально-етичні чинники:

- послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків та звичаїв;
- зростання мобільності духовно-емоційного спілкування;
- інтернаціоналізація освіти, духовно-культурного простору тощо.

1.2. Історія феномену глобалізації

Науковий дискурс феномену глобалізації започаткували у 80-х роках ХХст. британські соціологи Роланд Робертсон, Ентоні Гіденс, Зігмунт Бауман, німецький соціолог Ульріх Бек, шведський соціолог Джонатан Фрідман, австралійський соціолог Малколм Вотерс. В українській науково-філософській думці це поняття набуло категоріального статусу лише наприкінці 90-х років минулого сторіччя. Щоб зрозуміти сутність глобалізації, доречно проаналізувати її джерела і причини, які, на переконання Р. Робертсона, Дж. Фрідмана і М. Вотерса, сягають у XV – XVI ст. На їхню думку, глобалізація є феноменом західної, індустріальної цивілізації.

Дослідники глобалізації виокремлюють три етапи в її становленні.

Перший етап (XV – XIX ст.) глобалізації – колонізація; її появі сприяла промислова революція XV – XVI ст. З'явилися технічні винаходи, які істотно вплинули на формування індустріальної цивілізації: компас, порох і пароплав. Європа, за обґрунтуванням швейцарського культуролога Дені де Ружмон (1906 – 1985), географічно об'єднала світ, власне вона його відкрила, дослідила, «приручила», розбудила, змусила вирушити до своєї єдності. Європа розпочала з того, що поєднала континенти, які до її появи нічого не знали про взаємне існування. Вона дала змогу людству усвідомити свою єдність. Відкриваючи нові землі, здійснюючи географічну та промислову експансію, Європа залучала їх до сфери власного впливу, модернізувала життя народів світової «периферії», експортуючи свої суспільні практики, господарські та політичні форми, капітали й техніку. Європейці населили найвіддаленіші куточки планети, виготовили карти всіх континентів й океанів, назвали острови й моря своїми іменами. Полишивши рідні країни, вони принесли європейську культуру й цінності, до яких долучали «периферію», оскільки були переконані, що вона з часом стане частиною їхньої цивілізації. Усвідомлюючи власні переваги над колонізованими народами, європейці прагнули не лише їх «цивілізувати», а й наблизити до свого способу життя.

Перед Європою постали два шляхи розвитку: або її дезінтеграція на суперницькі націоналізми, що неминуче призведе до тоталітаризму, або федеральної інтеграції націй, які відмовляються від догми їхнього абсолютного суверенітету, і в тій чи іншій формі приймають спільну структуру. Федералізм став відповіддю на виклик історії, оскільки ґрунтується на пошануванні численних елементів, які утворюють Європу.

У повоєнні 40-і роки XX ст. розпочався *другий етап* глобалізації – євроінтеграція. Євроінтеграція на засадах федералізму почалася зі становлення Європейського Співтовариства (ЄС) на основі Римського договору (1957), відповідно до якого до ЄС увійшли Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди. Згідно з даним договором, вони заснували спільний Європейський ринок, що сприяв формуванню інтернаціональних економічних і політичних

зв'язків на рівні національних інститутів (держав, міжурядових і неурядових організацій тощо).

Третій етап глобалізації розпочався в 70-ті роки. Він зумовлений, з одного боку, науково-технічною революцією, а з іншого, – початком економічної кризи. Перед країнами ЄС постало завдання об'єднати ресурси для подолання відставання від США та Японії в галузі мікроелектроніки, біотехнологій та виробництва нових матеріалів. На цьому етапі відбулося географічне розширення ЄС, яке сьогодні об'єднує 29 країн. Принципи євроінтеграції закріплені в Маастрихтському договорі (1991), який передбачає свободу переміщень у рамках ЄС капіталів, товарів, послуг, робочої сили та інформації. Важливе значення для практичної реалізації концепції євроінтеграції мають положення Маастрихтського договору про громадянство в ЄС.

Аналізуючи процеси євроінтеграції, Богдан Гаврилишин у доповіді Римському клубові «Дороговкази в майбутнє» (1980) висунув концепцію створення загального «світового порядку», в рамках якого людство може дати раду і нинішнім проблемам, і тим, що виникнуть у майбутньому. Незважаючи на те, що у світі існує приблизно 160 націй-держав, які різняться між собою, у них спільна доля, вони приречені на співіснування. Безперечно, світ переповнений конфліктами, а міжнародні інституції надто слабкі, однак є всі підстави вести мову про «спільну долю» і «світовий лад». Зразок такого спільного порядку демонструє Західна Європа, де об'єднання в європейські економічні і політичні структури дає змогу зберігати повну культурну незалежність, життєздатність і контролювати розв'язання питань, які стосуються народів цього співтовариства.

Євроінтеграції притаманні:

- співіснування різних культур, релігійних вірувань, переконань, способів життя;
- політичне правління, яке базується на владній співпраці за умови відсутності домінуючої верхівки і наявності постійних коаліцій на всіх рівнях правління, що функціонують на засадах колегіальності;

- федеральний характер політичних інституцій зі взаємопов'язаними відповідальністю і винятковим правом на ухвалення рішень на різних рівнях суспільної ієрархії: світовому, регіональному, країни, провінції, округу, громади;

- надзвичайно децентралізована структура влади за широкої участі громадян в ухваленні рішень із «представницькою демократією» на вищих рівнях і з «прямою демократією» на нижчих рівнях правління.

Таким чином, під європеїзацією розуміли розширення сфери дії європейського права. Цей термін також використовувався для опису наслідків міграції європейців у ті країни, де вони потім ставали етнічною більшістю. Сьогодні таке поняття застосовується, насамперед, для позначення розширення сфери застосування принципів, прийнятих в Європейському Союзі.

На думку Б. Гаврилишина, до світової інтеграції, а не лише до європейської, спонукають такі чинники:

- загроза тотального фізичного знищення людства;

- розвиток транспортних і комунікативних технологій, що скорочують відстані;

- нерівномірність розподілу природних ресурсів, що зумовлює економічну інтеграцію.

Запровадження нового устрою необхідне для виживання людства. Із ХХІ ст. розпочався новий етап євроінтеграції, який пов'язують із запровадженням єдиної грошової одиниці (євро) та розвитком інформаційних технологій. Вільний обмін інформацією відкриває нові перспективи «електронної Європи», пріоритетами якої є освіта, підвищення кваліфікації, електронна торгівля. Кіберсфера (телевізуальна, інформаційна) об'єднує локальне і глобальне, надаючи світу ознак гіперреальності. Усі нації більшою чи меншою мірою втягнуті в одну й ту саму транснаціональну тенденцію інформаційного обміну в кібернетичних просторах і залучені до глобальних мереж.

Поряд з євроінтеграційними процесами, які демонструють прагнення до керованої глобалізації з відновленням партнерських взаємин Європи з іншими регіонами світу, у 40-х роках американці запропонували свій варіант глобаліза-

ції, який має ґрунтуватися на американських ідеалах свободи та ринкового регулювання економіки.

Після Другої світової війни для США полем гри став увесь світ, адже суперництво з Радянським Союзом відбувалося за кожен частинку світу. Міжнародна система «холодної війни» та її конкуренція за вплив та гегемонію між капіталістичним Заходом і комуністичним Сходом до 90-х років визначала стратегію розвитку світу.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. формується глобальна капіталістична система. Самобутніми атрибутами сучасного етапу глобалізації є інтеграція та мережі. У цій новій ері глобалізації, як переконує американський експерт із міжнародних відносин Томас Фрідмен, домінує американська потуга, американська культура, американський долар і американський флот. Америка перетворилася на глобальну силову структуру, яка стимулює й розвиває інтегративні тенденції. Щоправда, експерти доповіді у «Глобальні зміни світу–2025» стверджують, що до 2025 року міжнародна система стане глобальною і багатополюсною. США поступово втрачатимуть свою активну позицію провідної держави світу. Уже до 2025 року Китай стане другою за масштабами економікою світу. Завдяки економічному зростанню Індія, також претендуватиме на статус ще одного полюса в новому багатополюсному світоустрою.

1.3. Сутність, характерні риси та основні підходи до глобалізації

Науковці виділяють чотири загальних підходи до трактування змісту глобалізації:

Перший – «гуманістичний»; «глобооптимісти» підтримують глобалізацію і стверджують, що глобалізм гуманний, він обумовлює вільний ринок і демократію. Їх позицію виявляє формула: «Скільки світів – стільки глобалізацій». Даний підхід стверджує, що глобалізація вирішить багато соціальних проблем. Вона є результатом розвитку глобального капіталізму, доброзичливо відноситься до ліберальних і демократичних політичних традицій. Так, І. Валлерстайн розглядає глобалізацію як тенденцію, яка діє вже декілька сторіч і яка спрямо-

вана на досягнення єдності людства в рамках світосистеми, що встановлює взаємозв'язок і взаємодію різноманітних країн, культур і держав в економічній, політичній, культурній, технологічній та інших сферах. Головною проблемою в контексті глобалізації І. Валлерстайн вважає взаємозв'язок між транснаціональними процесами та існуючими національно-державними утвореннями, націями і національними культурами.

Другий підхід, який можна назвати «критичним», характеризує глобалізацію як процес, що є неприйнятним в його нинішньому вигляді. У процесі глобалізації не повинні загубитися національні демократичні досягнення, зокрема такі, як національно-державний суверенітет. Такої думки дотримуються А.С. Панарін, А.В. Бузгалін. Деякі групи антиглобалістів концентрують увагу на специфічних проблемах. У пошуках альтернативної системи вони підкреслюють необхідність розвитку місцевих структур і місцевих компаній, які ґрунтувалися б на більш цілісному підході. Узагалі, в даному підході переважає думка, що глобалізація досить далека від планів братерського єднання народів.

Третій підхід підкреслює, що майбутнє глобалізації невизначене, а кінцевий результат глобалізації в даний час невідомий. Серед можливих варіантів – війна всіх проти всіх, світове панування однієї наддержави, тиранічний союз глобальної еліти, глобальна екологічна катастрофа або певна комбінація з перелічених варіантів. Багато хто з прихильників даного підходу закликає вивчати глобалізацію в академічному аспекті (Д. Бречер, Т. Костелло і Б. Сміт). В.Л. Іноземцев вважає, що сутністю глобалізації є «формування системи, яка дозволяє одній людині чи групі людей взаємодіяти з іншими, корпораціями, соціальними структурами, не вдаючись до посередницької ролі держави». Учений також солідарний з тими західними вченими, які розглядають глобалізацію як «період невизначеності».

Четвертий підхід стверджує неоліберальну глобалізацію, сутність якої визначають як інтернаціоналізацію економічного, політичного і культурного життя людства; вона супроводжується ігноруванням багатьох цивілізаційних імперативів. Неоліберальна форма глобалізації отримала найбільше поширення

і розвіяла міф про стійкий розвиток. Світ, як і раніше, нестабільний. Модель неоліберальної глобалізації спрямована на послаблення національних держав та їх суверенітету. Ще однією особливістю неоліберальної моделі глобалізації для периферійних країн є пріоритет фінансової діяльності над виробництвом і суспільним розподілом. Таким чином, у державах, які розвиваються, створюються умови для експансії корпорацій через «нав'язування» умов глобального вільного ринку і довготривалої стратегії концентрації природних ресурсів промислово розвиненими країнами.

Неоліберали розглядають глобалізацію як процес поступового подолання державами своїх вузькоогоїстичних національних інтересів і становлення «співтовариства цивілізованих країн», яке є результатом взаємопроникнення національних економік, інтернаціоналізації фінансів, посилення ролі найбільших ТНК у світовій економіці, зростання конкуренції підприємств і фірм, незалежно від їх національної приналежності.

Із викладеного можна зробити такий висновок: множинність категоріальних змістів поняття «глобалізація» свідчить про те, що на сучасному етапі глобалізація постає, по-перше, як трансформація соціальної дійсності, яка характеризується різними показниками в основних сферах життєдіяльності суспільства; по-друге, як соціоприродний процес, обумовлений не тільки соціальними, але й природними причинами; по-третє, як складний, багатоаспектний, різноспрямований процес, у результаті якого відбувається посилення взаємозв'язків між природним та соціальним світом, між країнами і народами, культурами і державами, а також між окремими індивідами.

Рекомендована література: [1, 13, 17, 21, 30].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Під «глобальністю» розуміється:

а) життя у світовому співтоваристві;

6. Міжнародна організація, яка мала вирішальне значення для формування глобалістики як науки:

- а) Паризький клуб;
- б) Лондонський клуб;
- в) Більдерберзький клуб;
- г) Римський клуб.

7. Українська школа глобалістики представлена працями вчених:

- а) О. Орука, А. Костіна;
- б) А. Яншина, Ю. Трусова;
- в) Д. Лук'яненко, О. Білоруса, Б. Гаврилишина;
- г) О. Петренка, Ю. Цимбалюка.

8. Перший етап становлення глобалізації:

- а) капіталізація;
- б) європеїзація;
- в) колонізація;
- г) індустріалізація.

9. Другий етап становлення глобалізації:

- а) капіталізація;
- б) європеїзація;
- в) колонізація;
- г) індустріалізація.

10. Третій етап становлення глобалізації:

- а) капіталізація;
- б) європеїзація;
- в) колонізація;
- г) індустріалізація.

11. Скільки виділяють етапів становлення глобалізації?

- а) два;
- б) три;
- в) чотири;
- г) правильна відповідь відсутня.

12. Назва підходу позиції, яку характеризує вислів: «Скільки світів – стільки глобалізацій»:

- а) «критичний»;
- в) «неоліберальний»;

б) «гуманістичний»;

г) «невизначений».

13. Назва підходу до глобалізації, який розвіяв міф про стійкий розвиток світу:

а) «критичний»;

в) «неоліберальний»;

б) «гуманістичний»;

г) «невизначений».

14. Технічний винахід, який істотно вплинув на формування індустріальної цивілізації:

а) компас;

в) пароплав;

б) порох;

г) усі відповіді правильні.

15. Учений, який розглядає глобалізацію як «період невизначеності»:

а) Е. Гіденс;

в) В. Іноземцев;

б) А. Панарін;

г) С. Валлерстайн.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Глобалізм – загальнопланетарна реальність, єдиний економічний та соціокультурний простір на основі взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів, зростання обсягів і прискорення темпів обміну товарами та послугами, міжнародного переміщення капіталів і робочої сили, взаємопроникнення духовних цивілізаційних цінностей, які формуються.

2. На процес глобалізації впливає сукупність техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, морально-етичних і культурних чинників.

3. Поняття «глобалізація» є вузькопрофільним і розглядається вченими як процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальний світовий рівень бачення.

4. Головним політичним чинником впливу на глобалізацію є поглиблення інтернаціоналізації економіки на базі транснаціоналізації та регіоналізації.

5. Дослідники глобалізації виокремлюють чотири етапи в її становленні.

6. В українській науково-філософській думці «глобалізація» набула категоріального статусу лише наприкінці 90-х років ХІХ ст.

7. Перший етап глобалізації – європеїзація – розпочався зі становлення Європейського Співтовариства на основі Римського договору (1957).

8. Євроінтеграції не притаманні співіснування різних культур, релігійних вірувань, переконань, способів життя.

9. Автори гуманістичного підходу до глобалізації стверджують: «Скільки світів – стільки глобалізацій».

10. Неоліберали розглядають глобалізацію як процес, неприйнятний в його нинішньому вигляді.

ІІІ. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 1, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13;

по вертикалі: 2, 3, 8, 10, 11, 14, 15.

1. Від якого латинського слова походить термін «глобальність»?

2. Безпосередній вплив того, що відбувається в одній частині світової економіки на інші її складові, які можуть бути не пов'язаними.

3. Британський соціолог, який вперше почав досліджувати феномен глобалізації.

4. Яке поняття тісно пов'язане з категорією «світ як ціле»?

5. Український дослідник феномену глобалізації.

6. Перший етап становлення глобалізації.

7. Технічний винахід, що істотно вплинув на формування індустріальної цивілізації.

8. Хто географічно об'єднав світ?

9. Другий етап глобалізації.

10. Грошова валюта Європейського Союзу.

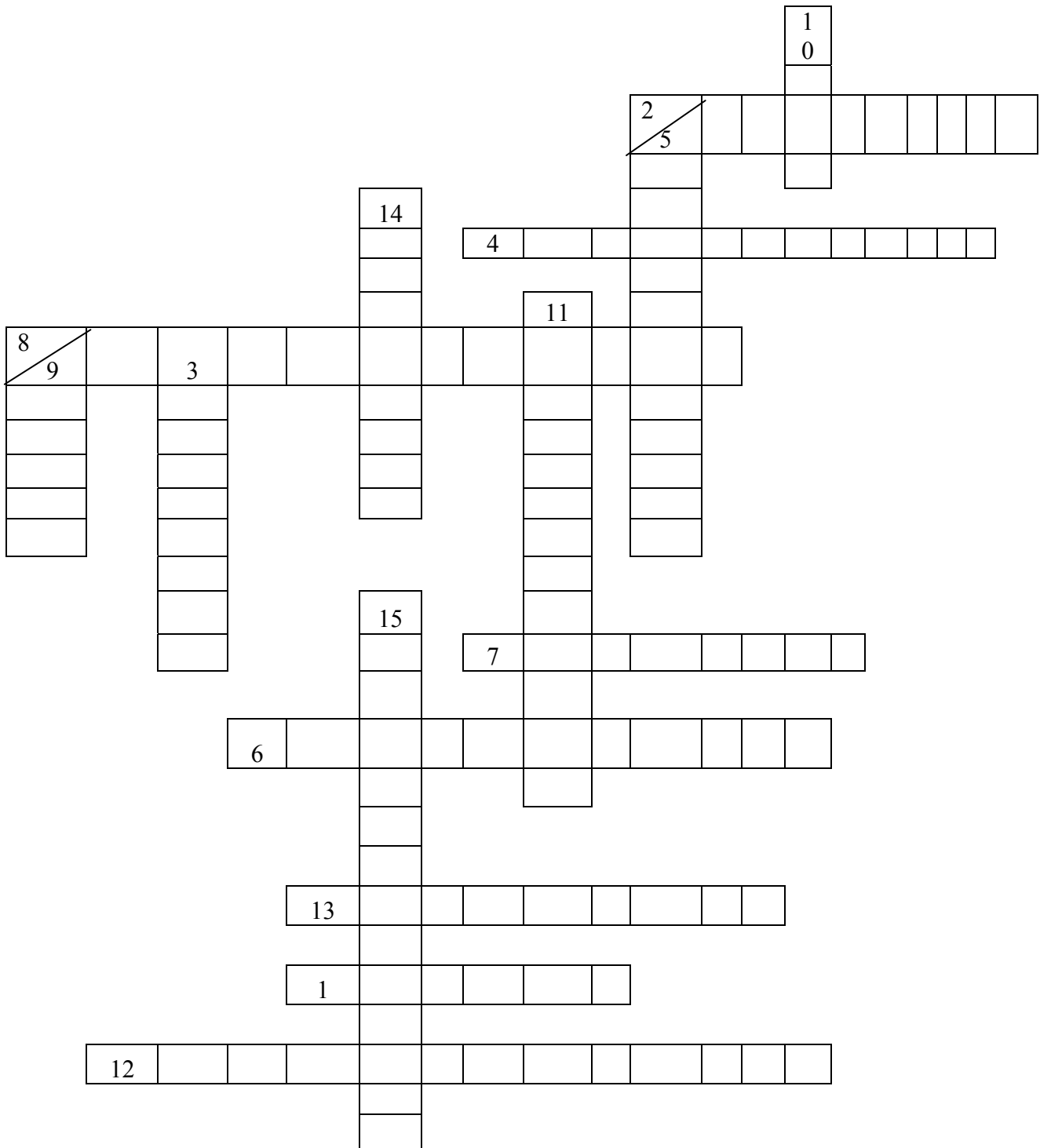
11. Третій етап глобалізації.

12. Назва підходу, позицію якого виявляє формула: «Скільки світів – стільки глобалізацій».

13. Підхід, що характеризує глобалізацію як процес, неприйнятний в його нинішньому вигляді.

14. Учений, який розглядає глобалізацію як «період невизначеності».

15. Назва підходу до глобалізації, який розвіяв міф про стійкий розвиток світу.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте зміст термінів: «глобальність», «глобалізм», «глобалізація».
2. Дайте чотири визначення багатоаспектного поняття «глобалізація».
3. Що можна віднести до техніко-технологічних чинників глобалізації?
4. У чому полягають соціально-економічні чинники глобалізації?

5. Які чинники можна віднести до політичних?
6. Що таке морально-етичні та культурні чинники глобалізації?
7. Розкрийте особливості етапу колонізації.
8. Що являє собою Європеїзація? У чому полягають особливості інтеграційних процесів?
9. Охарактеризуйте капіталістичну систему як сучасність нинішнього етапу глобалізації.
10. Що розуміють під гуманістичним підходом до глобалізації?
11. У чому суть «критичного підходу» до глобалізації?
12. Розкрийте основи «невизначеного» підходу до глобалізації.
13. Як неоліберали розглядають глобалізацію?
14. Які вчені внесли значний вклад у розробку теоретичних основ глобальної економіки?

V. Теми для рефератів

1. Глобалізація, її вплив на сучасну економіку.
2. Глобалістика, етапи її становлення.
3. Особливості сучасного етапу глобалістики.
4. Базові концепції, які характеризують історичні рамки глобалізації.

Тема 2. СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ

2.1. Умови формування глобалістики

Сучасний етап розвитку світового співтовариства вимагає формування нової галузі міждисциплінарного наукового знання – глобалістики. У цьому процесі виділяють три етапи. На першому з них (кінець 60-х – кінець 80-х років ХХ ст.) глобалістика формувалася переважно в контексті осмислення глобальних проблем людства. Особливу роль у цьому відіграли виступи прихильників Пагоушського руху та праці Римського клубу, а також дослідження вчених екологів із різних країн світу.

Римський клуб було створено в 1968 році в Римі. Ініціатором створення клубу був Ауреліо Печчеїта. Римський клуб – міжнародна неурядова організація, яка об'єднує в своїх рядах учених, громадських і політичних діячів різних країн світу. Юридично Римський клуб зареєстрований у Швейцарії. Головна мета – сприяти усвідомленню труднощів, що виникли перед людством, та шляхом впливу на суспільну свідомість намагатися виправити нинішню ситуацію. Аналізуючи діяльність Римського клубу, його творець і лідер Ауреліо Печчеї сформулював «Основні цілі людства», які виклав у своїй книзі «Людські якості».

Сам термін «глобалістика» почав широко застосовуватись у 70-ті роки ХХ ст, але широкого вжитку не набув. Про його зміст серйозно заговорили в другій половині 90-х років, коли увага вчених була зосереджена на дослідженнях глобальних проблем сучасності та осмисленні глобалізаційних процесів. До цього часу був накопичений значний теоретичний та фактичний матеріал. Зокрема, було з'ясовано та впроваджено в науковий і загальноживаний дискурс такі поняття, як «глобалізація», «глобалістика», «глобальний світ», «глобальні проблеми сучасності», «антиглобалізм» та інші.

Другий етап розвитку глобалістики за часом збігся з руйнуванням соціалістичної системи, що зумовило нову розстановку сил на міжнародній арені наприкінці ХХ ст., коли перед ученими постало завдання осмислення кардиналь-

них змін і сформованої нової суспільно-політичної ситуації. Це слугувало імпульсом до того, щоб повернути наукову думку від вивчення наслідків до аналізу причин змін, які відбуваються на планеті. Саме тоді, у 90-ті роки, розпочинається активне осмислення процесів глобалізації.

Глобалістика теоретично і практично тісно пов'язана з реаліями суспільного життя. Цим пояснюється те, що різні напрями і течії глобалістики досить яскраво виявили себе вже на перших етапах її становлення, коли протистояння двох ідеологічно ворожих суспільно-економічних та політичних систем обумовило її розвиток у рамках двох основних шкіл (західної і радянської). У наступний період позиції цих шкіл зблизилися під впливом нових реалій світової політики, перспектив розвитку світового ринку, а також загальних оцінок рівня екологічної загрози.

Із 2000-х років починається новий (третій) етап розвитку глобалістики, пов'язаний зі становленням основних форм її існування як самостійної галузі наукового знання. У теоретичному плані третій етап пов'язаний з осмисленням широкого спектра глобальних соціоприродних процесів. Сьогодні глобалістика в наукових колах трактується, по-перше, як наукова дисципліна (М.А. Чешков); по-друге, як сфера суспільної практики (І.А. Василенко), а також як наддисциплінарна галузь наукового знання (А.М. Чумаков). При цьому деякі вчені взагалі відмовляють їй у праві на існування.

Таким чином, глобалістика на сучасному етапі розвитку визначається як сфера теоретичних і практичних досліджень, у центрі уваги яких – вивчення процесів глобалізації та наслідків, які вона породжує. У цьому аспекті слід зазначити, що останні не зводяться лише до екологічних проблем сучасності, це проблеми економічної, політичної, соціокультурної сфер, які взаємопов'язані одна з одною.

2.2. Структура та предметне поле глобалістики

Глобалістика – це нова інтегративна галузь наукового знання, що охоплює філософські, гуманітарні, і природничо-наукові аспекти вивчення глобаль-

них явищ і процесів. Поняття глобалістики може використовуватись як у широкому значенні, так і у вузькому. У широкому значенні глобалістика – це сукупність наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень, які спрямовані на вивчення різноманітних аспектів глобалізації та наслідків, які вона породжує. У цьому аспекті трактування до глобалістики слід віднести теоретичні результати досліджень, їх практичну реалізацію. Необхідно враховувати також багатоаспектність самих глобалізаційних процесів, зокрема, їх політичні, економічні, екологічні, соціокультурні складові, які мають як локальний, так і глобальний вимір реалізації.

У вузькому значенні під глобалістикою слід розуміти міждисциплінарну, комплексну галузь наукових досліджень, які спрямовані на з'ясування сутності, сенсу та спрямованості глобалізаційних процесів, причин їх виникнення та тенденцій розвитку світового співтовариства і які охоплюють прогнозування результатів розгортання глобалізаційних процесів для унеможливлення або зменшення негативних впливів на розвиток людства.

У сучасній філософській літературі досить часто, розглядаючи структуру глобалістики, виокремлюють такі аспекти, як соціологічний, антропологічний, культурологічний, екологічний, економічний та політичний. Наприклад, економічний аспект охоплює дослідження становлення єдиної економічної системи, діяльність транснаціональних корпорацій та частку національних держав, міжнародної безпеки в процесі становлення геоекономіки.

Політичний аспект глобалістики містить у собі такі проблеми, як новий світопорядок, глобальні реформи міжнародних відносин, стратегії світового розвитку.

Антропологічний аспект охоплює вивчення взаємовідносин людини та природи і першочергово досліджує проблеми виживання людського роду. Проблеми виживання пов'язуються лише з дослідженням глобальних проблем сучасності.

Культурологічний підхід передбачає вивчення сучасних та класичних цивілізацій, дослідження проблем, пов'язаних зі становленням єдиної глобальної

культури, з формуванням людини в умовах розгортання глобалізаційних процесів, культури сучасного суспільства; дегуманізацію культури в процесі розгортання глобалізації.

Екологічний аспект містить у собі розгляд таких питань, як конфлікт між природою і людиною, наслідки діяльності людства, проблему народонаселення та можливі шляхи подолання цих конфліктів, перспективи розвитку світового співтовариства.

Соціальні аспекти глобалістики охоплюють такі тематизації, як соціальна організація суспільства в умовах глобалізації світу, соціальне прогнозування та моделі глобального розвитку.

До філософських досліджень глобалістики слід віднести: місце і роль соціоприродних процесів у бутті людини, дослідження фундаментальних принципів людського буття, ґрунтуючись на яких соціоприродні процеси сприяли досягненню ідеї цілісного єднання людства.

2.3. Методологічні основи глобалістики

Головний глобальний конфлікт сучасного світопорядку полягає в тому, що світ розділився на частини, одна з яких перейшла в постіндустріальну епоху, інша залишається в стадії індустріальної ери, а третя перебуває в доіндустріальній відсталості і бідності.

Методологічною основою глобалістики є глобально-цивілізаційний підхід, який дає можливість виявити генезис, витоки і взаємозв'язок політичних, економічних і соціокультурних вимірів глобалізації, співвідношення процесів глобалізації, інтеграції і дезінтеграції, регіоналізації і фрагментації.

Об'єкт науки глобалістики – це процеси глобалізації. Її предметом є виявлення закономірностей і законів формування нової системи світопорядку – глобалізму, яка може стати результатом і суттю розвитку світової спільноти в XXI ст., що містить у собі небачений вплив на цивілізаційну, міжнародну, регіональну і національну безпеку.

Зважаючи на сучасний інтегрований цивілізаційно-формаційний підхід, в теорії глобалістики застосовуються такі нові категорії, як індустріальне і пост-індустріальне суспільство, економічне і постеконічне суспільство, інформаційне суспільство, сервізація суспільства, нова економіка, глобальна економіка, глобальні трансформації в їх внутрішній взаємозалежності. Це дає можливість по-новому підійти до розгляду і розв'язання головних проблем сучасного світового і національного розвитку. При цьому локомотивом розвитку є прискорений технологічний прогрес та новий характер інвестиційних процесів у глобальному середовищі.

Виділяються такі основні виміри глобалізації: 1) об'єктивні тенденції світового економічного, політичного, соціального і культурного розвитку; 2) політична і стратегічна мета, яка сформована елітами наймогутніших держав і контрольованих ними міжнародних організацій; 3) методології аналізу процесів розвитку і розробки стратегій на рівні суб'єктів глобалізації (держав, міжнародних організацій, корпорацій); 4) нова глобальна стратегія наймогутніших корпорацій; 5) об'єднана стратегія і взаємодія наймогутніших держав, глобальних міжнародних організацій і глобальних корпорацій разом узятих.

З огляду на цивілізаційну суть, феномен глобалізації генетично походить зі сфери економіки, науки і техніки. А наука – це складова частина культури і цивілізації в цілому. Але феномен глобалізму і глобалізації не може обмежуватися лише сферою економіки. Він переходить і в політику (політична глобалізація), і в соціологію (соціальна глобалізація), і в екологію (екологічна глобалізація), і в культуру, науку та інформацію. Більш того, сьогодні активно формується таке нове комбіноване явище, як глобальна корпоративна культура, родоначальниками якої є США і Японія. Сучасні концепції глобального менеджменту, що лише зароджуються, також у повній мірі враховують соціально-культурні фактори.

Наука глобалістика об'єктивно поділяється на декілька складових: політичну, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну глобалістики. Неминучим є і виокремлення інших напрямів, але найчастіше розглядають взає-

мозв'язок політичної і економічної глобалістики. Якщо об'єктом політичної глобалістики є глобальний світ як цілісність, що розвивається, то відповідно об'єктом економічної глобалістики є глобальна економіка як інтегрована цілісна система. Предметом політичної глобалістики є дослідження закономірностей і законів політичної глобалізації світу і механізмів впливу політичної глобалізації на світовий соціум. Відповідно, предметом економічної глобалістики є дослідження закономірностей, законів і механізмів дії глобалізму і глобальної економічної системи як єдиного цілого. Як бачимо, і політична, і економічна глобалістика мають якісно однорідні об'єкт і предмет дослідження. Тому і методологічні підходи, і принципи цих наук повинні бути однорідними, але специфічно особливими.

У сучасній політичній і економічній глобалістиці домінуючим є єдиний, інтегрований, глобально-цивілізаційний підхід. Відповідно до існуючого визначення, – цивілізація – це сукупність способів існування і діяльності великої групи людей, яка характеризується особливостями: а) матеріального життя; б) інтелектуального життя; в) морального життя; г) політичної і соціальної організації.

Щодо методів, які використовуються в межах глобалістики, то тут потрібно перелічити всі методи фундаментальних наук та їх внесок у дослідження всіх складових глобалізаційних процесів, оскільки в глобалістиці задіяні філософія, культурологія, політика, економіка, екологія, ідеологія.

Рекомендована література: [2, 18, 25, 32, 43].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Засновник Римського клубу:

а) Е. Гіденс;

в) З. Бауман;

б) А. Печчеїта;

г) Е. Валлерстайн.

2. Назва руху, за сприяння якого розпочався перший етап становлення глобалістики:

- а) Римський;
- б) Маастрихтський;
- в) Пагоушський;
- г) вірна відповідь відсутня.

3. В якій країні юридично зареєстровано Римський клуб?

- а) Італія;
- б) Іспанія;
- в) Швейцарія;
- г) Японія.

4. Країна - родоначальник корпоративної культури:

- а) Італія;
- б) Іспанія;
- в) Швейцарія;
- г) Японія.

5. Аспект глобалістики, що містить у собі глобальні реформи міжнародних відносин, стратегії світового розвитку:

- а) соціологічний;
- б) антропологічний;
- в) політичний;
- г) екологічний.

6. Який аспект глобалістики визначає місце і роль соціоприродних процесів у бутті людини?

- а) соціологічний;
- б) антропологічний;
- в) культурологічний;
- г) філософський.

7. Аспект, що охоплює вивчення взаємовідносин людини та природи і першочергово досліджує проблеми виживання людського роду:

- а) соціологічний;
- б) антропологічний;
- в) культурологічний;
- г) екологічний.

8. Який підхід передбачає вивчення сучасних та класичних цивілізацій?

- а) економічний;
- б) антропологічний;
- в) культурологічний;
- г) політичний.

9. Аспект, у контексті якого розглядають проблему народонаселення:

- а) екологічний;
- б) антропологічний;
- в) культурологічний;
- г) політичний.

10. Який аспект глобалістики формує соціальну організацію суспільства?

- а) економічний;
- б) соціальний;
- в) культурологічний;
- г) політичний.

11. Методологічною основою глобалістики є:

- а) глобально-цивілізаційний підхід;
- б) історико-порівняльний підхід;
- в) глобально-хронологічний підхід;
- г) системно-цивілізаційний.

12. Об'єкт науки глобалістики:

- а) процеси монополізації;
- б) процеси створення локальних цивілізацій;
- в) процеси глобалізації;
- г) процеси виокремлення деяких родових общин.

13. Складова глобалістики, яка відповідає за знання:

- а) політична;
- б) інформаційна;
- в) економічна;
- г) політична.

14. Складова глобалістики, яка досліджує існування глобальних економік як інтегрованих цілісних систем:

а) політична;	в) економічна;
б) інформаційна;	г) політична.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. У процесі формування нової галузі міждисциплінарного наукового знання – глобалістики – виділяють п'ять етапів.

2. Римський клуб – міжнародна неурядова організація, що об'єднує в своїх рядах учених, громадських і політичних діячів різних країн світу, був зареєстрований в Італії в 1968 році.

3. Термін «глобалістика» почав широко застосовуватись у 70-ті роки XIX століття.

4. Екологічний аспект глобалістики охоплює вивчення взаємовідносин людини та природи і першочергово досліджує проблеми виживання людського роду.

5. Методологічною основою глобалістики є порівняльний історико–економічний аналіз, який дає можливість виявити генезис, витoki і взаємозв'язок політичних, економічних і соціокультурних вимірів глобалізації.

6. Предметом економічної глобалістики є дослідження закономірностей, законів і механізмів дії глобалізму і глобальної економічної системи як єдиного цілого.

7. Об'єктом економічної глобалістики є глобальний світ як цілісність, що розвивається.

8. Головний глобальний конфлікт сучасності полягає в тому, що світ розділився на частини, одна з яких перейшла в постіндустріальну еру, інша залишається в стадії індустріальної ери, а третя – в доіндустріальній ері відсталості і бідності.

9. До соціальних аспектів глобалістики відносять: місце і роль соціоприродних процесів у бутті людини, дослідження фундаментальних принципів людського буття.

10. У широкому значенні під глобалістикою розуміють міждисциплінарну, комплексну галузь наукових досліджень, які спрямовані на з'ясування сутності, сенсу та спрямованості глобалізаційних процесів.

III. КРОСВОРД

Запитання до кроссворда: по горизонталі: 4, 5, 9, 13;

по вертикалі: 1, 2, 3, 6, 7,8, 10, 11, 12.

1. Назва руху, за допомогою якого розпочався перший етап становлення глобалістики.

2. Назва клубу, який створено в 1968 році в Римі.

3. Який термін почав широко застосовуватись у 70-ті роки ХХ ст., проте широкого вжитку не набув?

4. Засновник Римського клубу.

5. Аспект глобалістики, що містить у собі глобальні реформи міжнародних відносин, стратегії світового розвитку.

6. Який аспект глобалістики визначає місце і роль соціоприродних процесів у бутті людини?

7. Аспект, що охоплює вивчення взаємовідносин людини та природи і першочергово досліджує проблеми виживання людського роду.

8. В якій країні юридично зареєстрований Римський клуб?

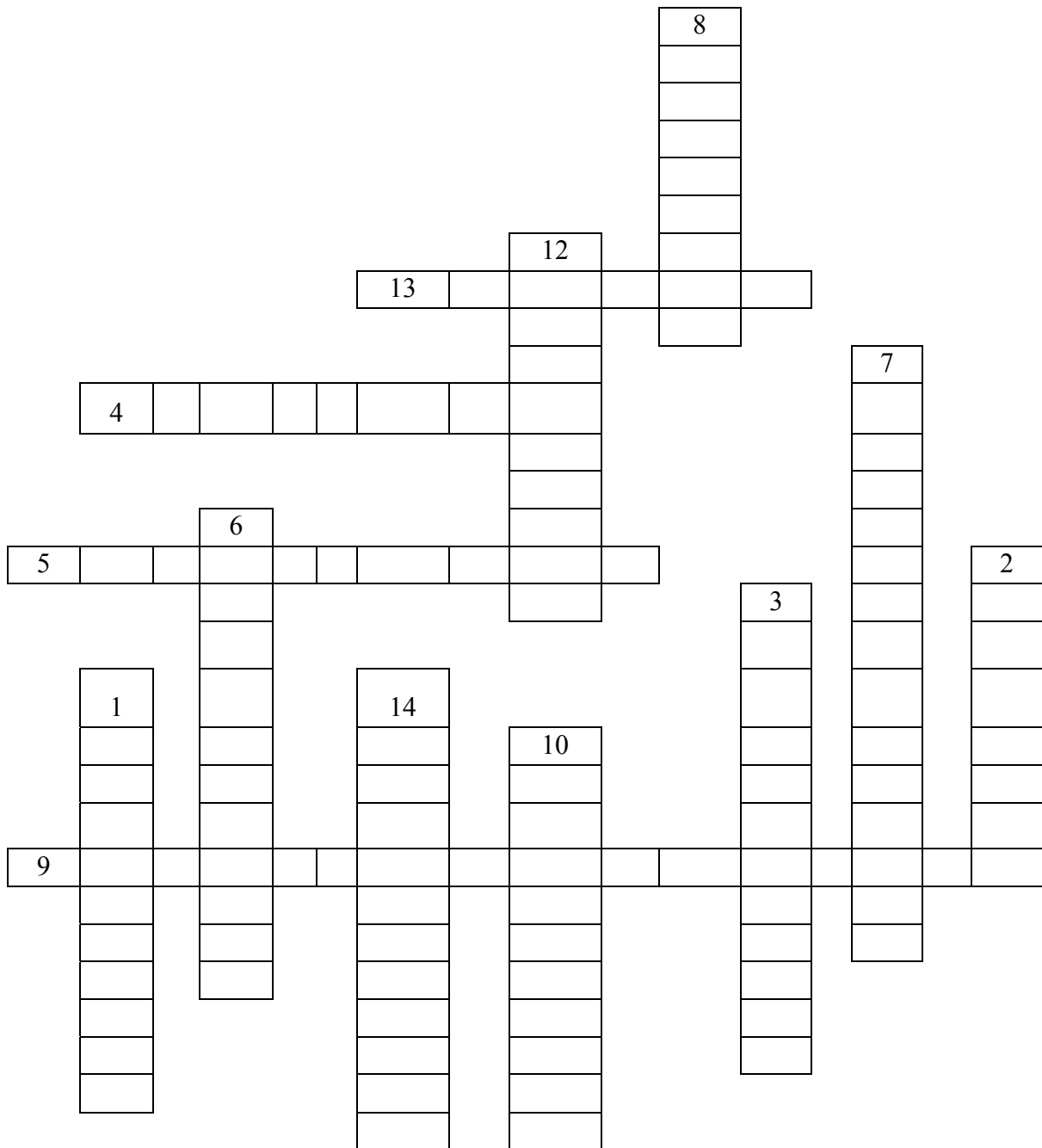
9. Який підхід передбачає вивчення сучасних та класичних цивілізацій?

10. Аспект, за допомогою якого розглядають проблему народонаселення.

11. Який аспект глобалістики формує соціальну організацію суспільства?

12. Країна–родоначальник корпоративної культури.

13. Складова глобалістики, яка відповідає за знання.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Надайте характеристику етапів розвитку глобалістики.
2. Розкажіть про Римський клуб та його діяльність.
3. Назвіть учених, які досліджували розвиток глобалістики.
4. Охарактеризуйте структурні компоненти глобалістики.
5. Надайте характеристику аспектів глобалістики.
6. У чому полягає глобально-цивілізаційний підхід? Надайте йому характеристику.

7. З'ясуйте основні виміри глобалізації.
8. Аргументуйте складові глобалістики.

V. Теми для рефератів

1. Глобалістика – нова галузь міждисциплінарного наукового знання.
2. Предмет глобалістики, її понятійний апарат.
3. Напрями сучасної глобалістики.
4. Взаємозв'язок глобалістики з іншими науками.

Тема 3. ШКОЛИ І МІЖДИСЦИПЛІОНАРНИЙ СТАТУС ГЛОБАЛІСТИКИ

3.1. Еволюція напрямів глобалізації

Дискусії про те, що таке глобалізація, яка її природа і кінцеві цілі розпочалися ще в той період, коли дослідники ледь осмислювали новий феномен. З того часу дискусії не тільки не припинилися, але й набули глибини і масштабності. Їхня гострота посилюється непримиренністю точок зору різних авторів на природу глобалізації.

Численні погляди на глобалізацію можна систематизувати, умовно виділивши два базових напрями, які схематично представлені на рисунку. *Перший напрям* представлений глобалістами, які вважають, що глобалізація – це феномен світової економіки, її принципово нова стадія розвитку. Динамічний розвиток інформатизації на цій стадії розвитку людства деякі вчені розглядають як третю цивілізаційну революцію після неоліктичної, сільськогосподарської та індустріальної (А.Д. Урсул, В.О. Уледов). Рушійною силою глобалізації, відповідно до цього напрямку, є ринкова економіка й нові технології, а перспективами розвитку планетарної економіки – глобальна цивілізація. Представники цього напрямку (Б.Р. Скотт, К. Оме, В. Коллонтай, Т. Левітт й ін.), як правило, перебувають на теоретичних позиціях неокласичної економічної школи, принципах вільного ринку. На їхню думку, вільне переміщення факторів виробництва повинне привести до переливу капіталу із країн з високим рівнем доходу в бідні країни з низькою ціною праці, що викличе в останніх інтенсивне економічне зростання, а в остаточному підсумку відбудеться конвергенція регіонів з низьким і високим рівнями доходу.

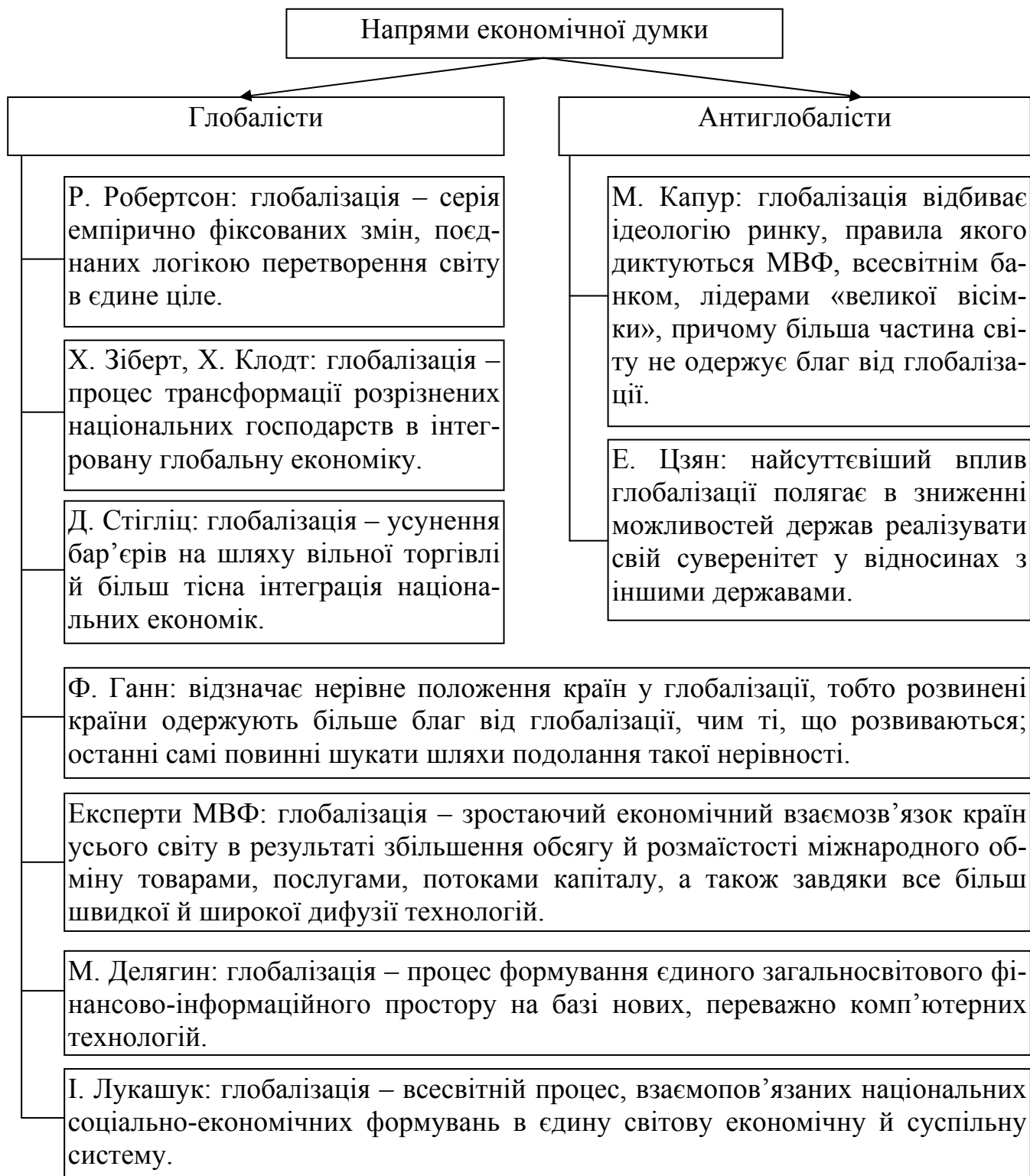

Рис. 3.1. Еволюція напрямів глобалізації в економічній літературі

У дійсності глобалізація веде до посилення нерівномірності розвитку окремих країн. Так, Б.Р. Скотт стверджує, що глобальні ринки надають можливості всім, але можливості нерівносильні результату. Це пов'язане з тим, що головними фігурами в глобальній економіці виступають «глобальні корпорації», а політика національних держав стає «безглуздою» й потрібне створення «наднаціональних інститутів» (К. Оме), що викликає протести антиглобалістів.

Другий напрям представлений протилежними поглядами на глобалізацію. Він не визнає феномен глобалізації. Сутність глобалізації вбачається в надмірно високому рівні взаємозалежності національних економік, еволюційному розвитку міжнародного поділу праці, що виступає рушійною силою. Звідси глобалізація – це результат історичного еволюційного розвитку світової економіки. Перспективи такої глобалізації – інтеграція за одночасної регіоналізації.

У документах ООН наводиться таке визначення глобалізації: «Глобалізація – це загальний термін, що позначає усе більш складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інструментами й ринками. Глобалізація проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у неухильному зростанні й посиленні впливу міжнародних інститутів громадянського суспільства, у розширенні масштабів трансграничних комунікаційних і інформаційних обмінів, комунікацій через Інтернет, у трансграничному поширенні захворювань і екологічних наслідків і в усе більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності».

3.2. Форми прояву глобалізації

Глобалізація знаходить свій прояв у наступних формах:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережевих інформаційних технологій, світової комунікаційної системи й технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту й зв'язку;

- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі

поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод та ін.;

- швидке зростання світового фінансового ринку, який функціонує в режимі реального часу на основі об'єднання ринкових і мережевих комп'ютерно-комунікаційних технологій;

- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів; інтенсифікація глобальних фінансових операцій. Завдяки розвитку електронних технологій і новітніх засобів зв'язку світова фінансова система перетворилася в постійно діючу глобальну мережу, у межах якої так звані «мегабайтні» гроші (у формі сигналів на моніторі) швидко переміщуються в будь-яку частку світу, проходячи крізь кібер-простір і багаторазово змінюючи напрямок свого руху. Характерною ознакою глобалізації є фінансова революція, пов'язана з аквітизацією світової економіки (від англ. *equities* – звичайні акції) на базі розширення глобальної фондової капіталізації;

- збільшення відкритості й взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції та ін.;

- становлення єдиного світового виробництва на базі розміщення складових частин виробничо-збутового процесу в різних країнах, інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів мультінаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їхніх об'єднань та ін.;

- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, міст-мегаполісів, неурядових організацій, суспільних рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, об'єднань видатних особистостей) і нових форм ринкової поведінки (глобальних стратегій, нових методів конкурентної боротьби, глобальних мереж, об'єднань, поглинань, стратегічних альянсів);

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і світових цін і та ін.;

- уніфікація ведення бізнесу, втілення «мережевої логіки» взаємин у світовому масштабі, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережевого принципу;

- формування нової системи глобального керування; збільшення кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій;

- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація смаків, цінностей, принципів і норм поведіння, універсалізація культури і та ін.;

- формування специфічних інтересів і нових розбіжностей, порушення рівноваги світової екосистеми й загострення глобальних проблем.

3.3. Сучасні парадигми глобалістики

Наприкінці ХХ ст. на базі методологічного розмежування у світі сформувалося сім відносно самостійних шкіл глобалістики.

Першу школу репрезентує Римський клуб. Вона застосовує методологію визначення «межі зростання». Досягнення цієї школи полягають у результативних спробах моделювання світової динаміки на підставі глобальної моделі Дж. Форрестера. Для цього використовували п'ять взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продуктів харчування. Було запропоновано робочу гіпотезу про дисфункціональність глобальної системи. У ході її перевірки доведено, що в разі збереження наявних тенденцій зростання, людство дуже швидко наблизиться до крайньої межі демографічної та економічної експансії. Значення отриманих результатів полягає в тому, що вони вказують на справжні причини проблем глобального розвитку: панування і жорсткий егоцентризм транснаціональних корпорацій, псевдосуверенітет багатьох держав, конфліктна конкуренція між ними, егоїстичний дух елітаризму західної цивілізації, дезінтеграція людського співтовариства. Мо-

дель Дж. Форреста була досить загальною, не враховувала численних вторинних факторів, які впливають на розвиток людства.

Учені продовжили дослідження в області глобального моделювання. У такий спосіб з'явилася модель «Мир-3», створена фахівцем в області системної динаміки Деннісом Медоузом, за економіко-математичною методологією Д. Форрестора. Результатом стала поява відомої доповіді «Межі зростання», представленої 12 березня 1972 року у Вашингтоні, в Смітсонівському інституті. У доповіді аргументовано доводилося, що через 75 років сировинні ресурси планети будуть вичерпані, а разом з нестачею продовольства відбудеться глобальна криза небачених масштабів, яка поставить під сумнів подальше існування людства.

Особливого значення в глобальному розвитку набуває категорія «якості людини». Фундатор Римського клубу А. Печчеї зазначав, що саме в людині містяться джерела всіх наших проблем, у ній зосереджені всі наші прагнення і сподівання, усі засади і звершення. А. Печчеї пропонує шість, як він називає, «стартових» цілей, що пов'язані зі «зовнішніми межами» планети; «внутрішніми межами» самої людини; культурною спадщиною народів; формуванням світового співтовариства; охороною навколишнього середовища та з реорганізацією виробничої системи.

Коротка характеристика кожної цілі:

- *перша мета*: зовнішні межі. Присутність людини на планеті, її діяльність обмежується біофізичними межами («зовнішніми межами») Землі. Отже, людина у своїй діяльності повинна виходити з можливостей навколишньої природи, не доводячи їх до крайніх меж;

- *друга мета*: внутрішні межі. Ця мета вказує на те, що не тільки планета, але й кожна людина має фізичні та психологічні межі. Створюючи власну культуру, цивілізацію, тобто штучне середовище, людина змушена, з одного боку, гранично напружувати й виснажувати внутрішні резерви свого організму, а з іншого – через недостатність навантаження відбувається деградація її біофізич-

них здібностей. Ідея цієї мети (а вона є центральною для А. Печчеї) полягає в удосконаленні людини, розкритті її нових потенційних можливостей;

- *третьою метою*: культурна спадщина. Розвиток технологічної цивілізації веде до уніфікації культури. Тому тільки дбайливе ставлення до культурної спадщини допоможе зберегти унікальність різних культур. І хоча організації за типом ЮНЕСКО проводять певну роботу, – цього явно недостатньо;

- *четвертою метою*: світове співтовариство. Інтеграція в єдине світове співтовариство дозволяє більш ефективно регулювати міжнародне життя, а отже, є більш ефективним способом співіснування. Однак такий стан справ не відповідає інтересам великих держав, а також ряду егоцентричних держав. Тому необхідно переосмислити ідею національної держави, щоб знайти шляхи для перетворення нинішньої світової системи у світове співтовариство;

- *п'ятою метою*: середовище проживання. Проблема полягає в тому, як розмістити на планеті людей, чисельність яких через кілька десятків років збільшиться вдвічі;

- *шостою метою*: виробнича система. Виробничому істеблішменту належить у сучасному світі ключова роль. Однак збої в економічних механізмах, незалежно від того, що управляє – ринок або план, стають відчутнішими. Проблема полягає у філософських причинах економічних проблем і в тому, якою має бути економічна система майбутнього, щоб забезпечити безперервно зростаючу чисельність населення планети?

Методологічним орієнтиром для напрацювань Римського клубу є людина в її цивілізаційних вимірах. Численні доповіді Римському клубу залежно від світоглядних переконань їхніх авторів спиралися на філософську антропологію марксизму, екзистенціалізму, фрейд-марксизму.

Другу школу глобалістики репрезентує Інститут всесвітніх спостережень (США, Вашингтон). Йому належать розробки проектів під назвою «Стан світу». Засновник школи Л. Браун спирався на парадигму «сталого розвитку». Генеральна Асамблея ООН ухвалила на базі цієї концепції спеціальну резолюцію «Екологічна перспектива до 2000 року і надалі», згідно з якою сталий розвиток

має бути керівним принципом діяльності ООН, урядів і приватних підприємств, громадських організацій і установ. Ця школа визнає існування планетарних меж економічного зростання. Її представники вважають, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють закони стабільного функціонування глобальних екосистем, тому необхідно: по–перше, зупинити глобальний демографічний вибух у країнах, які розвиваються; по–друге, переглянути концепції економічного зростання західного типу. Вищу мету програми сталого розвитку її ініціатори вбачають у пошуках нових шляхів, які б забезпечили прогрес людства не тільки в елітарних регіонах і на короткий період, а на всьому глобальному просторі і на довгу перспективу.

Третя школа – ноосферологічна (В.І. Вернадського). Учений разом з Е. Леруа і П. Тейяр де Шарденом проголосив необхідність глибокого філософського аналізу діяльності людини, з'ясування ролі розуму на Землі. Дослідники схиляються до такої аргументації: розвиток біосфери не тільки увінчався появою тонкої сфери (оболонки), що охоплює поверхню Землі, – сфери розуму, але саме нова якість (глобального) розуму зобов'язана бути врівень зі соціально-політичними, екологічними та етичними викликами сьогодення і майбутнього. Фундатор школи надав поняттю «ноосфера» природничо-наукового, біогеохімічного змісту.

У ХХ ст. чимало філософів почали розглядали ідею ноосфери як світоглядну настанову, що пропонує для розв'язання глобальних проблем відмовитися від цінностей суспільства споживання, усвідомити важливість самообмеження з метою збереження природи. Як глобаліст, В. Вернадський захищав свободу наукових досліджень, вільний обмін науковою інформацією, співпрацю вчених усіх країн.

Четверта школа – універсального еволюціонізму. Засновником школи вважається М.М. Мойсеев. У рамках учення про ноосферу М.М. Мойсеев та інші автори розробили принцип коеволюції (спільної, взаємозумовленої еволюції) соціуму і біосфери, пов'язаної з можливістю регулювання науково-технічного поступу в межах цивілізаційного процесу. М. Мойсеев визначив

епоху ноосфери як час в історії людства, протягом якого людський розум буде здатний визначити умови, необхідні для забезпечення коеволюції природи і суспільства, коли стане формуватися колективна воля людей, необхідна для розвитку процесу ноосферогенезу. Ці умови одержали назву екологічного імперативу. Їх практичною конкретизацією на сучасному етапі є концепція сталого розвитку. Дану концепцію визначимо як систему філософських поглядів на сутність і закономірності формування інтегрованої сфери відповідальності людини за коеволюцію соціуму і середовища його існування з урахуванням загальнолюдських гуманістичних цінностей. Роль гуманістично–ноосферного підходу, як методології розв’язання глобальних проблем сучасності, полягатиме в практичній реалізації таких основних шляхів формування ноосфери: а) розробка нових духовних цінностей; б) діяльність людини на основі наукового розуміння природних і соціальних процесів й гармонійного поєднання з їх законами; в) здійснення принципу ненасилля як у внутрішній, так і в зовнішній політиці; г) інтеграція культури Сходу і Заходу, Півночі й Півдня зі збереженням унікальності кожного етносу; д) розгортання інформаційно-комп’ютерної революції. Цю школу називають також школою глобальної екології, тому що вона запропонувала нову етику ставлення людини до природи – етику «екологічного імперативу». У межах школи розроблено глобальну комп’ютерну модель «Гея», за допомогою якої прораховані наслідки світової ядерної війни («ядерна зима»), доведено можливість світових угод кооперативного типу для розв’язання глобальних проблем, запропоновано ідею створення «Інститутів злагоди» для досягнення стабільних і ефективних компромісів.

П’ята школа ввійшла в історію глобалістики під назвою «Школа мітозу біосфер». Її репрезентують французькі послідовники вчення Е. Леруа, П.Т. де Шардена і В.І. Вернадського про ноосферу. Суто практична праця Міжнародного інституту екотехніки в галузі космонавтики спрямована на створення штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Досягнуті результати, на думку М. Нельсона, можна також використовувати для поліпшення земної біосфери і для формування ноосфери. Суть ноосфери у такому розумінні

тлумачиться як гармонійний синтез біосфери і техносфери. При цьому поняття «техносфера» за змістом є тотожним поняттю «глобатех», але «глобатех», на відміну від «техносфери», поширюється за межі планети. Експансія «глобате-ху» в космосі означає, що повна екологічна рівновага можлива лише в разі ви-ходу за межі земної біосфери в космос. На цьому підґрунті «ноосфера» перет-ворюється у важливий фактор еволюції Всесвіту. У розробках школи мітозу бі-осфер відчувається вплив філософії російського космізму.

Шоста школа заснована Д.М. Гвішиані, відома у глобалістиці як школа контрольованого глобального розвитку. Створена з метою опрацювання систе-ми моделей альтернативного глобального розвитку й оптимальних управлінсь-ких стратегій. Вона пропонує розвивати глобалістику з позицій загальносоціо-логічної теорії і методології історичного матеріалізму. Перехід до інформацій-ного суспільства розглядається як магістральний шлях розв'язання глобальних проблем.

Сьома школа має назву «Світ-системна парадигма» (А.Г. Франк, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, С. Амін та ін.); першість у її створенні належить французькому історику Ф. Бродель, оскільки у своїй головній праці «Матеріа-льна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст.» він висунув і обґрунту-вав (на прикладі історичної еволюції різних регіонів планети, і в першу чергу – Заходу) поняття «світ-економіки». Основна ідея роботи полягала в тому, що в XV–XVIII ст. з розрізнених економічних зон Європи – Генуї, Антверпена, Ган-зи, Леона, Лондона і т.ін. – формується єдиний західний «світ-економіка» з йо-го специфічною структурою і логікою розвитку. Згодом цей світ за рахунок ге-ографічних відкриттів, військових експансій і засобів сполучення розширюєть-ся до глобальних меж, у тій чи іншій мірі підпорядковуючи собі інші (локальні) «світи-економіки». С. Амін і А.Г. Франк вважають, що світосистема склалася задовго до виникнення і розвитку капіталізму, а саме в давнину і середньовіччя (Єгипет, Римська імперія, імперія монголів, Османська імперія і т.ін.). Ниніш-ній провідний представник даної теорії американський соціолог Е. Валлерс-тайн, який у своїй роботі – «Світ-система»: минуле, сьогодення, майбутнє»

(1972–1974) виклав структурні і динамічні параметри світу. Його основна теза полягає в тому, що з певного моменту часу світ інтегрований в систему, структура якої включає три сектори: метрополію (Захід); напівпериферію (колись СРСР, наразі – Китай, Індія, Бразилія); периферію (країни так званого третього світу, тобто відсталі, що живуть на узбіччі історії, народи Африки, Південно-Східної Азії). Валлерстайн схильний думати: світосистеми з моменту свого зародження (1490) тільки зміцнювалися і зростали, незважаючи на їх видимі зміни. Змінювалися центри світосистеми – Західна Європа, Англія, США, але еволюція її структури триває аж дотепер. Сьогодні центрами світової економічної і політичної активності є Нью-Йорк і Вашингтон, Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні, Токіо. Саме тут відбувається прийняття рішень, доленосних для всіх сучасних держав і народів.

Рекомендована література: [3, 29, 37, 38].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Течія, яка визнає глобалізацію як феномен світової економіки:

а) протогоlobalісти;	в) демоглобалісти;
б) антиглобалісти;	г) глобалісти.

2. Напрямок, який не визнає феномен глобалізації:

а) протогоlobalісти;	в) демоглобалісти;
б) антиглобалісти;	г) глобалісти.

3. Форми прояву глобалізації:

а) становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережних інформаційних технологій, світової комунікаційної системи й технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту й зв'язку;

б) інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод і та ін.;

в) швидке зростання світового фінансового ринку, який функціонує в режимі реального часу на основі об'єднання ринкових і мережних комп'ютерно-комунікаційних технологій;

г) всі відповіді правильні.

4. Досягнення якої школи полягають у результативних спробах моделювання світової динаміки на підставі глобальної моделі Дж. Форрестера?

а) школи мітозу біосфер;

б) Римського клубу;

в) Інституту всесвітніх спостережень;

г) ноосферологічної школи В.І. Вернадського.

5. Якій школі належать розробки проектів під назвою «Стан світу»?

а) школі мітозу біосфер;

б) Римському клубу;

в) Інституту всесвітніх спостережень;

г) ноосферологічній школі В.І. Вернадського.

6. Яка школа проголосила необхідність глибокого філософського аналізу діяльності людини, з'ясування ролі розуму на землі?

а) школа мітозу біосфер;

б) Римський клуб;

в) Інститут всесвітніх спостережень;

г) ноосферологічна школа В.І.Вернадського.

7. Яка школа розробила принцип коеволюції (спільної, взаємозумовленої еволюції) соціуму і біосфери, пов'язаної з можливістю регулювання науково-технічного поступу в межах цивілізаційного процесу?

- а) школа універсального еволюціонізму;
- б) Римський клуб;
- в) Інститут всесвітніх спостережень;
- г) ноосферологічна школа В.І. Вернадського.

8. Яка школа ввела в науку такі терміни, як «глобатех» та «техносфера»?

- а) школа мітозу біосфер;
- б) Римський клуб;
- в) Інститут всесвітніх спостережень;
- г) ноосферологічна школа В.І.Вернадського.

9. Яка школа створена з метою опрацювання системи моделей альтернативного глобального розвитку й оптимальних управлінських стратегій?

- а) школа мітозу біосфер;
- б) школа контрольованого глобального розвитку;
- в) Інститут всесвітніх спостережень;
- г) ноосферологічна школа В.І. Вернадського.

10. Представниками якої школи були А.Г. Франк, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, С. Амін?

- а) школи мітозу біосфер;
- б) школи контрольованого глобального розвитку;
- в) Інституту всесвітніх спостережень;
- г) школи «Світ-системна парадигма».

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

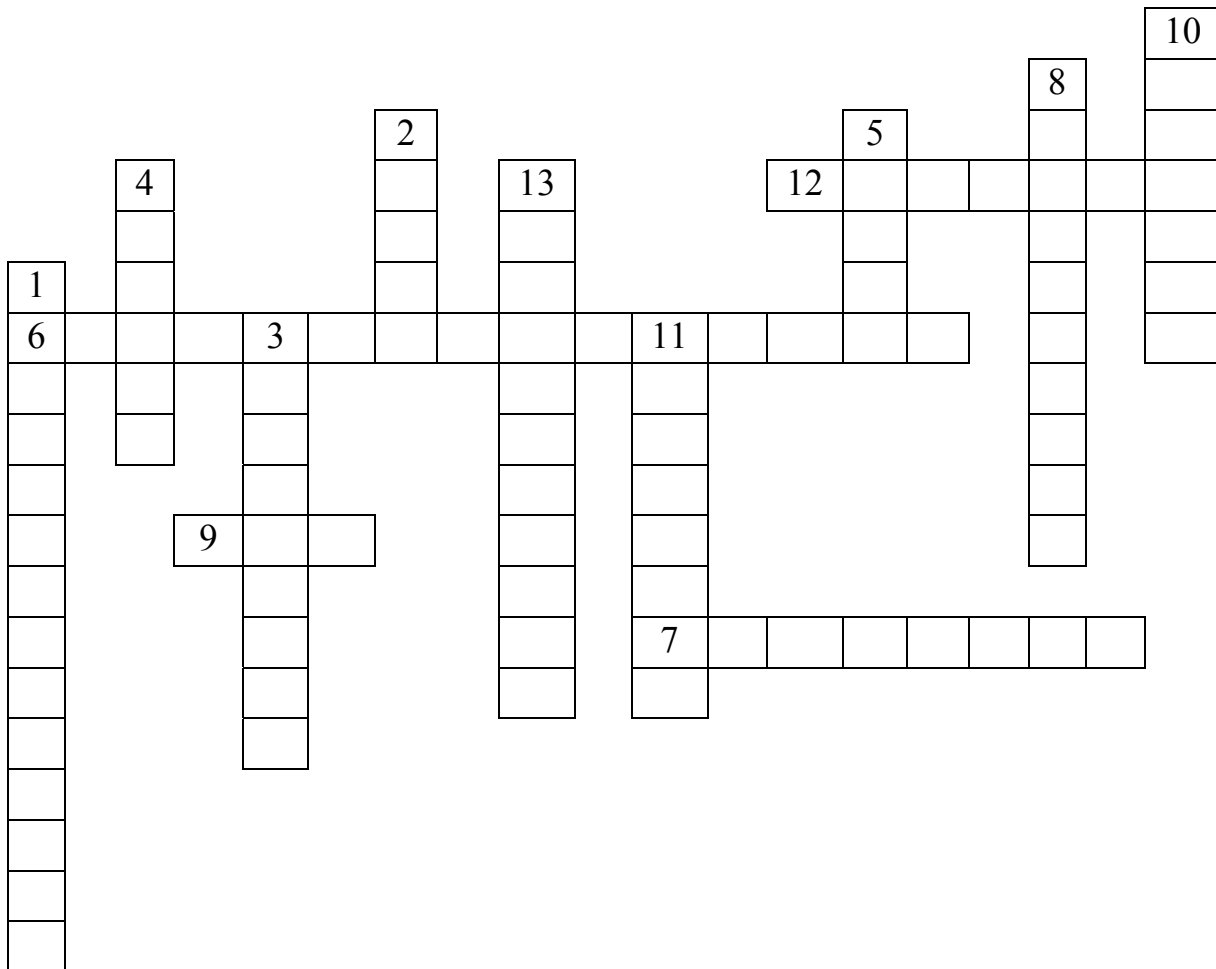
1. Численні погляди на глобалізацію можна систематизувати, умовно виділивши два базових напрями: глобалісти та антиглобалісти.
2. Антиглобалісти вважають, що глобалізація веде до посилення нерівномірності розвитку деяких країн.
3. Досягнення Римського клубу полягають у результативних спробах моделювання світової динаміки на підставі глобальної моделі Дж. Форрестера.
4. Інституту всесвітніх спостережень належить модель «Мир-3», створена фахівцем в області системної динаміки Деннісом Медоузом.
5. Доповіді Римському клубу, залежно від світоглядних переконань їхніх авторів, спирались на філософську антропологію марксизму, екзистенціалізму, фрейд-марксизму.
6. Школа універсального еволюціонізму проголосила необхідність глибокого філософського аналізу діяльності людини, з'ясування ролі розуму на Землі.
7. У межах школи універсального еволюціонізму розроблено глобальну комп'ютерну модель «Гея», за допомогою якої прораховані наслідки світової ядерної війни.
8. «Школа мітозу біосфер» є послідовником ноосферологічного вчення В.І.Вернадського.
9. Школа «Світ-системна парадигма» створена з метою опрацювання системи моделей альтернативного глобального розвитку й оптимальних управлінських стратегій.
10. А.Г. Франк, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, С. Амін є представниками школи універсального еволюціонізму.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 6, 7, 9, 12;

по вертикалі: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 13.

1. Представники наряду, що не визнають феномен глобалізації.
2. Один з найвідоміших представників антиглобалістів, який вважав, що: «Глобалізація – відбиває ідеологію ринку, правила якого диктуються МВФ».
3. Чиїм ім'ям названа модель, за допомогою якої Римський клуб спробував змодельювати світову динаміку?
4. Хто створив модель «Мир-3»?
5. Засновник школи глобалістики «Інститут всесвітніх спостережень».
6. Назва школи, засновником якої був В.І. Вернадський.
7. Сучасна стадія розвитку біосфери, пов'язана з появою в ній людства.
8. Спільна, взаємозумовлена еволюція.
9. Назва глобальної комп'ютерної моделі, розробленої школою універсального еволюціонізму.
10. Автор термінів «техносфера» та «глобатех».
11. Хто пропонує розвивати глобалістику з позицій загально соціологічної теорії і методології історичного матеріалізму?
12. Французький історик, засновник школи «Світ-системна парадигма».
13. Американський соціолог, автор праці «Світ-система: минуле, сьогодні, майбутнє».

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть базові напрями глобалізації.
2. Розкажіть про головні ідеї основних представників глобалістів.
3. Назвіть учених-антиглобалістів та охарактеризуйте їх погляди.
4. Охарактеризуйте основні форми прояву глобалізації.
5. Наведіть основні положення Римського клубу.
6. Охарактеризуйте діяльність Інституту всесвітніх спостережень та погляди його представників.
7. Що є сферою розуму, за визначенням В.І. Вернадського?
8. Дайте характеристику принципу коеволюції.
9. Що Вам відомо про школу мітозу біосфер; про суть та мету функціонування?

10. Розкажіть про вчення А.Г. Франка, Ф. Броделя, І. Валлерстайна, С. Аміна.

V. Теми для рефератів

1. Школи сучасної глобалістики.
2. Дихотомічна типологія «локальне / глобальне» у теоріях глобалістики.
3. Трагування терміна «глобалізація» у дослідженнях вчених-глобалістів.

Тема 4. СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Сутність та особливості глобальної економіки

Глобальна економіка – це зовсім нова історична реальність, відмінна від світової економіки, в якій процеси нагромадження капіталу відбуваються в різних частинах світу. У найбільш широкому значенні глобальну економіку можна визначити як економіку, основні компоненти якої мають інституціональну, організаційну й технологічну здатність функціонувати як спільність (цілісність) у реальному часі або у вибраному часі в планетарному масштабі.

Глобальну економіку можна також розглядати як уніфікацію і інтеграцію світової економіки, а саме глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування. Метою глобальної економіки є зростання обсягів виробництва, посилення стимулюючої конкуренції, зниження цін, підвищення продуктивності праці, що за рахунок глобальних комунікацій інтелектуалізує виробництво та споживання й сприяє прискореному розвитку країн. У структурі глобальної економіки повинні бути перерозподільчі механізми, за допомогою яких нації-держави могли б регулювати економічний розвиток і розподіляти вироблені матеріальні цінності в суспільних інтересах.

Методологія глобальної економіки базується на реалізації системного комплексного підходу до дослідження глобальних проблем не в статичності, а в динаміці світового розвитку, тобто в процесі глобальних трансформацій і глобалізації розвитку.

Першою особливістю глобальної економіки є те, що фінансовий капітал став неймовірно рухливим. Інвестори можуть переміщати гроші через кордони з незначними обмеженнями з боку національних урядів або навіть за їхньої відсутності. Завдяки цьому, а також появі ринку євровалют і введенням «змінного курсу долара» в середині 70-х років ХХ ст. світова економіка стала поступово перетворюватися в транснаціональну. Вона формується за допомогою потоків грошової маси, а не завдяки торгівлі товарами й послугами. Валютно-фінансова політика суверенних національних урядів все менше впливає на по-

дії, які відбуваються на транснаціональному валютному ринку й на ринку капіталу, усе частіше перетворюючись у реакцію на ці події.

Другою особливістю глобальної економіки є глобальна мережа комунікацій, що була створена завдяки технологічним нововведенням, які зробили можливим для мільярдів людей одночасно спостерігати події, що відбуваються в іншому місці планети (наприклад, Олімпійські ігри). 90-ті роки означали початок ери глобальної інформатизації світової економіки. Саме завдяки інформаційним технологіям, що революціонізують способи нагромадження, передачі інформації, виникає нове просторове розміщення виробництва – наближення виробництва до ринків збуту; децентралізація прийняття рішень.

Третя унікальна особливість глобальної економіки характеризується зростаючим міжнародним поділом праці. Для розвинених країн сировинна економіка стала маргінальною; економіка стає менш матеріалоемною; інформація як результат і як ресурс взагалі не вимагає ні сировини, ні енергії, а успішний розвиток «нових індустріальних країн» багато в чому визначається вибором «свого» місця та міжнародним поділом праці і пристосуванням до тих структурних змін, які відбуваються на Заході.

4.2. Джерела конкурентоспроможності в глобальній економіці

Структура глобальної економіки визначається динамікою конкуренції між економічними агентами й локальними утвореннями (країнами, регіонами, економічними сферами), де розташовані самі агенти. Конкуренція формується на підставі факторів, специфічних для нової інформаційної економіки, усередині глобальної системи, яка являє собою мережу, побудовану на інформаційних технологіях. Чотири основних фактори визначають форму й результат конкурентної боротьби.

Перший фактор – це технологічні потужності. Дане визначення включає наукову базу виробничих і управлінських процесів, потенціал НДДКР, людські ресурси, необхідні для створення технологічних інновацій, адекватне використання нових технологій і ступінь їх поширення всередині всієї системи еконо-

мічної взаємодії. Інакше кажучи, технологічні потужності – це не просто результат додавання різних елементів, а характеристика системи, яку можна назвати «технологія – виробництво – суспільство». Йдеться про взаємодоповнююче сполучення науки, технології, менеджменту й виробництва всередині єдиної структури, де для кожного рівня система освіти забезпечує необхідну кількість кваліфікованих людських ресурсів. Виробничу форму, притаманну розвиненим технологічним системам, називають «виробничою базою». Під «виробничою базою економіки» розуміють складові, компоненти, підсистеми, матеріали, устаткування й технології, наявні для розробки нового процесу або продукту, а також структура взаємозв'язків між фірмами, які поставляють і використовують дані елементи. Проте технологічно розвинена «виробнича база» повинна бути пов'язана із системою, яка виступає постачальником компонентів для виробничої бази й одержувачем зворотного ефекту від технологічного вдосконалювання виробничого процесу.

Другим важливим фактором, що впливає на конкурентоспроможність, є доступність входу на великий, інтегрований і багатий ринок: Європейський Союз, США або, у меншій мірі, Японія. Кращою конкурентною позицією може вважатися така, яка дозволяє фірмам вільно працювати на одному із цих великих ринків і разом з тим дає можливість виходити на інші ринки з мінімальними перешкодами й обмеженнями. Загалом, чим значніше й глибше ступінь інтеграції окремої економічної зони, тим більше шансів у фірм, які перебувають у цьому районі, досягти високої продуктивності й прибутковості. Таким чином, динаміка торгівлі й іноземних інвестицій між країнами й макрорегіонами безпосередньо впливає на роботу окремих компаній.

Третій фактор, що пояснює конкурентну позицію, – це різниця між виробничими витратами й цінами на цільовому ринку. Вона є більш прийнятною порівняно з обчисленням витрат на оплату праці, у той же час інші витрати відрізняються (наприклад, оренда, податки, захист навколишнього середовища та ін.). Третій фактор впливає на конкурентоспроможність за умов, якщо перші два позитивно відбиті в комерційній стратегії фірми. Тобто потенційний прибу-

ток, пов'язаний з більш низькими виробничими витратами, може бути отриманий тільки за можливості виходу на великий і багатий ринок. Крім того, різниця між ціною й витратами не є субститутом технологічних потужностей. За даного рівня поширення технологій у світі, конкурентна стратегія, заснована на низьких витратах, також повинна працювати в умовах інформаційно-технологічної парадигми. Виграшна формула полягає в об'єднанні високих технологій, висококваліфікованого менеджменту з більше низькими, чим у конкурентів, виробничими витратами; причому низькі витрати й технологічний потенціал розуміються стосовно характеристик конкретного продукту. Це виключає можливість для країн, які розвиваються, конкурувати тільки на основі низьких витрат, якщо вони одночасно не можуть адаптувати свої виробничі системи до вимог інформаційної епохи.

Четвертий фактор: конкурентоспроможність у новій глобальній економіці суттєво залежить від політичних можливостей національних і міжнародних інститутів управляти стратегіями зростання країн або регіонів, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Сюди входить і створення конкурентних переваг на світовому ринку для тих фірм, які покликані слугувати інтересам населення, створюючи робітникам місця й генеруючи доходи. Діяльність урядів не обмежується лише керуванням торгівлею: уряди можуть надавати необхідну підтримку у сфері технологічного розвитку й підготовки людських ресурсів, що формує базу для інформаційної економіки. Крім того, державні ринки, субсидії й пільгові кредити мають величезне значення для позиціонування фірм в умовах глобальної конкуренції.

Наведені фактори, діючи спільно, визначають динаміку й форми конкуренції між фірмами, регіонами й країнами в умовах нової глобальної економіки й тим самим входять у нову систему міжнародного поділу праці.

4.3. Концепції розвитку глобальної економіки

У розробці концепцій розвитку глобальної економіки беруть участь різні міжурядові й неурядові організації. Найактивніші в цьому напрямі є Римський

клуб, Міжнародний інститут прикладних досліджень у Відні, Паризька група, Асоціація сприяння ООН, Рада по вивченню людства, Інститут «Відкрите суспільство» (Фонд Сороса) та інші фонди. Вивчення глобальних процесів економічного, демографічного, екологічного характеру привело до усвідомлення необхідності розробки моделей світової економіки як єдиної системи. Ученими розроблено понад десять моделей глобальної економіки, які пропонують варіанти вирішення світових проблем.

Надзвичайно відомими є модель Римського клубу «Перебудова світового порядку», розроблена Я. Тінбергеном, а також моделі Б. Гаврилішина, Д. Медоуза, Д. Форрестера та інших. Автори моделей запропонували правила й закони світового співтовариства, світової культури, а також засади майбутньої світової держави, здатної керувати зростаючим рівнем взаємозалежності. Відповідно до їх аргументації поставлено під сумнів роль навіть найбільш суверенної національної держави як суб'єкта міжнародних відносин. Учені доводять, що національна держава перетворюється в пережиток минулого. Стрімко зростаюча необхідність в охороні навколишнього середовища, у всесвітньому обміні інформацією та в забезпеченні міжнародної безпеки сприяють зміцненню таких ідей, які оволодівають суспільством.

Пропозиції щодо необхідності та створення міжнародних інститутів для регулювання відносин між націями й державою почали з'являтися ще в давні часи. Однією з таких пропозицій можна вважати план Е. Канта про «Вічний мир». Нині створено більше 10 проектів Всесвітньої Конституції. Всі вони базуються на тезі про необхідність переглянути принцип національного суверенітету в нинішньому його розумінні й підводять до ідеї поступової інтернаціоналізації всіх світових ресурсів на основі принципу спільних надбань людства.

Більшість проектів гармонізації глобальної економіки, що розробляють, базуються на центрально-периферійній моделі, яка передбачає федеративний розвиток. Управління світовим порядком покладається на світовий уряд, якому доручається забезпечення добробуту й безпеки всього населення планети. Водночас зберігаються й національні уряди, роль яких відповідно до запропонова-

них проектів зводиться до мінімуму. Світовий уряд має виконувати всі основні функції, серед яких створення системи безпеки, загальної світової валюти, законів, які забезпечать належну охорону довкілля планети, управління світовими ресурсами, а також довгострокової політичної стратегії.

Одним із суттєвих недоліків більшості цих концепцій та моделей є асиметричний підхід у стосунках між основними та периферійними співтовариствами, а також нерівноправний глобальний поділ праці. Ця асиметричність проявляється не лише в потоках сировинних матеріалів і комплектуючих з периферії в метрополії, але й в інших аспектах глобальних взаємовідносин у суспільстві. Запропоновані моделі глобального розвитку часто спрощено підходять до надзвичайно складної і суперечливої існуючої дійсності.

Основні фактори глобального розвитку:

- структура, практика й логіка сучасної глобальної економіки, заснованої на новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологіях, привела до нового міжнародного поділу праці, який не лише веде до змін балансу економічної влади між провідними промислово розвиненими країнами, але й сприяє розвиткові тенденції створення економічної багатополлярності;

- підйом НІС як рівноцінних конкурентів промислово розвиненим країнам у виробництві високотехнологічної продукції. Це стало наслідком значної підтримки виробника державою, застосуванням у НІС досконалої техніки управління й відповідної підготовки все ще досить дешевої робочої сили. Такий розвиток, що набув особливо широкого розмаху в тихоокеанському регіоні, демонструє якісно протилежну тенденцію тим ідеям та моделям, які стверджують життєздатність центрально-периферійної моделі економіки;

- нова глобальна інформаційно-орієнтована економіка віддає перевагу здійсненню технологічних ривків у розвитку завдяки впровадженню ноу-хау на противагу думці, яка переважала раніше, щодо одержання короткострокових переваг від використання дешевої робочої сили й сировини в країнах третього світу. Ключовим фактором для досягнення успіху на шляху до глобальної інформаційної економіки є розподіл праці, заснований на розвиткові й викорис-

танні високого рівня технологій на протигагу попередній концепції, яка базується на примітивних і невисоких технологіях. Таким чином, протиріччя між розвиненими економіками й такими, що розвиваються, дещо відступають на другий план, поступаючись місцем у конкурентній боротьбі між технологіями різного рівня.

Між тим, практика залучення іноземних інвесторів за рахунок надання їм короткострокових переваг, орієнтованих на використання дешевої сировини й робочої сили, поки зберігається в сучасній економіці. З одного боку, уряди багатьох держав периферії продовжують пропонувати різноманітні пільги інвесторам і кредиторам з метою залучення прямих іноземних інвестицій, у тому числі й шляхом створення вільних економічних зон. Ця практика залучення іноземних інвестицій стала загальноприйнятою серед держав, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. З іншого боку, промислово розвинені країни, незважаючи на стабільне зміцнення глобальної інформаційної економіки, продовжують зберігати зацікавленість у використанні джерел недорогої сировини й дешевої робочої сили. Більшість компаній з розвинених країн переводять свої виробничі потужності в країни, де значно менші вимоги до екологічних стандартів і набагато нижча вартість сировини й робочої сили. Подібна стратегія не може розглядатися як довгострокова, а перш за все як така, що розрахована на короткострокову вигоду у зв'язку з кон'юнктурою, що склалася.

4.4. Картографія світу в новітньому гео економічному просторі

Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання: а) класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн; б) систему поглядів, в основі якої знаходиться політична карта світу, яка підпорядковує економічну (господарську) карту.

Гео економічний підхід до вивчення глобальної економіки полягає у: а) новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарчі структури тісно взаємопов'язані; б) си-

стемі поглядів, в основі якої господарча карта світу (геоекономічний атлас) заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту).

Становлення єдиного геоекономічного простору, в основу якого покладено організаційно-технологічне зближення національних структур, зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності нормального функціонування в межах інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ). Вони розпадаються на дві складові: інтернаціоналізована частка сфери виробництва та інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Ланки відтворювального процесу в глобальній системі руйнують кордони між національними економіками окремих країн. Але ці процеси охоплюють не тільки країни. У сучасній світовій економіці створюються виробничо-комерційні агломерації (ВКА) транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ). Їх діяльність перетинає кордони держав і створює ареали (простори) економічної інфраструктури, які можуть поширюватися на декілька національних господарств. При цьому країни розрізняються за певною спеціалізацією: є країни, або ареали країн, що експортують на світовий ринок робочу силу або ареали країн-експортерів сировини, енергоносіїв тощо.

Взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем у глобальних умовах здійснюється за принципами:

1) будь-яка національна економіка є нерозривною частиною єдиного геоекономічного простору;

2) світовий відтворювальний процес унаслідок об'єктивного розподілу праці наділяє економічні структури глобальної економіки певними виробничими обов'язками;

3) у національній економіці, як складовій сучасного світового господарства, задіяні майже всі його атрибути, але проблема полягає в тому, що вони розвиваються поступово (новітні форми технологій, товарів, виробничої інтеграції тощо);

4) процес визрівання інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ) у рамках економіки окремих країн корегується геосферою – світовою валютно-

фінансовою системою, ринком міжнародних кредитів, міграцією робочої сили тощо.

Основними рисами постіндустріальної цивілізаційної моделі, як вищої техногенної фази світового розвитку, є:

1) скорочення життєвого циклу основних відтворювальних елементів. Скорочення життєвого циклу певних товарів і послуг призвело до занепаду цілих світових економічних інфраструктур. Ці інфраструктури були достатньо життєстійкими, але стали жертвами інноваційних тенденцій внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу;

2) Початок розпаду техногенної моделі та формування нового економічного симбіозу. Системний підхід як метод широкого вивчення будь-яких процесів перетворився на метод штучного розподілу на окремі блоки. У результаті в самостійні блоки виділилися економічна, екологічна, національно-етнічна, культурологічна галузі. Зароджується нова неоекономічна модель, що ґрунтується на зламі міждисциплінарних бар'єрів, поєднанні різних сфер у нові єдині структури. Це синтез або об'єднання в єдину систему різноманітних сфер діяльності (передусім економіки з екологічними та національно-етнічними, культурологічними та іншими системами, формування інтеграційних союзів тощо);

3) неоекономіка знаменує наступний за постіндустріальним етап розвитку, що характеризується гармонічним симбіозом техногенних позасистемних факторів (етнонаціональних, культурологічних, морально-етичних) для відтворення не тільки товарної маси, але й якості життя;

4) поява нових суб'єктів розвитку (ТНК, ТНБ, міжнародних організацій, регіональних угруповань та ін.). За умов створення інтернаціоналізованих відтворювальних ядер відбувається трансформація урядових і державних органів. Відтворювальні ядра, здолавши національні кордони, створюють умови для формування урядів, які функціонують на міждержавній основі, але в межах цих ядер;

5) європейський неоекономічний симбіоз. Відбувається нарощування Європейського інтернаціоналізованого відтворювального ядра (ЄІЯ). Перша фаза цього процесу – це оформлення Європейського Союзу (ЄС).

За цих умов не кон'юнктура світових ринків, а стратегія в геоекономічному просторі визначає успіх і життєспроможність цілих національних анклавів. У цих умовах постає питання пошуку нових підходів та моделей для прийняття довготермінових стратегічних рішень. Вирішення цього питання знаходиться у площині виявлення та ідентифікації полів, використовуючи які можна дослідити розвиток основних процесів і тенденцій сучасного світоустрою і прийняти стратегічні рішення. Побудова такого поля зумовлена суспільним поділом праці, формуванням нових суб'єктів глобального бізнесу тощо. Ці принципи передумови є засадами фундаментальної бази, що визначає нанесення економічних кордонів на світову політичну карту, вони формують геоекономічний підхід до стратегічного планування на світовій арені. Адже кожна національна економіка повинна формувати власний геоекономічний ареал стратегічного оперування – національний геоекономічний атлас, який віддзеркалює геоекономічні горизонти розвитку.

Геоекономічні горизонти можна визначити як національну місію країни, що проектується на *геоекономічний атлас світу*, який включає:

- проєкцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;
- інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;
- розподіл глобального простору на окремі сегменти;
- поля (простори) для отримання світового доходу.

Національний економічний атлас є вираженням геоекономічного атласу світу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Геоекономічний атлас виступає одним із найефективніших засобів геоекономічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої міждержавної системи. Діяльність у такій системі є ефективною, якщо суб'єкт глоба-

льних відносин здатен швидко адаптуватися до її вимог і змін та володіє інноваційними технологіями.

Геополітичний атлас може бути представлений:

- 1) політичною картою світу, де розігруються геополітичні події;
- 2) організаційно-економічною картою, яка є простором для нанесення кордонів взаємодії наднаціональних структур;
- 3) картою видів діяльності, яка пов'язана з подрібненням гео економічного простору залежно від спеціалізації тих чи інших регіонів;
- 4) картою геокультурного простору, що демонструє, як під впливом культурних подій на карті світу сформувалися «ядрові платформи» (ідеологічні програми) цивілізацій, на кордонах яких знаходяться проміжні простори їх взаємодії. Культурологічна картина світу суттєво впливає на формування гео економічного клімату і має бути врахована в процесі прийняття стратегічних рішень;
- 5) геофінансовою картою, яка відображає формування особливих фінансових потоків у гео економічному просторі, у тому числі й віртуальних. Фінансовий капітал, відірвавшись від промислового, створює основу для проведення спекулятивних операцій глобального масштабу і тим самим породжує такі локальні деформації, яких не можна позбутися традиційними засобами міжнародного регулювання. Глобальна система потребує розроблення гео економічного інструментарію для прогнозування і регулювання фінансових потоків;
- 6) митною картою, що відображає систему митної діяльності в гео економічному просторі;
- 7) військово-стратегічною картою, яка демонструє переміщення військових структур, баз, опорних пунктів сил швидкого реагування, військових структур з контролю за стратегічними комунікаціями, портовими спорудами, магістралями, системою газо- та нафтогонів. У своїй новій ролі військова складова виступає захисником рухомих ІВЯ. Разом з тим у гео економічному просторі військова складова може відігравати достатньо самостійну роль, контролюючи певні ареали, куди спрямовані національні інтереси (наприклад, просування НАТО на Схід);

8) товарно-вартісною картою, на якій світовий ринок представлений у вигляді експортно-імпортних операцій із відповідною кон'юнктурою;

9) договірною картою, яка відображає стимули та мотивацію до формування наднаціональних організаційних структур, відмінних від національних і закріплених у глобальних нормативно-правових домовленостях, меморандумах. Водночас на цій карті відображаються гострі суперечності, що виникають через колізії національних норм з міжнародними;

10) ресурсною (сировинною) картою, на яку наносять контури сировинних, енергетичних, людських ресурсів, задіяних у глобальних відтворювальних процесах;

11) екологічною картою, яка дає можливість передбачити зародження екологічних катастроф, вона передбачає включення екологічного аспекту в національну стратегію розвитку;

12) етноекномічною картою, яка призначена відображати поступове формування новітніх утворень – етноекномічних систем.

Рекомендована література: [8, 11, 22, 31, 36, 40, 45, 50, 51, 52].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Що є джерелом конкурентоспроможності в глобальній економіці?

- а) технологічні потужності;
- б) кваліфікація персоналу;
- в) просторове розміщення;
- г) усі відповіді правильні.

2. Глобалізація – це:

а) процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за межі територіальних кордонів окремих держав поряд з формуванням та розши-

ренням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;

б) процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальний світовий рівень бачення, який вимагає їх вирішення, врахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;

в) безпосередній вплив того, що відбувається в одній частині світової економіки на інші її частини, які можуть бути не пов'язаними;

г) усі відповіді правильні.

3. Політичні чинники глобалізації:

а) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;

б) становлення нового гео економічного простору, що базується на міжконтинентальному (міжкорпоративному) поділі праці;

в) індивідуалізація, деконцентрація та диверсифікація виробництва, що базується на новітніх технологічних укладах;

г) гео економічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу.

4. Соціально-економічні чинники глобалізації:

а) революція в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;

б) лібералізація сфери руху товарів та капіталу, розвиток нових фінансових технологій;

в) геополітичні трансформації, пов'язані із розпадом світової соціалістичної системи;

г) усі відповіді правильні.

5. Культурні, морально-етичні чинники глобалізації:

а) послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків та звичаїв;

- б) зростання мобільності духовно-емоційного спілкування;
- в) інтернаціоналізація освіти, духовно-культурного простору;
- г) усі відповіді правильні.

6. До технічних, технологічних чинників глобалізації можна віднести:

- а) науково-технічний прогрес, розвиток нових поколінь транспорту та зв'язку;
- б) революцію в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- в) виникнення єдиного інформаційного простору та створення можливостей для здійснення операцій в режимі реального часу;
- г) усі відповіді правильні.

7. Геоекономічний підхід до вивчення міжнародних економічних трансформацій полягає у формуванні системи поглядів, в основі якої є:

- а) уявлення про глобальну економіку як єдину економічну популяцію взаємопов'язаних і взаємозалежних національних економік;
- б) дослідження глобальної економіки як сукупності економік регіонів світу;
- в) сприйняття глобальної економіки як об'єднання економік найбільш розвинених країн світу;
- г) усі відповіді правильні.

8. Характерними суб'єктами глобальної економіки є:

- а) держава;
- б) малий і середній бізнес окремих країн світу;
- в) технопарки;
- г) транснаціональні корпорації.

9. Геоекономічний атлас світу до своїх складових включає:

- а) геофінансову карту;

- б) товарно-вартісну карту;
- в) митну карту;
- г) усі відповіді правильні.

10. До закономірностей функціонування глобальної економіки відносяться:

- а) гальмування загальноцивілізаційного процесу через обмеженість доступу до ресурсів і технологічно-управлінських інновацій;
- б) зменшення масштабів безпосередньо міжнародного виробництва;
- в) активізація інтеграції мікро- та макроструктур завдяки міжнародній стандартизації та ринковій уніфікації;
- г) рівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках.

11. Аналіз тенденцій гео економічного розвитку дозволяє зробити висновки:

- а) у системі світового господарства має відбутися кардинальний поворот у бік економічної інтеграції, відкритої економіки;
- б) країни, що розвиваються, виконуватимуть скоріше роль виробників, ніж споживачів;
- в) країни, що розвиваються мають можливість зменшити відставання від країн-лідерів;
- г) динаміка країн світового центру та динаміка країн периферії матиме взаємодоповнюючий характер.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Глобальну економіку можна також розглядати як уніфікацію і інтеграцію світової економіки, а саме як глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування.

2. Методологія глобальної економіки базується на реалізації системного комплексного підходу до дослідження глобальних проблем не в динаміці, а в статистиці світового розвитку.

3. Головною особливістю глобальної економіки є те, що фінансовий капітал став неймовірно рухливим, завдяки чому інвестори можуть переміщати гроші через кордони з невеликими обмеженнями з боку національних урядів або навіть за їхньої відсутності.

4. Унікальною характеристикою глобальної економіки є те, що з її розвитком необхідність у міжнародному поділі праці зменшується.

5. Головним джерелом конкурентоспроможності в глобальній економіці є кваліфікація персоналу.

6. Конкурентоспроможність у новій глобальній економіці не залежить від політичних можливостей національних і міжнаціональних інститутів управляти стратегіями зростання країн або регіонів.

7. Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій полягає в новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарюючі структури тісно взаємопов'язані.

8. Товарно-вартісна карта відображає формування особливих фінансових потоків у геоeкономічному просторі, у тому числі і віртуальних.

9. Етноекономічна карта демонструє, як під впливом культурних подій на карті світу сформувалися «ядрові платформи» (ідеологічні програми) цивілізацій, на кордонах яких знаходяться проміжні простори їх взаємодії.

10. Митна карта відображає систему митної діяльності в геоeкономічному просторі.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 1, 6, 11, 12;

по вертикалі: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15.

1. Сукупність переваг і здатності суб'єкта в порівнянні з іншими в процесі боротьби за досягнення мети, в умовах дії законів певного навколишнього середовища (системи).

2. Автор моделі Римського клубу «Перебудова світового порядку».

3. Автор проекту «Вічний мир».

4. Галузь науки, техніки та виробництва, що охоплює вивчення створення і практичне використання карт.

5. Підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій, що передбачає використання класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн.

6. Підхід до вивчення глобальної економіки, що полягає в новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарюючі структури тісно взаємопов'язані.

7. Модель, яка ґрунтується на зламі міждисциплінарних бар'єрів, поєднанні різних сфер у нові єдині структури.

8. Назва карти світу, де розігруються геополітичні події.

9. Карта, яка демонструє, що саме під впливом культурних подій на карті світу сформувалися «ядрові платформи» цивілізацій, на кордонах яких знаходяться проміжні простори їх взаємодії.

10. Карта, яка відтворює формування особливих фінансових потоків у геоекономічному просторі, у тому числі й віртуальних.

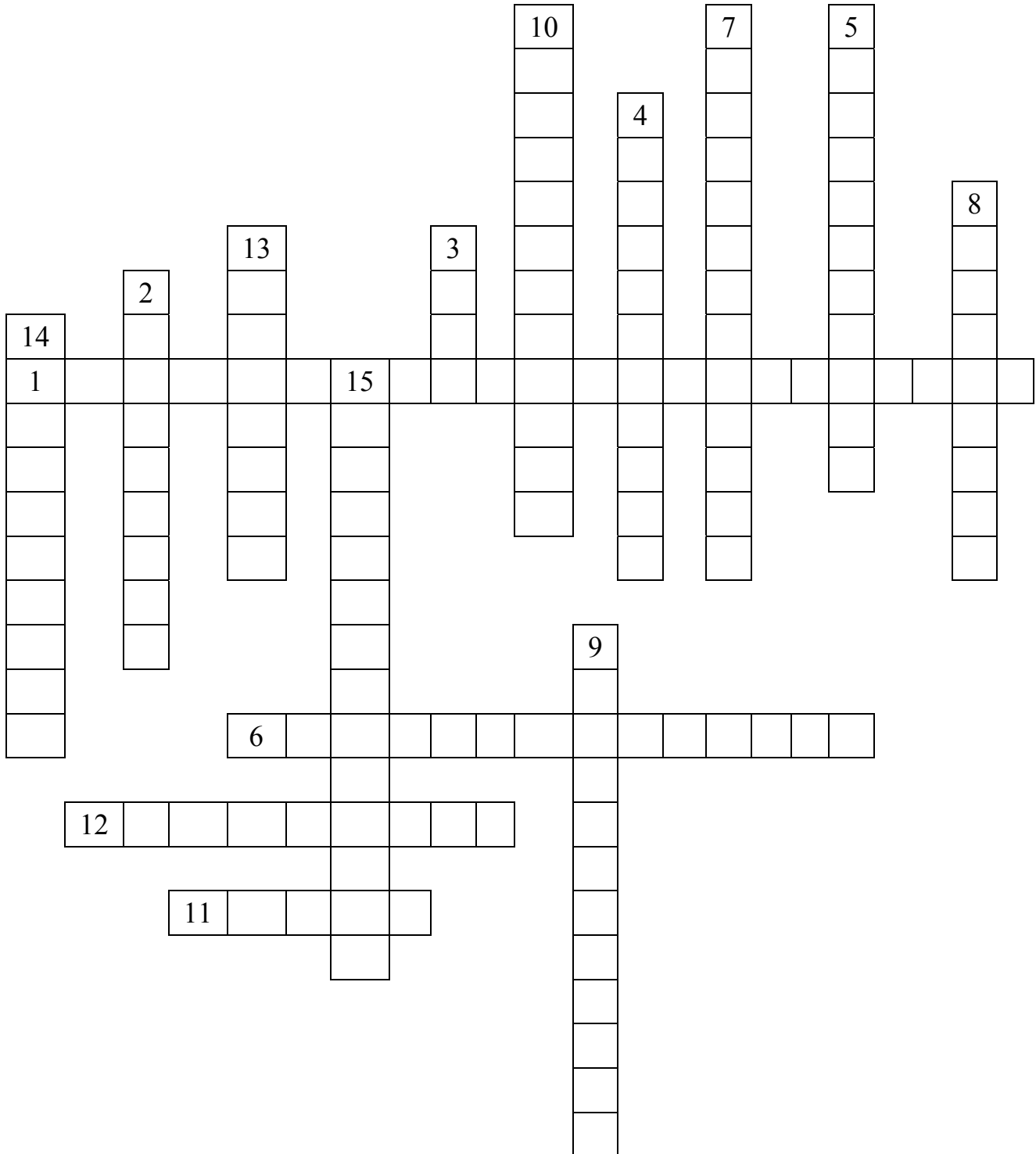
11. Карта, яка відбиває систему митної діяльності в геоекономічному просторі.

12. Карта, яка відображає стимули та мотивації до формування наднаціональних організаційних структур, відмінних від національних і закріплених у глобальних нормативно-правових домовленостях, меморандумах.

13. Карта, на яку наносять контури сировинних, енергетичних, людських ресурсів, задіяних у глобальних відтворювальних процесах.

14. Карта, яка дає можливість передбачити зародження екологічних катастроф, включаючи екологічний аспект у національну стратегію розвитку.

15. Карта, яка призначена відображати поступове формування новітніх утворень – етноекonomічних систем.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть відмінності між традиційним та гео економічним підходами в дослідженні міжнародних економічних трансформацій.
2. За якими принципами відбувається взаємодія національних економік зі зовнішнім середовищем в умовах глобалізації?
3. Якими основними рисами характеризується постіндустріальна цивілізаційна модель світового розвитку?
4. Охарактеризуйте основні складові гео економічного атласу.
5. Укажіть основні фактори глобального розвитку.
6. Назвіть концепції розвитку глобальної економіки.
7. Визначте джерела конкурентоспроможності в глобальній економіці.
8. Охарактеризуйте особливості глобальної економіки.

V. Теми для рефератів

1. Становлення глобальної економіки.
2. Гео економічний атлас та його складові.
3. Моделі сучасного світу та перспективи його еволюції.
4. Вплив транснаціональних структур на розвиток сучасної світової економіки.

Тема 5. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

5.1. Еволюція локальних цивілізацій

Локальні цивілізації виникли майже шість тисячоліть назад у межах стародавніх держав та їх об'єднань – у Шумері, Єгипті, Індії. Потім вони змінювались, зникали, трансформувались у цивілізації нових поколінь. Цивілізації являють собою величезні наднаціональні світові утворення, для кожного з яких характерні власні ментальні особливості і специфічні прояви людської діяльності, своєрідність культури, традицій, менталітету, загального сприйняття світу. Визначення сутності цивілізації та критеріїв їх членування є досить дискусійним питанням, яке розглядалося в працях М. Данилевського, А. Тойнбі, П. Сорокіна, С. Хантінгтона, Ю. Павленка, Ю. Яковця та ін.

Арнольд Тойнбі нарахував 47 цивілізацій трьох поколінь, виділивши п'ять «живих» цивілізацій початку ХХ ст.: західну, православно-християнську, ісламську, індуїстську, далекосхідну. За основу класифікації він взяв приналежність до тієї чи іншої світової релігії.

Так, за Ю. Павленком, розрізняють цивілізаційні світи: *Китайсько-Далекосхідний; Індійсько-Південноазійський; Мусульмансько-Афрозійський; Макрохристиянський.*

Макрохристиянський світ характеризується найбільшою неоднорідністю та містить:

- *Західноєвропейсько-північноамериканську* (з Австралією та деякими іншими її філіаціями) цивілізацію;

- *Латиноамериканську* та *Православно-Слов'янську* цивілізації, а в межах останньої виділено *Західноправославну* (українсько-білоруську) та *Східноправославну* (московсько-російську) субцивілізації.

За С. Хантінгтоном, розрізняють такі цивілізації: *Синську; Японську; Індуїстську; Ісламську; Православну; Західну; Латиноамериканську.*

Найбільш узагальнюючою є класифікація цивілізацій з урахуванням фази економічного розвитку (таблиця).

Таблиця 5.1

Класифікація цивілізацій за чотирма фазами економічного розвитку

Фаза економічного розвитку	Цивілізація
Архаїчна	Месопотамська, єгипетська, далекосхідна, мезоамериканська, класична, південноазійська, афроазійська
Доіндустріальна	Західна, далекосхідна, євразійська.
Індустріальна	Західна, православно-християнська, ісламська, індуїстська, далекосхідна.
Постіндустріальна	Євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, африканська, японська, китайська, буддійська, індійська, мусульманська, океанічна.

За Ю. Яковцем, слід виділяти дві групи цивілізацій: більш розвинені (Північноамериканська, Західноєвропейська, Японська); менш розвинені (Російська, Китайська, Індійська, Латиноамериканська, Мусульманська).

Формування IV покоління цивілізацій зумовлене: *по-перше*, новим етапом історичного процесу; *по-друге*, зміною техногенної цивілізації на гуманістично-креативну, ноосферну, постіндустріальну форму; *по-третє*, викликом з боку процесів глобалізації та інтеграції як базису процесів диференціації і дезінтеграції на нових принципах. Останній з переліченого процес найбільш наочно спостерігається перш за все в межах західної цивілізації, яка має власне історичне ядро – Західну Європу, опанувала індустріальне суспільство і поширилася на Північну і Латинську Америку, Австралію і Океанію, перетворила на колонії Індію, Африку, підпорядкувала власному впливу Китай.

XX століття, як відзначили О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, стало початком занепаду всемогутності західної цивілізації. П. Сорокін вважав однією з головних тенденцій нашого часу переміщення центру творчого лідерства зі Заходу на Схід. С. Хантінгтон помітив процес висунення на перший план цивілізаційних розбіжностей і посилення диференціації локальних цивілізацій, виділивши на карті світу вісім цивілізацій. Характеристика локальної цивілізації, ядром якої за С. Хантінгтоном, є Росія, як православної є однобічною, оскільки значну частку тут становлять анклав мусульманської і буддійської цивілізацій. Крім того, за своїм походження і динамікою це скоріше є цивілізація гібридного типу, яка виступає «мостом», полем взаємодії східних і західних цивілізацій, тому більш точним є використання терміна «євразійська цивілізація».

Ю.В. Яковець, спираючись на результати X Міждисциплінарної дискусії «Локальні цивілізації у XXI ст.: зіткнення чи партнерство?», визначив такі особливості IV покоління локальних цивілізацій: більша велика диференціація порівняно з цивілізаціями III покоління (у тому числі розшарування західної цивілізації на західноєвропейську, північноамериканську, латиноамериканську, океанічну; далекосхідна, китайська, японська, буддійська); зростаюча роль цивілізаційної спільності і міжцивілізаційних розбіжностей; нарощення потенціалу партнерства локальних цивілізацій, формування нового типу відносин між ними.

5.2. Диференціація і взаємодія постіндустріальних цивілізацій

Розглянемо процеси диференціації і взаємодії цивілізацій IV покоління, які формуються в XXI ст., і відповідні тенденції глобалізації в п'яти основних розрізах.

1. Геополітичний розріз. XX ст. характеризувалося неодноразовим перекроюванням політичної карти світу, системи геополітичних відносин, зміною суперечливих тенденцій. Перебудова геополітичного простору відбулася після Першої світової війни, соціалістичних і національно-визвольних революцій, коли виникли соціалістичні країни, була зруйнована німецька імперія.

Проте радикальних змін на геополітичній карті не спостерігалось: дещо посилили власний вплив євразійська, західна, японська, латиноамериканська і африканська цивілізації, потіснилися ісламська і китайська.

Радикальний зсув відбувся після Другої світової війни, у результаті чого сфера політичного впливу західної цивілізації зменшилася в 3,3 рази; японської – на третину, православної на 28 %, тоді як частка ісламської цивілізації зросла в 5,4 рази; індійської – в 50,7 рази; африканської – у 8, латиноамериканської – в 1,8 рази. Це стало початком кінця панування західної цивілізації, поштовхом до відродження найстаріших цивілізацій Сходу. Наприкінці ХХ і на початку ХХІ століть накопилася нова хвиля змін у глобальному геополітичному просторі. Найбільш значною з них є різке падіння політичного впливу локальної цивілізації, яку очолює Росія. Євразійська цивілізація стає об'єктом розподілу між найбільш сильними й агресивними цивілізаціями. Фактично в результаті розпаду радянського блоку політичний вплив Заходу помітно посилюється. Найбільш активним супротивником Заходу виступає ісламська цивілізація, що демонструє швидке зростання економічного і військового потенціалу. Розсіявшись по різних материках і претендуючи на зростання власної частки відповідно до кількості населення, яке зросло, ісламська цивілізація може стати причиною майбутніх цивілізаційних конфліктів, зіткнення цивілізацій.

Китайська, індійська і латиноамериканська цивілізації поки що не претендують на геополітичне лідерство, проте сумарно контролюють половину населення світу. Африканська цивілізація (на південь від Сахари) перебуває наразі в більш жалюгідному стані: її політичне становище не відповідає зростаючій частці населення у світі. Саме тут є приховане джерело майбутніх міжцивілізаційних конфліктів.

Отже, геополітична карта світу на початок ХХІ ст. характеризується нестійкістю і вибухонебезпечністю: на зміну протистоянню двох світових систем приходить протиборство локальних цивілізацій.

2. Соціокультурний розріз. У соціокультурній сфері знаходиться генетичне ядро кожної локальної цивілізації. З його порушенням цивілізація гине,

переходить до реліктового стану. Соціокультурні цикли в глобальному масштабі найбільш глибоко і повно були досліджені Пітіримом Сорокіним. Становлення інтегрального соціокультурного ладу, за думкою П. Сорокіна, пов'язане з переміщенням центру творчого лідерства на Схід, зі взаємопроникненням західних і східних культурних цінностей, ідей, інститутів, зразків і звичаїв. Проте цей процес не буде протікати в одному напрямку і в однакових формах у цивілізаціях Заходу і Сходу. Новий лад, за думкою П. Сорокіна, не буде ані модифікованою формою згасаючого ідеаціонального порядку східних народів, ані східним різновидом пануючого на Заході суттєвого порядку.

3. Демографо-екологічний розріз. Темпи зростання чисельності населення локальних цивілізацій і їх частка в загальному показнику кількості населення світу суттєво відрізняються. Відповідно до прогнозу ООН щодо динаміки чисельності населення Землі до 2050 року, за півстоліття, співвідношення чисельності населення за локальними цивілізаціями зміниться. Найбільше втратить православна цивілізація, що очолюється Росією (падіння частки з 4,5 до 2,4 %), знизиться частка західнохристиянської (з 13,2 до 8,9 %) і конфуціансько-буддійської, що очолюється Китаєм (з 28,2 до 22,2 %). Основною глобальною проблемою стане зростання чисельності населення найбільш активної африканської цивілізації (на 940 млн людей: з 9,2 до 16,6 % світового населення) і найбільш активної мусульманської (на 720 млн людей: з 17,5 до 19,6 % населення). Значна кількість змін у глобальній економіці буде пояснюватися саме цими радикальними зсувами в міжцивілізаційному розподілі населення світу і темпах його зростання.

До середини XXI ст. збережеться і буде зростати кількісне переважання Сходу над Заходом, Півдня над Північчю – за умов зворотного співвідношення в економічній силі і багатстві. Тут можна помітити корені однієї із головних проблем XXI століття, що знаходить прояв у міжцивілізаційних суперечностях.

Другою проблемою є забезпечення населення природними ресурсами і рівень екологічної напруги. Розвинені цивілізації перш за все західноєвропей-

ська, японська і східноєвропейська, значною мірою створили власні природні ресурси і можуть існувати і розвиватися лише за рахунок міжцивілізаційного обміну. Дещо кращим є становище у Північній Америці, Австралії і Новій Зеландії, але і вони потребують імпорту багатьох видів мінеральних ресурсів.

4. Технологічний розрив. Технологічний розрив між цивілізаціями у ХХ ст. різко зріс, і, ймовірно, протягом ХХІ ст. зростатиме. Кожна цивілізація є технологічно багатокладною, але співвідношення між укладами різко відрізняються, що передбачає диференціацію технологічного рівня і конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

У більшості країн Африки, що розвиваються, переважають примітивні доіндустріальні технологічні пристрої (з окремими вкрапленнями індустріальних пристроїв, які обслуговують інтереси ТНК), що є головною причиною економічного відставання в країнах цього континенту, Індії, більшості ісламських країн. Північна Америка, Японія і Західна Європа є головними представниками п'ятого пристрою, що дозволяє їм привласнювати основну частину світової технологічної квазіренти. Проте за умов освоєння і поширення пристроїв постіндустріального технологічного способу виробництва (п'ятий пристрій є перехідним до нього, він є наразі у фазі зрілості і в середині ХХІ ст. почне витіснятися технікою і технологією шостого пристрою) це становище може різко змінитися. Слід урахувати, що освоєння нового технологічного укладу, а тим більше технологічного способу виробництва вимагає значних стартових вкладень капіталу в дослідження і базові інновації, наявність підготовлених кадрів, розвиненої інфраструктури. Але країни, які розвиваються, характеризуються значною інерцією, їхній виробничий потенціал вимагає модернізації і реструктуризації. Тому для країн і цивілізацій, які володіють менш потужним, але достатнім потенціалом, існує можливість здійснити на початку ХХІ ст. технологічний прорив до шостого пристрою, що відкриває шлях до підвищення їх частки у світовій технологічній квазіренті. Проте на частку цивілізацій, які не мають достатніх передумов або запізнюються з освоєнням покоління нового пристрою, залишається тільки диференціальний технологічний збиток. Можна очікувати

на посилення технологічної поляризації цивілізацій, що спровокує поглиблення економічної диференціації.

5. Економічний розрив. Індустріальна цивілізація, що завершує свій життєвий цикл, призвела до різкого посилення економічної поляризації локальних цивілізацій.

Ретроспективний аналіз свідчить, що найбільш високими темпами (упригол до 1981–1985 рр.) розвивалася Японія, країни Близького і Середнього Сходу (в основному мусульманська цивілізація) і Латинської Америки. Найнижчі темпи на той час спостерігалися в цивілізаціях, які досягли стадії індустріальної зрілості – північноамериканської (США) і західноєвропейської. Доволі поміркованими темпами розвивалась економіка Південної, Східної і Південно-Східної Азії (де переважала індійська цивілізація) та Африки. Світові економічні кризи середини 1970 – початку 1980-х років призвели до падіння темпів зростання по всіх цивілізаціях, особливо по західноєвропейській, мусульманській, африканській і північноамериканській. Проте надалі темпи зростання знову пожвавилися, особливо в Китаї (9,7 % за 20 років), крім СРСР (СНД), де випереджальні темпи зростання в 1950–1970-ті роки змінилися на стагнацію у 1980-ті та різким падінням у 1990-ті роки. Нерівномірність темпів зростання та їх диференціація по цивілізаціям та провідним країнам спостерігалась і в подальші десятиліття. Таким чином, співвідношення темпів зростання різних цивілізацій є неоднаковим і періодично змінюється, що означає зміну їх «ваги» у світовій економіці.

5.3. Перспективи розвитку цивілізацій IV покоління

На початку XXI ст. у глобальному економічному просторі серед класичних цивілізаційних груп IV покоління можна виділити:

- авангардні цивілізації, які реалізують постіндустріальну економічну програму, що ґрунтується на високотехнологічній основі, і узгоджує ринкові механізми з регулюючою функцією держави. Вони є лідерами глобальної економіки і забезпечують високий рівень багатства і прибутків населення як за ра-

хунок ефективності відтворення, так і в результаті нееквівалентного обміну і привласнення значної частки світової ренти і квазіренти. Їх представляють Північна Америка, Західна Європа, Японія, а також нові індустріальні країни;

- цивілізації з середньосвітовим рівнем розвитку, які мають значний потенціал зростання, але недостатньо його використовують (латиноамериканська і частково мусульманська цивілізації, а також країни Східної Європи);

- цивілізації з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у стадії застою: африканська цивілізація (на південь від Сахари, але без ПАР), частина мусульманських і буддійських країн з низьким рівнем прибутку;

- китайська цивілізація, яка стрімко наближається до названих вище груп і робить претензійні заяви на першість у частці світового ВВП до 30-х років XXI ст.; а також індійська цивілізація, яка набирає обертів власного розвитку;

- євразійська цивілізація, що втрачає позиції у світовій економіці і стає об'єктом економічної експлуатації з боку розвинених цивілізацій.

У перспективі XXI ст. можна відзначити певні тенденції економічної динаміки цивілізацій IV покоління на фоні глобалізації, що поглиблюється. До найбільш характерних тенденцій належать:

- *по-перше*, більш глибока синхронізація економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів. Ймовірно, ще декілька десятиліть припаде на період становлення постіндустріального суспільства в авангардних цивілізаціях, а в тих, що відстають, перехідний період затягнеться на більш тривалий час. Почнуть проявлятися півсторічні Кондратьєвські цикли з тривалими кризовими фазами на стику циклів (можливо, такі кризи будуть спостерігатися в 10–20 і 60–70-ті роки XXI ст.). Приблизно кожне десятиліття зберігається ритм середньотермінових циклів з періодичними економічними кризами. Світова криза 2001–2002 рр. підтвердила цю тенденцію. Всі ці цикли і кризи носять глобальний характер, але в кожній цивілізації мають своєрідний прояв, причому сильні цивілізації, які є лідерами світового господарства, будуть намагатися перенести вагу криз на більш слабкі цивілізаційні утворення;

- *по-друге*, зареєстроване поетапне утвердження постіндустріального економічного способу виробництва з характерним набором і співвідношенням устроїв: державного (у соціокультурному, оборонному секторах, стратегічних галузях), приватного і змішаного (у галузях важкої промисловості, в будівництві, банківській справі), дрібнотоварного (малий бізнес, середній), у сфері послуг, роздрібній торгівлі, частково в сільському господарстві; інтернаціонального в частині секторів, безпосередньо втягнутих у глобальну економіку, і тих, що є власністю ТНК;

- *по-третьє*, більш чітке розмежування ринкового і неринкового секторів – за умов зростання частки і значення неринкового сектору у зв'язку з випереджаючим розвитком соціокультурної сфери, яка не може функціонувати цілком на ринкових принципах, а також розвитком дрібного натурального господарства для власного споживання. Е. Тоффлер підкреслював, як характерну рису третьої хвилі (постіндустріальної цивілізації), зміну співвідношення ринкового і неринкового виробництв, злиття виробника і споживача, «відновлення великого сектору економіки, що ґрунтується на виробництві для споживання, а не для обміну». Ця тенденція є тим більше важливою, що забезпечує зайнятість робітників, які витісняються зі сфери виробництва товарів та послуг. Безроздільне панування ринку, яке було характерним для індустріальної цивілізації, поступово відійде в минуле.

Співвідношення ринкового і неринкового секторів істотно розрізняються за локальними цивілізаціями: частка неринкового сектору є найменшою в Північній Америці (де значна частка соціальних послуг має платний, ринковий характер) і Японії, але значно вищою в Західній Європі і в решті цивілізацій, де суттєва частка потреб у продовольстві і послуг задовольняється за рахунок родинного і домашнього господарства;

- *по-четверте*, можлива зміна співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних цінностей, які обертаються за власними законами. Потужний потік фінансового капіталу, посилений можливостями сучасних інформа-

ційних технологій розширює сферу спекулятивної гри на фондових біржах. Віртуальні потоки перебувають під контролем потужних ТНК, які концентруються в західних цивілізаціях та міжнародних фінансових організаціях, які реалізують інтереси головних акціонерів і засновників – західної цивілізації і перш за все США. Проте така тенденція є вкрай несумісною з цивілізаційним поліцентризмом, який є характерним для постіндустріального суспільства.

Рекомендована література: [4, 27, 28, 33, 35, 42, 47, 53, 54].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Де виникли перші локальні цивілізації?

- а) у Греції, Італії, Скандинавії;
- б) у Шумері, Єгипті, Індії;
- в) в Індонезії, Китаї, Пакистані;
- г) у Росії, Китаї, Індії.

2. Цивілізація – це:

а) спільнота людей, яка протягом певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, ментальність;

б) величезні наднаціональні світові утворення, для кожного з яких характерний специфічний прояв людини, своєрідність культури, традицій, менталітету, загального сприйняття світу;

в) такий етап розвитку людства, коли власні соціальні зв'язки починають домінувати над природними, і коли суспільство починає розвиватися і функціонувати на своєму власному ґрунті;

8. Перекроювання політичної карти світу, системи геополітичних відносин, зміна суперечливих тенденцій – це розріз:

а) геополітичний;	в) демографо-екологічний;
б) соціокультурний;	г) технологічний.

9. Становлення інтегрального соціокультурного ладу, яке пов'язане з переміщенням центру творчого лідерства на Схід – це розріз:

а) геополітичний;	в) демографо-екологічний;
б) соціокультурний;	г) технологічний.

10. Хто з учених досліджував соціокультурні цикли в глобальному масштабі?

а) А.Тойнбі;	в) П. Сорокін;
б) Ю. Павленко;	г) Ю. Яковець.

11. Темпи зростання чисельності населення локальних цивілізацій та їх частка в населенні світу – це розріз:

а) геополітичний;	в) демографо-екологічний;
б) соціокультурний;	г) технологічний.

12. Диференціація технологічного рівня і конкурентоспроможності продукції на світових ринках – це розріз:

а) геополітичний;	в) демографо-екологічний;
б) соціокультурний;	г) технологічний.

13. Економічна поляризація локальних цивілізацій – це розріз:

а) економічний;	в) демографо-екологічний;
б) соціокультурний;	г) технологічний.

14. Цивілізації, які є лідерами глобальної економіки і забезпечують високий рівень багатства і прибутків населення як за рахунок ефективності відтворення, так і внаслідок нееквівалентного обміну:

- а) авангардні;
- б) зі середньосвітовим рівнем розвитку;
- в) з низьким рівнем економічного розвитку;
- г) китайська.

15. Цивілізації, які мають значний потенціал зростання, але недостатньо його використовують:

- а) авангардні;
- б) зі середньосвітовим рівнем розвитку;
- в) з низьким рівнем економічного розвитку;
- г) китайська.

16. Цивілізації з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у стадії застою:

- а) авангардні;
- б) африканська;
- в) євразійська;
- г) китайська.

17. Цивілізація, яка поки що має низький рівень економічного розвитку, але робить претензійні заяви на першість у частці світового ВВП в період до 30-х років XXI ст.:

- а) мусульманська;
- б) африканська;
- в) євразійська;
- г) китайська.

18. Цивілізація, яка втрачає позиції у світовій економіці і стає об'єктом економічної експлуатації з боку розвинених цивілізацій:

- а) мусульманська;
- б) африканська;
- в) євразійська;
- г) китайська.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Арнольд Тойнбі нарахував 47 цивілізацій трьох поколінь, виділивши п'ять «живих» цивілізацій початку ХХ ст.: західну, православно-християнську, ісламську, індуїстську, далекосхідну.

2. За С. Хантінгтоном, розрізняють цивілізаційні світи: Китайсько-Далекосхідний; Індійсько-Південноазійський; Мусульмансько-Афразійський; Макрохристиянський.

3. За Ю. Яковцем, слід виділяти дві групи цивілізацій: більш розвинені (Північноамериканська, Західноєвропейська, Японська) цивілізації; менш розвинені (Російська, Китайська, Індійська, Латиноамериканська, Мусульманська) цивілізації.

4. Китайська цивілізація перебуває зараз у найбільш жалюгідному стані: її політичне становище не відповідає зростаючій частці населення у світі.

5. До авангардних цивілізацій, що реалізують постіндустріальну економічну програму, яка ґрунтується на високотехнологічній основі і узгоджує ринкові механізми з регулюючою функцією держави, належать Латинська Америка та країни Східної Європи.

6. До цивілізацій з приблизно середньосвітовим рівнем розвитку належать Північна Америка, Західна Європа, Японія.

7. Ядром православної цивілізації є Росія.

8. Соціокультурні цикли в глобальному масштабі найбільш глибоко і повно були досліджені Пітіримом Сорокінім.

9. Євразійська цивілізація є лідером глобальної економіки і забезпечує високий рівень багатства і прибутків населення як за рахунок ефективності відтворення, так і в результаті нееквівалентного обміну і привласнення значної частки світової ренти і квазіренти.

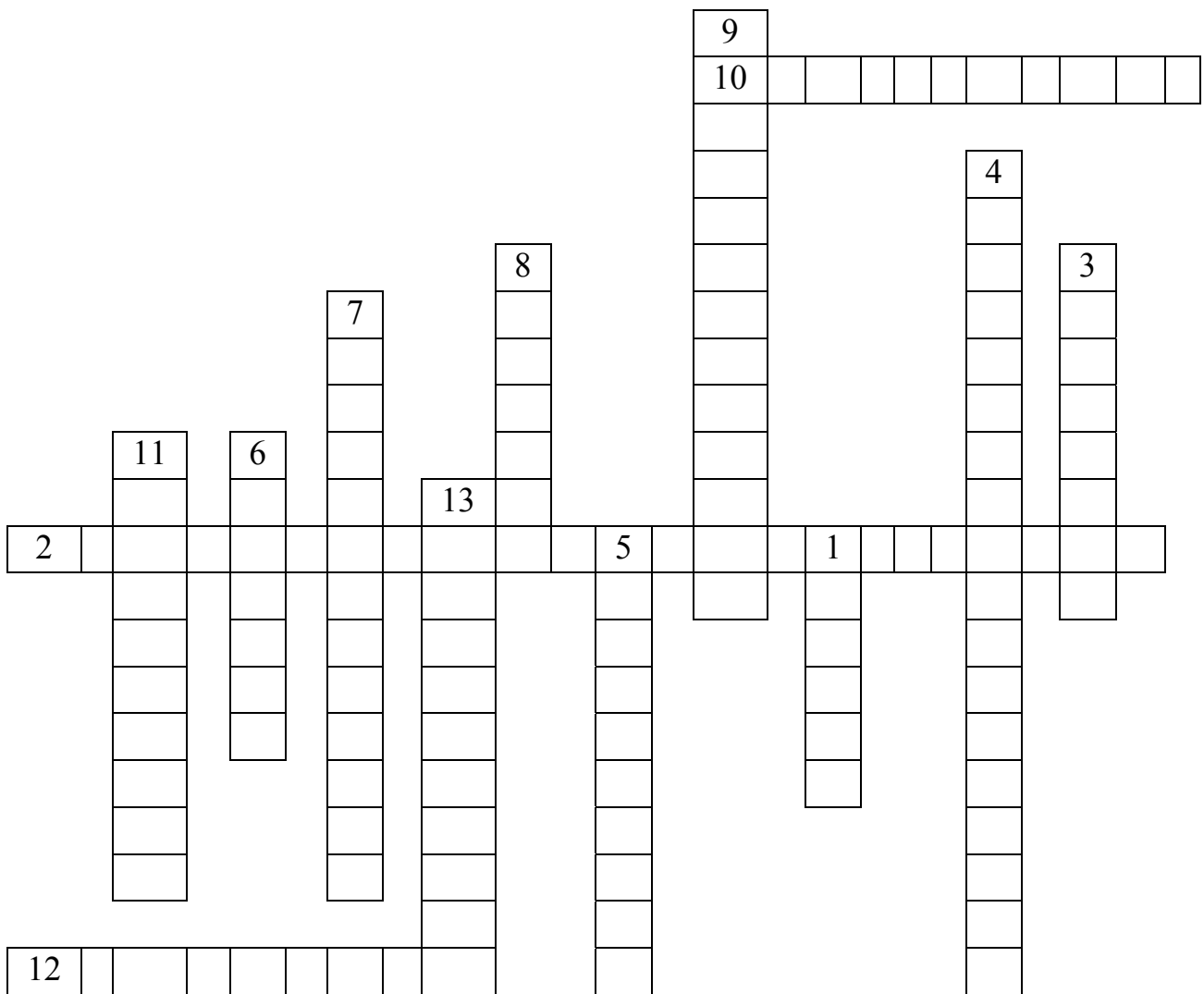
10. Частка неринкового сектору є найменшою у Північній Америці і Японії, але значно вищою в Західній Європі і в решті цивілізацій.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 2, 10, 12;

по вертикалі: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13.

1. Хто нарахував 47 цивілізацій трьох поколінь?
2. Одна з п'яти «живих» цивілізацій початку ХХ ст.
3. Хто виділив цивілізаційні світи: Китайсько-Далекосхідний; Індійсько-Південноазійський; Мусульмансько-Афразійський; Макро-християнський?
4. Який з цивілізаційних світів характеризується найбільшою неоднорідністю?
5. Хто виділив синську; японську; індуїстську; ісламську; православну; західну; латиноамериканську цивілізації?
6. Автор розподілу цивілізацій на дві групи: більш розвинені та менш розвинені.
7. Назва розрізу, ключовим фактором якого є перекроювання карти світу.
8. Хто дослідив соціокультурні цикли в глобальному масштабі?
9. Який розріз відповідає за модернізацію та реконструкцію?
10. Який розріз відповідає за темпи зростання країн?
11. Які цивілізації є лідерами глобальної економіки і забезпечують високий рівень багатства і прибутків населення?
12. Назва цивілізації, що робить претензійні заяви на першість у частці світового ВВП до 30-х років ХХІ ст.
13. Яка цивілізація втрачає позиції у світовій економіці?

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте еволюцію локальних цивілізацій.
2. Назвіть учених, які досліджували локальні цивілізації.
3. Наведіть класифікацію цивілізацій за чотирма фазами економічного розвитку.
4. Як відбувається формування IV покоління цивілізацій?
5. Як відбувається диференціація і взаємодія постіндустріальних цивілізацій?
6. Виділіть класичні цивілізаційні групи IV покоління.
7. Визначте тенденції економічної динаміки цивілізацій IV покоління.

V. Теми для рефератів

1. Ключові глобальні проблеми економічного розвитку.
2. «Живі» цивілізації початку ХХ ст.
3. Концепція локальних цивілізацій А. Тойнбі.
4. Вплив глобалізації на розвиток локальних цивілізацій.

ТЕМА 6. СУПЕРЕЧНОСТІ І ДУАЛІЗМ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

6.1. Передумови глобалізації

Якщо виходити з об'єктивного характеру процесу глобалізації, то варто визначити ті основні фактори, які обумовлюють цей процес. Можна виділити такі з них:

- подальша інтернаціоналізація економіки, посилення її транснаціоналізації й формування «блукуючих» інтернаціональних відтворювальних ядер, що перетворюють окремі країни в країни-системи, здатні контролювати величезні господарські території;

- формування (міжкорпоративного) поділу праці в глобальному масштабі й становлення нового гео економічного простору, контрольованого транснаціональним капіталом;

- деконцентрація виробництва, пов'язана зі зниженням питомої ваги стандартизованих масових товарів і збільшенням обсягу індивідуального, гнучкого, диверсифікованого виробництва, заснованого на новітньому технологічному обладнанню;

- руйнування командно-адміністративної системи, затвердження ринкової системи господарювання у світовому масштабі на основі використання уніфікованих механізмів функціонування й розвитку;

- лібералізація торгівлі економічними благами, інтелектуальною власністю, прийняття єдиних правил у сфері регулювання банківських і фінансових операцій, стандартизації й сертифікації продукції і та ін.

У більш широкому контексті передумови глобалізації можна згрупувати.

1. Виробничі, науково-технічні й технологічні:

- різке зростання масштабів виробництва;
- перехід до нового технологічного способу виробництва – до високих, наукомістких технологій; стрімке поширення нових технологій, які ліквідують бар'єри на шляху переміщення товарів, послуг, капіталів;

- якісно нове покоління засобів транспорту й зв'язку та їх уніфікація, що забезпечують швидке поширення товарів і послуг, ресурсів та ідей з використанням їх у найбільш сприятливих умовах. У цей час передача інформації здійснюється практично невідкладно. Повідомлення про економічні можливості й угоди швидко передаються у світовому масштабі. Для товарів і деяких видів послуг поки ще необхідно декілька днів і навіть тижнів, щоб потрапити з одного місця в інше, інформація ж передається миттєво. Якщо в будь-якому куточку світу відбувається істотна зміна на ринку, то про неї стає відомо практично миттєво у всіх інших регіонах. Це особливо характерно для подій на фондових біржах, валютних і товарних ринках, а також для наукових відкриттів та їх використання. Отже, віддаленість партнерів один від одного перестає бути вирішальною перешкодою для виробничого співробітництва;

- швидке поширення знань у результаті наукового або іншого видів інтелектуального взаємообміну;

- різке скорочення завдяки передовим технологіям транспортних, телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на обробку, зберігання й використання інформації, що полегшує глобальну інтеграцію національних ринків.

2. Організаційні:

- міжнародні форми здійснення виробничо-господарської діяльності (ТНК): організаційні форми, рамки діяльності яких виходять за національні межі, набувають міжнародного характеру, сприяючи формуванню єдиного ринкового простору;

- вихід неурядових організацій на багатонаціональний або світовий рівень. Нову глобальну роль стали відігравати такі міжнародні організації, як ООН, МВФ, Всесвітній банк, СОТ і та ін.;

- перетворення багатонаціональних компаній та інших організацій, як приватних, так і державних, в основних діючих «гравців» глобальної економіки.

3. Економічні:

- лібералізація торгівлі товарами й послугами, ринків капіталу та інші форми економічної лібералізації, що обумовили обмеження політики протекціонізму й зробили світову торгівлю більше вільною;

- небувала концентрація й централізація капіталу, зростання похідних фінансово-економічних інструментів, різке скорочення часу здійснення міжвалютних угод;

- впровадження єдиних критеріїв макроекономічної політики міжнародними економічними організаціями, уніфікація вимог до податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної політики, політики у сфері зайнятості та ін.;

- посилення тенденцій до уніфікації й стандартизації. Усе ширше застосовуються єдині для всіх країн стандарти на технологію, екологію, діяльність фінансових організацій, бухгалтерську й статистичну звітність.

4. Інформаційні:

- радикальна зміна засобів ділового спілкування, обміну виробничою, науково-технічною, економічною, фінансовою інформацією; поява й розвиток принципово нових систем одержання, передачі й обробки інформації, які дозволили створити глобальні мережі, що поєднують фінансові й товарні ринки, включаючи ринки ноу-хау й професійних послуг. Інформаційне обслуговування безпосередньо пов'язане з успіхами в електроніці – зі створенням електронної пошти, Інтернет;

- формування систем, які дозволяють з єдиного центру управляти розташованим у різних країнах виробництвом, що створює можливості оперативного, своєчасного й ефективного вирішення виробничих, науково-технічних, комерційних завдань не гірше, ніж усередині окремих країн. Обмін інформацією в реальному часі знаменує справжню революцію в менеджменті й маркетингу, в керуванні фінансовими й інвестиційними потоками. Виникають нові форми реалізації продукції (наприклад, електронна торгівля). Комп'ютеризація, системи електронних рахунків і пластикових карт, супутниковий і оптико-волоконний зв'язок дозволяють практично миттєво переміщати фінансову інформацію, укладати угоди, переводити кошти з одних рахунків на інші незалежно від відстані й державних кордонів.

5. Політичні:

- послаблення закритості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів;

- подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом.

б. Соціальні й культурні:

- послаблення ролі звичок і традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, подолання національної обмеженості, що підвищує мобільність людей у територіальному, духовному й психологічному відношеннях, сприяє міжнародній міграції;

- виникнення глобальної єдності в оцінці ринкової економіки й системи вільної торгівлі;

- прояв тенденцій формування глобалізованих «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, попкультури. Англійська мова стає міжнародною мовою спілкування, полегшуючи міжкультурне спілкування, навчання й взаєморозуміння;

- подолання кордонів в освіті завдяки розвитку дистанційного навчання;

- лібералізація підготовки трудових ресурсів, що веде до послаблення контролю національних держав за відтворенням «людського капіталу».

6.2. Позитивні та негативні наслідки сучасної глобалізації

Глобалізація – це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як прогресивні наслідки, так і негативні. Позитивне значення глобалізації важко переоцінити: незмірно множаться можливості людства, повніше враховуються всі сторони його життєдіяльності, створюються умови для гармонізації. Глобалізація світової економіки створює фундаментальну основу вирішення загальних проблем людства.

У найширшому визначенні до позитивних наслідків можна віднести:

1) поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці. Так ефективніше розподіляються ресурси, що в остаточному підсумку сприяє підвищенню середнього рівня життя й розширенню життєвих перспектив населення;

2) економія на масштабах виробництва, що потенційно може привести до скорочення витрат і зниженню цін, а, отже, до стійкого економічного зростання;

3) переваги від вільної торгівлі на взаємовигідних умовах, що задовольняє всі сторони;

4) посилення конкуренції, що стимулює подальший розвиток нових технологій і поширення їх серед інших країн. В умовах глобалізації темпи приросту прямих інвестицій набагато перевершують темпи зростання світової торгівлі, що є найважливішим чинником у трансферті промислових технологій, утворенні транснаціональних компаній, що впливає на національні економіки;

5) підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і поширення передових технологій, а також конкурентного тиску, який стимулює безперервне впровадження інновацій у світовому масштабі;

6) отримання національними економіками можливостей мобілізувати значний обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати більш широкий фінансовий інструментарій на більшій кількості ринків;

7) створення необхідних передумов для вирішення загальних проблем людства, у першу чергу екологічних, що обумовлено об'єднанням зусиль світового співтовариства, консолідацією ресурсів, координацією дій в різних сферах.

Кінцевим результатом глобалізації, як сподівається більшість фахівців, має стати загальне підвищення добробуту населення у світі.

Однак глобалізація економіки – це не лише вигоди від зростання участі країн у світових економічних процесах, але й висока ймовірність втрат, зростання ризиків. Глобалізація передбачає, що країни стають не просто взаємозалежними з причини формування системи міжнародного інтегрованого виробництва, зростання обсягів світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, інтенсифікації руху технологічних нововведень, але й більш вразливими щодо негативного впливу світогосподарських зв'язків. Світова практика доводить, що вигаш від глобалізації розподіляється не завжди рівномірно між країнами та суб'єктами економічної діяльності.

До суперечливих і негативних сторін глобалізації слід віднести перш за все такі аспекти:

1) переваги глобалізації розподіляються нерівномірно. У короткостроковій перспективі, як відомо, зміни в обробній промисловості, сфері послуг приводять до того, що галузі, які отримують переваги від зовнішньої торгівлі, і галузі, пов'язані з експортом, відчувають більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили. У той же час ряд галузей значно програє від глобалізаційних процесів, втрачаючи свої конкурентні переваги через зростання відкритості ринку. Такі галузі змушені докладати додаткових зусиль, щоб пристосуватися до господарських умов, які змінилися не на їх користь. Це означає, що існує можливість відтоку капіталу і робочої сили з цих галузей, це слугує головною причиною для вживання адаптаційних заходів, пов'язаних з великими витратами. В остаточному підсумку відбудеться перерозподіл робочої сили, але спочатку соціальні витрати будуть дуже великі;

2) неоліберальна модель (представниками якої були В. Ойкен, Л. Ерхард, Дж. Сорос, Л. Туроу, А. Етціоні та ін.) породила диференціацію світу на країни, які виграли від глобалізації і які програли від неї. Причому залежно від критеріїв, вживаних тими або іншими дослідниками для поділу на ці дві групи, їх склад виявляється неоднаковим. Отже, в наявності труднощі пристосування до викликів глобалізації для країн, які розвиваються, і країн з перехідною економікою через відсутність у них таких чинників і умов, які мають у своєму розпорядженні промислово розвинені країни, а саме невідповідності національних правових, економічних, адміністративних систем і механізмів. Це часто змушує країни з перехідною економікою і країни, що розвиваються, приймати правила гри, які встановлюють більш сильні учасники світового господарства. Зростаючий розрив у рівні добробуту багатих і бідних країн веде до витіснення останніх на узбіччя світового господарства, збільшення в них безробіття, зубожіння населення. Глобалізація в тому вигляді, в якому вона розгорталася в минулі роки, не лише не вирішила, але й навіть загострила проблеми, які заважають справжній інтеграції цих країн у систему світогосподарських зв'язків.

3) процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал економічного регулювання відповід-

них національних урядів, що опиняються в зростаючій залежності від ТНК. Нинішні ТНК функціонують як автономні суб'єкти, які самі визначають стратегію і тактику своєї світогосподарської поведінки. В умовах глобалізації держава не може настільки ж ефективно, як раніше, використовувати традиційний інструментарій макроекономічного регулювання, зокрема: імпортні бар'єри і експортні субсидії, курс національної валюти і ставку рефінансування Центрального банку. ТНК і ТНБ за необхідності протиставляють подібним заходам свій потужний економічний потенціал і розгалужений механізм лобювання своїх інтересів у різних країнах, що часто зводить нанівець очікуваний державою ефект від заходів, які приймаються, а іноді приносять негативні наслідки даній країні;

4) глобалізація, істотно ослабивши традиційні національні системи державного регулювання економіки, разом з тим не привела до створення таких міжнародних, а тим більше наднаціональних механізмів регулювання, які б замінили традиційний інструментарій. Виключенням з правил тут є лише ЄС, особливо єврозона (Європейська валютна система), яка покриває далеко не весь простір, на якому розгорнулася і продовжує розвиватися глобалізація економіки. При цьому в результаті проведеного в 2004 – 2007 рр. розширення ЄС-15 до ЄС-27, що співпало з багатолітніми депресивними явищами в економіці ЄС-15 і збіглося в часі з початком давно назрілого глибокого інституційного реформування даного інтеграційного блоку, – Євросоюз сам опинився в стані важкої адаптаційної кризи;

5) стрімке поширення економічних спадів і фінансових криз з одних регіонів світу в інші, набуття ними глобального характеру. Особливо це стосується міграції короткострокових спекулятивних капіталів на фінансових ринках. При цьому негативну роль відіграє електронізація обміну коштовними паперами через інтернет, який накладає певні «кліше» на поведінку світових фінансових брокерів й уніфікує їх стратегію в різних фінансових центрах. У передкризових умовах їх дії часто відбуваються в одному і тому ж негативному напрямі, формують «синергетичний» прокризисний ефект;

б) розвинені цивілізації, які вступають в постіндустріальну еру, використали переваги глобалізації, спрямувавши в країни, які відстають, масове й екологічно шкідливе виробництво. Як зазначив Є. Тоффлер: «По мірі того, як масове виробництво в індустріальному світі зменшується, його все більш передають у так звані країни, що розвиваються. Подібно старим автомобілям, які заржавіли, найвідсталіші індустрії експортуються від багатих народів до бідних». У даному контексті багато вчених відзначають глибоке протиріччя між об'єктивним (в основному позитивним) процесом глобалізації і корисливою політикою глобалізації розвинених країн, перш за все США. У зв'язку з викладеним деякі автори, наприклад Н. Абдулгамідов і С. Гурбанов, висувають тезу про однополюсну природу глобалізації економіки, підкреслюючи, що весь процес глобалізації по суті слід розглядати як інституціоналізацію системи неоколоніальної експлуатації світової економіки або «імперіалізмом долара»;

7) глобалізація, на жаль, стала живильним середовищем для стрімкого поширення трансграничної злочинності. Так, глобалізація товарних ринків особливо інтенсивно протікає на нелегальних ринках зброї, зокрема такого соціально шкідливого продукту, як наркотики. Обороти наркоіндустрії вже відповідає приблизно 8 % світової торгівлі. Наркобізнес по своїй природі тяжіє до «інтернаціоналізму» і глобалізму;

8) загрозою, яку містить у собі глобалізація, вважається й деіндустріалізація економіки, тобто істотне падіння обсягів обробної промисловості в економіці країни, оскільки глобальна відкритість асоціюється зі зниженням зайнятості в обробних галузях. Насправді, цей процес не є наслідком глобалізації, хоча і протікає паралельно з ним. Деіндустріалізація – нормальне явище, породжуване технологічним прогресом і економічним розвитком. Дійсно, частка обробних галузей в економіці промислово розвинених країн різко знижується, але це зниження балансується швидким ростом питомої ваги сфери послуг, включаючи фінансовий сектор.

Відтак, глобалізація економіки, що стала реальністю наприкінці ХХ ст. та посилюється в сучасних умовах, – явище складне, суперечливе, яке не виклю-

чає власного економічного обличчя кожної локальної цивілізації, кожної країни. Ця тенденція суперечлива, вона не усуває прірву між багатими та бідними, авангардними та відсталими цивілізаціями і народами, але створює деякі передумови для зменшення розриву в перспективі, за зміни нині переважаючої моделі глобалізації в інтересах ТНК та західних цивілізацій.

6.3. Характеристика основних проблем глобалізації

Глобальні проблеми – це особливий ряд соціальних явищ і процесів у сучасному світі, які за масштабами і значущістю вирізняються загальнопланетарним характером, пов'язані з життєвими інтересами народів світу і можуть бути вирішені шляхом взаємодії усіх країн світу.

В останні десятиліття у світі виникло чимало проблем, які безпосередньо стосуються долі всього людства, зачіпають інтереси всіх народів і вийшли на загальнопланетарний рівень. Від їх своєчасного розв'язання залежить існування земної цивілізації. Цього можна досягти лише спільними зусиллями всіх країн, міжнародних організацій.

Сучасна класифікація глобальних проблем сформувалася в 1980-ті роки. Глобальні проблеми взаємозумовлені, зокрема енергетична й сировинна проблеми співвідносяться з екологічною, екологічна – з демографічною, демографічна – з продовольчою.

Узагальнення інформації з наукової літератури дає можливість сформулювати найбільш широкий варіант класифікації:

1. універсальні проблеми політичного й соціально-економічного характеру (глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством та ін.);

2. глобальні проблеми переважно природно-економічного характеру (енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна та ін.);

3. глобальні проблеми переважно соціального характеру (демографічна, міжнаціональні й міжконфесійні відносини, демократія, духовність, охорона здоров'я, корупція, безробіття, організована злочинність та ін.);

4. глобальні проблеми екологічного характеру (забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа» тощо);

5. глобальні проблеми інформаційного характеру («інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства тощо);

6. глобальні проблеми технологічного характеру («високої» технологізації виробництва, освіти, управління тощо);

7. глобальні проблеми науково-інтелектуального характеру (інтеграції науки, кризи освіти тощо);

8. глобальні проблеми змішаного типу (війни і миру, міжнародного тероризму, культури, цивілізації).

Велике значення має наукова диференціація проблем, їх ранжування, а також установлення взаємозв'язку і взаємовпливу в динаміці. Визнаючи всі глобальні проблеми вагомими, а також їхній об'єктивний взаємний вплив, вважаємо за необхідне виділити серед них ключові проблеми, або «надпроблеми» чи «метабролеми», оскільки саме вони є критеріально-визначальними для долі людства. Як і 20 – 30 років тому, чи не найбільш імперативними глобальними проблемами першої групи залишається проблема попередження ядерної війни і збереження миру, проблема зміцнення міжнародної безпеки. Незважаючи на «розрядку» і відсутність прямої загрози ядерної війни між наддержавами в умовах однополюсного світу, ця проблема зберігає і зберігатиме свою пріоритетність. Людство ніколи не зможе вирішити її до кінця, але повинно навчитися контролювати цю смертельну загрозу, максимально пом'якшуючи її гостроту.

До *першої групи* найбільш пріоритетних, глобальних проблем людства, які мають надто перспективний або навіть вічний характер, належить глобальна проблема сталого розвитку світу, який визначається сьогодні і в майбутньому не стільки економічним зростанням країн та забезпеченням розширеного відтворення в його традиційних вартісній і натурально-фізичній формах, скільки

переважно соціально-економічним прогресом людства, забезпеченням розширеного відтворення інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу, а також зростанням якості і конкурентоспроможності розвитку, якості людського життя, розвитку людини як найвищої соціальної цінності. При цьому важливим є і покращення навколишнього середовища.

Ще одна особливо пріоритетна універсальна глобальна проблема – це проблема підвищення рівня суспільної організованості і керованості світовим співтовариством і його розвитком. Цю проблему ще називають проблемою глобального управління. Людство має знайти ефективну форму глобального управління, яка здатна забезпечити синхронізований, справедливий розвиток для всіх націй і країн, а не лише для країн «золотого мільярда».

До *другої групи* глобальних проблем відносять такі проблеми природно-економічного характеру, як енергетичні, продовольчі, екологічні, сировинні, Світового океану, ресурсні, інформаційні, технологічні. Багато дослідників ставлять на перше місце в цій групі проблем саме глобальну екологічну проблему, виходячи з безперспективності продовження «технократичного» розвитку суспільства і його загроз.

Глобальна соціалізація розвитку висуває на передній план і *третю групу* глобальних проблем соціального характеру, яку називають «глобальною соціальною бомбою», підкладеною під майбутнє людство. Сюди відносять глобальну демографічну проблему, проблему боротьби цивілізацій, релігій, міжнаціональних відносин, демократії, духовності, культури, захисту здоров'я, організованої злочинності, корупції, безробіття і зубожіння населення світу. Традиційно глобалістика найбільшу увагу приділяє демографічній проблемі – перенаселенню планети. Але сьогодні, коли Китай і Індія поступово виходять у лідери світового розвитку і демонструють здатність вирішувати продовольчі проблеми і проблеми розвитку, на перший план виходять глобальні проблеми соціальної якості життя – освіта, здоров'я, безпека людини, боротьба з організованою злочинністю, з тіньовою економікою, можливості розвитку народного підприємництва.

Вирішення зазначених проблем потребує величезних колективних зусиль усіх держав світу і, безумовно, найбільш повної віддачі від кожної держави зокрема.

6.4. Сучасні ідеологічні концепції формування глобальних стратегій

Глобальна стратегія в широкому аспекті означає глобальний розвиток та систему напрямів, підходів щодо вирішення глобальних проблем й зменшення їх впливу на країни.

Глобальна стратегія у більш вузькому розумінні означає надання національній стратегії певної країни глобальної орієнтації відносно нових можливостей і нових загроз.

При цьому слід ураховувати такі основні постулати:

- світ і світове людство є єдиним глобальним організмом;
- глобалізація світу – це об'єктивне історичне явище і процес, на який можна впливати і керувати об'єднаними, солідарними зусиллями людства;
- глобалізація несе в собі нові небачені можливості для розвитку людства і нові небачені загрози його існуванню;
- людство має солідаризуватись і об'єднатися перед явищем глобальних загроз і для вирішення глобальних проблем;
- глобальну кризу людства можна передбачити;
- глобальну катастрофу людства не можна відвернути;
- глобальні проблеми – це не лише невирішені завдання, а й великі загрози всьому людству;
- глобальні інтереси треба ставити понад національні;
- глобальна інтеграція – це закономірність розвитку людства;
- сучасна людина, як найвища соціальна цінність, набула глобального характеру і знаходиться в центрі процесів глобалізації.

В основі глобальної стратегії лежить класичний геополітичний принцип, а саме: географічне середовище – держава – зовнішня політика, що являє собою

систему поглядів на можливість та продуктивність використання просторових факторів міжнародних відносин в інтересах забезпечення національної безпеки.

Формування стратегії відбувається на підставі:

1) концепції багатопольного світу, суть якої полягає в тому, що всі держави світу ідентичні за винятком рівня їх могутності (військова сила, рівень економічного розвитку і та ін.); політика держав на світовій арені залежить від реального розподілу могутності між ними. Характерною ознакою багатопольності є нездатність будь-якої держави досягти своїх цілей одноосібно. Держави змушені забезпечувати свою безпеку в боротьбі з більш могутнім супротивником за допомогою формування союзів;

2) концепції «переходу впливу», згідно до якої в будь-який момент часу в системі міжнародних відносин домінує гегемон, який певною мірою визначає політику всіх інших держав. Поступово, внаслідок нерівномірного економічного розвитку і пов'язаних з ним змінами в розподілі військової могутності здатність гегемона впливати на перебіг подій поступово зменшується. Інша країна, яка розвивається більш стрімкими темпами, починає претендувати на лідерство. До неї приєднуються країни, які невдоволені політикою колишнього гегемона, і ті країни, які намагаються потрапити до табору потенційного переможця. Виникає нова коаліція держав, а боротьба за лідерство завершується війною;

3) концепції «уніпольного світу». Визначальним поняттям цієї концепції є «уніполь», який складається з демократичних країн, які відіграють визначальну роль у світових процесах.

Рекомендована література: [1, 5, 6, 12, 26, 44, 49].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Інтернаціоналізація – це:

а) процес посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між суб'єктами МЄВ та національними господарствами або економіками різних країн;

б) зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів робочої сили між країнами;

в) поступове взаємопроникнення технологічних і культурних стандартів, які не зачіпають державного суверенітету;

г) усі відповіді правильні.

2. Що є позитивним наслідком глобалізації?

а) поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці;

б) диференціація країн світу;

в) нерівномірний розвиток країн світу;

г) зменшення економічного суверенітету як атрибуту влади національних держав.

3. Що є негативним наслідком глобалізації?

а) диференціація світу на країни, що виграли від глобалізації і які програли;

б) переваги глобалізації розподіляються нерівномірно;

в) зменшення економічного суверенітету як атрибуту влади національних держав;

г) усі відповіді правильні.

4. Універсальні проблеми політичного й соціально-економічного характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа».

5. Глобальні проблеми переважно природно-економічного характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа».

6. Глобальні проблеми соціального характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа».

7. Глобальні проблеми екологічного характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа».

8. Глобальні проблеми інформаційного характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) «інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства.

9. Глобальні проблеми технологічного характеру – це:

а) енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

в) демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності;

г) «інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства.

10. Глобальні проблеми науково-інтелектуального характеру – це:

а) інтеграції науки, кризи освіти;

б) глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством;

- в) «високої» технологізації виробництва, освіти, управління;
- г) «інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства.

11. Глобальні проблеми змішаного типу – це:

- а) інтеграції науки, кризи освіти;
- б) війни і миру, міжнародного тероризму, культури, цивілізації;
- в) «високої» технологізації виробництва, освіти, управління;
- г) «інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства.

12. Назва концепції, суть якої полягає в тому, що всі держави світу ідентичні за винятком рівня їх могутності:

- а) концепція «переходу впливу»;
- б) концепція «багатополярного світу»;
- в) концепція «уніполярного світу»;
- г) концепція «біполярного світу».

13. Негативним моментом глобалізації є те, що:

- а) глобалізація виявилася не настільки універсальною, як це уявлялося раніш;
- б) неоглобалізація є не настільки гомогенною;
- в) глобалізація є не настільки «прямолінійною»;
- г) усі відповіді правильні.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Переваги глобалізації розподіляються рівномірно відповідно до площі країни та її розміщення.

2. Головними передумовами глобалізації можна назвати виробничі, науково-технічні й технологічні фактори, які полягають у різкому зростанні масш-

табів виробництва; у переході до нового технологічного способу виробництва; швидкому поширенні знань у результаті наукового або іншого виду інтелектуального взаємообміну тощо.

3. Процеси глобалізації не впливають на економічний суверенітет країни.

4. Позитивним наслідком глобалізації є підсилення конкуренції, що стимулює подальший розвиток нових технологій і поширення їх серед країн.

5. Глобалізація, істотно послабивши традиційні національні системи державного регулювання економіки, разом з тим не привела до створення таких міжнародних, а тим більше наднаціональних механізмів регулювання, які замінили б національні регулятори.

6. З розвитком цивілізації зменшується роль трансграничної злочинності.

7. Деіндустріалізація – нормальне явище, породжуване технологічним прогресом і економічним розвитком.

8. Глобалізація економіки передбачає вигоди від зростання участі країн у світових економічних процесах.

9. До розряду найбільш пріоритетних глобальних проблем людства, які мають особливо великий перспективний або навіть вічний характер, відноситься глобальна проблема інформаційного характеру.

10. Суть концепції багатопольярного світу полягає в тому, що в будь-який момент часу в системі міжнародних відносин домінує гегемон, який певною мірою визначає політику всіх інших держав.

III. КРОСВОРД

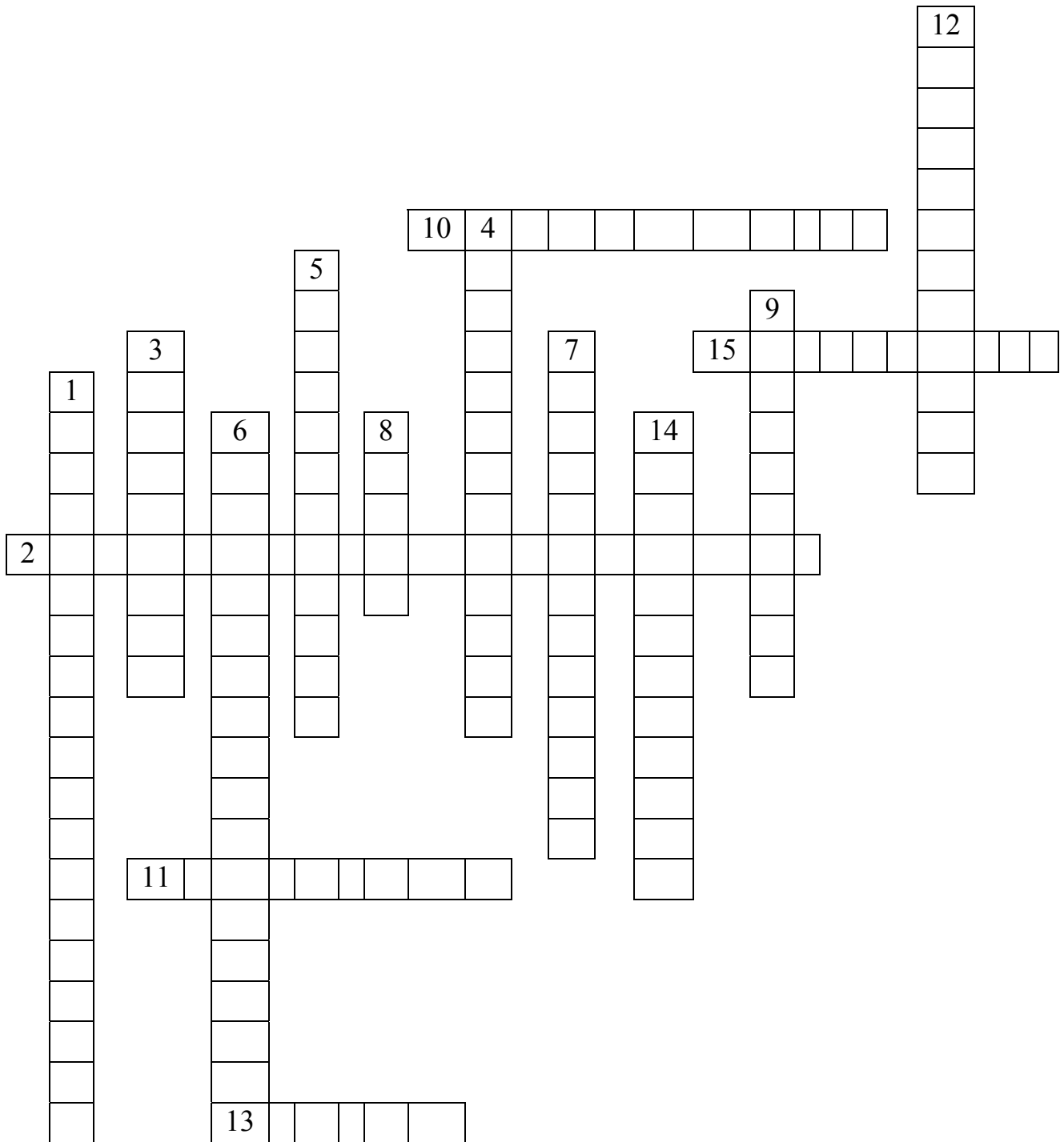
Запитання до кросворда: по горизонталі: 2, 10, 11, 13, 15;

по вертикалі: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14.

1. Один із факторів, який обумовлює процес глобалізації.

2. Фактор глобалізації, який приводить до посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК.

3. До якої з груп чинників глобалізації відноситься: «перехід до нового технологічного способу виробництва – до високих, наукомістких технологій»?
4. Яка модель породила диференціацію світу на країни, що виграли від глобалізації і які програли від неї?
5. До якої з груп чинників глобалізації відноситься: «радикальна зміна засобів ділового спілкування, обміну виробничою, науково-технічною, економічною, фінансовою інформацією»?
6. Одна зі загроз глобалізації, що стосується економіки.
7. До якої з груп чинників глобалізації відноситься: «вихід неурядових організацій на багатонаціональний або світовий рівень»?
8. Один з представників неоліберальної моделі.
9. До якої з груп чинників глобалізації відноситься: «посилення тенденції до уніфікації й стандартизації».
10. Глобальна проблема, яка пов'язана зі стрімким збільшенням енергоспоживання.
11. До якої з груп чинників глобалізації відноситься: «ослаблення міцності державних кордонів»?
12. Проблема, що полягає в стрімкому зростанні населення в країнах, які розвиваються, і в загрозі депопуляції перевищення кількості померлих над кількістю народжених) в економічно розвинених країнах.
13. Війна, попередження якої, є головною проблемою сучасності.
14. Назва особливих, ключових проблем.
15. Назва проблеми, до якої відносять гомеостазний розвиток системи «людство – природа».

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні фактори, які обумовлюють глобалізацію.
2. Охарактеризуйте чинники глобалізації.
3. Укажіть позитивні наслідки глобалізації.
4. Назвіть суперечливі та негативні сторони глобалізації.
5. Охарактеризуйте глобальні проблеми, що викликала глобалізація.

6. Наведіть класифікацію глобальних проблем.
7. З'ясуйте найбільш пріоритетні глобальні проблеми людства.
8. Як формується глобальна стратегія розвитку людства?

V. Теми для рефератів

1. Основні загрози процесу глобалізації.
2. Соціальні і політичні групи, які представляють критичні зауваження щодо глобальних трансформацій.
3. Значення критики процесів глобальних трансформацій представниками різних соціально-політичних груп для розвитку глобальної економіки.
4. Глобальні проблеми людства.

ТЕМА 7. ПАРАДОКСАЛЬНА ПРИРОДА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

7.1. Теоретичні моделі і сучасна практика глобальних трансформацій

Науковці під глобалізацією розуміють іноді принципово різні речі: загальний хід історичного дослідження, процес гомогенізації світу, зростаючу взаємозалежність, поглиблення соціальних зв'язків тощо. Навіть у кількісній оцінці цього явища не простежується одностайності. Американський економіст А. Керні на основі досліджень (таблиця) доводить, що на початку ХХІ ст. найбільш глобалізованими стали такі країни, як Сінгапур, Голландія, Швеція, Швейцарія. США посіли в «шкалі глобалізації» тільки 12 місце, Китай – 53.

Таблиця 7.1

Найбільші глобалізовані країни у 2017 році

Економічна інтеграція	Персональні контакти	Рівень розвитку технологій	Залучення до світової політики
1. Сінгапур	1. Швейцарія	1. США	1. Португалія
2. Ірландія	2. Ірландія	2. Канада	2. Австрія
3. Панама	3. Сінгапур	3. Нова Зеландія	3. Франція
4. Малайзія	4. Чехія	4. Австралія	4. Нідерланди
5. Нідерланди	5. Австрія	5. Данія	5. Велика Британія
6. Угорщина	6. Хорватія	6. Фінляндія	6. Італія
7. Хорватія	7. Данія	7. Швейцарія	7. Словаччина
8. Словаччина	8. Канада	8. Нідерланди	8. Німеччина
9. Швейцарія	9. Ізраїль	9. Швеція	9. Греція
10. Австрія	10. Швеція	10. Велика Британія	10. Канада
....
39. Україна	41. Україна	42. Російська Федерація	36. Російська Федерація
....
46. Російська Федерація	53. Російська Федерація	45. Україна	41. Україна
...

Така диспозиція стає очевидною, якщо за основні критерії глобалізованості приймати не масштаби національних господарств (ВВП) і частку їх у світовій економіці, а дохід на душу населення чи рівень економічної інтеграції, де провідні позиції посідає, наприклад, Ірландія. Інший результат можна одержати, якщо за критерій взяти розвиток інформаційних технологій. У цьому разі

лідером стане, безумовно, США. У феномені сучасної глобалізації простежується множина неоднозначних, у тому числі негативних, моментів.

По-перше, глобалізація виявилася не настільки універсальною, як це уявлялося раніше (тобто тим процесом, що охоплює, з одного боку, усі країни і регіони, а з іншого – усі галузі: економіку, соціальні відносини, культуру тощо). Саме тому абсолютно необґрунтованим є твердження про географічну глобальність ринків.

По-друге, неоглобалізація є не настільки гомогенною (тобто тією, що має єдині, передусім європейські та американські норми, стандарти, цінності). Навіть загальна «зовнішня оболонка» в різних культурах практично завжди має власне наповнення, оскільки культурні архітепи змінюються досить повільно, а нерідко й чинять активний опір зовнішньому тиску. У результаті нові елементи доповнюють старі, вживлюються до традиційних стереотипів, створюють досить своєрідні симбіози. З одного боку, ці культурні симбіози, які узгоджують архаїку і модерн (постмодерн), також є досить неоднозначними, суперечливими, іноді навіть створюють бар'єри на шляху до глобального порозуміння. З іншого боку, слід мати на увазі, що далеко не завжди одержує поширення саме західна «зовнішня оболонка» культури. Існує і зворотний процес, який, проте, є не настільки всеосяжним і руйнівним.

По-третьє, глобалізація є не настільки «прямолінійною» (тобто тим процесом, що розвивається тільки в одному напрямі й не припускає «зигзагів» і регресів), як це уявляли у 60-х роках ХХ ст.

По-четверте, стає дедалі очевиднішим і те, що, на відміну від різноманітних ілюзій (типу «всесвітнього федералістського уряду»), глобалізація не означає, що держави розчиняться чи втратять власний суверенітет.

Зробивши свого роду «прозорими» кордони національних держав, глобалізація вивела на авансцену загальнопланетарного масштабу цілу плеяду нових дійових осіб, котрі мають власні інтереси і цілі. Це й екологічні, і правозахисні рухи, і транснаціональні корпорації, і терористичні організації, впритул до окремих політичних, релігійних та інших лідерів. Іншими словами, глобалізація

різко нарощує кількість суб'єктів, залучених до міжнародних відносин, і робить традиційну дипломатію лише одним з механізмів міжнародного спілкування, врегулювання спірних питань, політичного менеджменту.

Як наслідок, сучасна картина світу є вкрай складною у порівнянні з минулим століттям, коли на світовій арені фактично діяли лише кілька десятків національних держав і міждержавних організацій. У нових дійових осіб, особливо з урахуванням технологічного рівня розвитку світу, з'явилися можливості реалізувати власні вузькокорпоративні цілі, що породжує нові загрози політичного тероризму. Саме тому очевидною стає необхідність трансформацій традиційних функцій держави в умовах нових глобальних реалій. У цьому зв'язку вкрай необхідно визначити характер адаптації держав, міжнародних інститутів і корпорацій до спектру викликів, які породжуються глобалізацією, включаючи появу все більш швидких і потенційно вибухонебезпечних фінансових потоків, транснаціоналізму і посилення нерівності як на внутрішньодержавному, так і на позадержавному рівнях.

7.2. Глобальні економічні парадокси: зміст і об'єктивна природа

Парадокс (від грецького *paradoxos* – несподіваний, дивний) наукова думка визначає як: 1) несподіване, незвичне, розбіжне з традиційним твердження, тлумачення, явище або висновок; 2) суперечність, яка виникла в результаті зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків. Наявність парадокса свідчить про нереальність деякої з аксіом або теорії, хоча це часто важко виявити, пояснити, а тим більше усунути.

Вивчаючи процеси глобалізації, більшість вчених звертали увагу на суперечливість їх протікання, але лише деякі з них виділяли саме поняття парадокса глобалізації. Найбільш відомими працями з даної проблематики є: «Глобальний парадокс» Дж. Найсбітта, «Епоха парадокса» Ч. Хенді, «Наступ мережевого суспільства» М. Кастельса, «Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн» М. Портера, «Парадокси глобалізації – виклики та пошуки відповіді» І. Іванова. Глобалістика як наука з'явилася наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX ст. Самі

ж глобальні трансформації почали спостерігатися набагато раніше. Це відставання теорії від практики спричинило суперечливість наукових поглядів і концепцій.

Наприклад, глобалізація, з одного боку, посилює центропериферичне роз'єднання світу, а з іншого, – істотно змінює таку структуру. Кордони світових центрів і периферій стають рухливими, посилюється їх зворотний вплив, а також можливість зміни периферійного статусу значних за розміром країн, що розвиваються. Ці процеси досліджувалися в працях В.І. Пантіна та М. Чешкова.

Глобалізація сприяє формуванню інституційних утворень, які становлять цілісність світу. При цьому глобалізація функціонує не тільки як всезагальна система зв'язків, але й як система взаємодій та їх результатів. Унаслідок цього глобалізація, на думку М. Чешкова, дає змогу зупиняти або стимулювати створення локальних утворень, враховуючи специфіку їх локального культурно-історичного фундаменту.

Глобалізація в сутнісному вимірі уявляється такою взаємозалежністю своїх суб'єктів, яка співвідносить різні ідентичності, що пов'язуються загальними правилами поведінки, а не співвідношенням їх локально-відмінних сутностей.

В умовах небаченого розмаху і швидкості протікання глобалізації суперечності і парадокси цього процесу загострюються ще більше і перетворюються на загрозу для глобальної стабільності. І. Іванов стверджує, що парадокси глобалізації не можна пояснити звичайною діалектикою суперечностей, яка притаманна процесу загального розвитку. Скоріше вони є симптомами глобальної кризи, що насувається на сучасну цивілізацію. Нові технічні можливості глобального за своїми масштабами впливу на суспільство і природу не сумісні з існуючою парадигмою розвитку цивілізації, що ґрунтується на пріоритетах суперництва і боротьби.

До базових глобальних парадоксів належать:

- парадокс глобальної стратифікації;
- феномен домашнього заміщення;
- парадокс «Філдстайна–Хоріока»;
- парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу;
- парадокс дисоціації.

Парадокс глобальної стратифікації. Ключовим моментом теоретичної бази глобалізації є згладжування нерівномірностей розвитку, формування однорідного взаємопов'язаного для співробітництва глобального простору. На практиці ж спостерігається не об'єднання і зменшення нерівномірностей, а стратифікація, тобто розшарування, загострення нерівномірностей розвитку (у тому числі й економічного розвитку різних країн і регіонів світу). Парадокс стратифікації пов'язаний із поглибленням технологічної диференціації країн. Нова міждержавна технологічна спеціалізація консервує двополярне зонування (цивілізаційний центр, до якого відноситься країна з розвинутою економікою, а також існує периферійна зона, яка включає в себе країни зі слабкою економікою).

Парадокс стратифікації був закладений в ідеологію сучасних глобальних трансформацій, механізм яких, на думку М. Кастельса, був простим: політичний тиск за допомогою прямих дій уряду або завдяки діяльності МВФ, Світового банку і СОТ. Цей тиск використовували для уніфікації всіх національних економік на основі набору однакових вимог щодо вільного руху капіталу, товарів, послуг, технологій відповідно до ринкової оцінки. Країнам, які потребували кредитної підтримки, інвестиційних ресурсів і доступу на зовнішні ринки, нав'язували жорсткі умови «структурної адаптації» незалежно від специфіки їх економічного середовища. Значна кількість країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою стали, за визначенням М. Кастельса, економічним протекторатом МВФ. Така економічна система є вигідною лише для тих, хто займає найсильніші конкурентні позиції у світовій економіці.

Феномен домашнього заміщення ґрунтується на ідеї про те, що диверсифікований фінансовий портфель (портфель, який містить багато цінних паперів різних компаній різних країн світу) має більше шансів бути прибутковим, ніж недиверсифікований портфель (містить обмежену кількість цінних паперів). Моделі селекції портфельних інвестицій, розроблені Дж. Тобінімі та Г. Марковіцем, формують підвалини сучасних моделей диверсифікації ризикованих активів.

Х. Грубел, Х. Леві та М. Сарнат доводили, що завдяки міжнародній диверсифікації можна досягти значних прибутків. На їх думку, оптимальний фінансовий

портфель має включати цінні папери всіх країн. Але Дж. Потерба та К. Френч на основі оцінки міжнародних портфельів інвесторів з Японії, США і Великої Британії наприкінці 80-х років ХХ ст. довели, що інвестори віддають перевагу інвестиціям в інструменти економік своїх власних країн. Отже, повномасштабна глобалізація фінансових ринків залишається тільки теоретичним конструктом, на практиці ж істотні бар'єри міжнародного інвестування обмежують її динаміку. До таких бар'єрів відносяться недостатність інформації про іноземні продукти, компанії, методи ведення бізнесу, стандарти обліку і звітності, політичні уподобання, державне регулювання. Таким чином, парадокс «домашнього заміщення» продовжує існувати.

Парадокс «Філдстайна –Хоріока». За умов, якщо фінансові ринки були б повністю глобалізованими, це автоматично означало б глобалізацію заощаджень. Теорія передбачає, що надлишкові внутрішні заощадження спрямовуються до країн, які гарантують можливості забезпечення найбільшої норми прибутку, що свідчить про високу кореляцію між цими показниками, яка спростовує твердження про фінансову інтеграцію ринків. Іншими словами, дослідники парадоксу «Філдстайна–Хоріока» дійшли висновку, що ринки характеризуються не експортом надлишкового капіталу, а поглинанням надлишку заощаджень внутрішнім ринком.

Парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу. Міжнародні потоки капіталу є одним з найважливіших індикаторів глобалізації фінансових ринків. Дослідження М. Обстфельда та А. Тейлора показали, що середній розмір чистих міжнародних потоків капіталу дорівнює відношенню сальдо рахунку поточних операцій до номінального ВВП. Зміни у чистих міжнародних потоках капіталу тісно пов'язані з цілями макроекономічної політики держав: стабільністю валютного курсу, стійкістю внутрішньогосподарської діяльності або вільним рухом капіталу.

Парадокси глобалізації фінансового ринку частково пояснюються диспропорцією його розвитку на користь похідних фінансових інструментів (трансферт ризиків завдяки використанню деривативів). Міжнародні фінансові угоди можна інтерпретувати як трансферт заощаджень і (або) ризиків від економічних

агентів, які володіють надлишком ресурсів у тому напрямі, де вони в дефіциті. Отже, угоди з деривативами дозволяють ідентифікувати ризик і передавати його іншому контрагенту. Враховуючи те, що операції з деривативами складають значну частку загального обсягу міжнародних операцій, специфіка глобалізації на фінансових ринках проявляється у зростанні обсягів міжнародного трансферу ризиків, а не потоків капіталу.

Парадокс дисоціації виник на стику двох глобальних тенденцій: інтеграції та дезінтеграції. Найбільш показовим є приклад створення і функціонування ЄС. Остання хвиля розширення ЄС призвела до зростання його гетерогенності за багатьма параметрами: розмірами (великі та малі країни), рівнями економічного розвитку (високо- та середньорозвинені національні господарства), станом розвитку ринкової економіки і демократії (зрілі системи і системи, які формуються), географічним розташуванням. Країни з однаковими або близькими параметрами тяжіють одна до одної, здатні об'єднуватися в коаліції. У разі виникнення несприятливих умов розриви в рівнях розвитку можуть призвести до дезінтеграції ЄС, що буде супроводжуватися утворенням нових глобальних конструкцій.

7.3. Передумови виникнення і характер протікання глобальних криз

За всю історію цивілізації на Землі протягом значного періоду відбулися чотири глобальні кризи розвитку, які мали неабиякий вплив на історичний розвиток людства. Так, першою кризою була соціобіосферна (верхньопалеолітична), яка мала місце протягом 25 тис. – 10 тис. років до Р.Х. Спричинена вона була виключно кліматичними умовами того часу та результатом глобальних перетворень у стані світового клімату, наслідком чого стала зміна траєкторії життя на планеті та кардинальні перетворення в кліматичних умовах планети.

Другою глобальною кризою в розвитку суспільства можна назвати цивілізаційну кризу або кризу античності, яка відбулася протягом IV – VI ст. Причиною виникнення кризи стала неспроможність нового світу забезпечити в подальшому аналогічний розвиток на засадах античності. Рабовласницький лад

ставав менш актуальним та отримував все більший супротив певних прошарків населення, розвивалися філософські вчення, які поступово поширювалися серед людей, впевнені позиції почала займати релігія християнства. Усі ці фактори викликали падіння Римської імперії, яка мала цивілізаційні масштаби впливу у світі. Після зміни цивілізаційного стану у світі почали з'являтися нові формації і нові території, вони почали займати передові позиції, зникла правляча антична еліта.

Іншою кризою у світі була формаційна (криза феодалізму), яка відбувалася протягом 1453 – 1648 років. Причиною кризи стала потреба зміни тогочасного суспільного устрою, як результат незадоволення своїм станом робочого класу, який являв більшу частину населення того часу. У результаті чуми в Європі значно скоротилася чисельність населення, незадоволені своїм становищем люди почали повставати проти феодалів. Правлячі кола, до яких також входили феодали, почали розуміти, що проблеми не можуть бути вирішені без тотальних змін будови держави та суспільного устрою. Так, заради збереження власної влади, її окремі повноваження передавалися князям чи королям, тобто розпочався процес формування сучасних держав (Англія, Французька монархія) із певними обов'язками правлячих осіб. У результаті даної кризи цивілізація не зникла, а трансформувалася в іншу. У той же час 90% феодальних сімей зберегли свої позиції та статки, перейшовши у капіталістичну систему.

Остання криза, що мала місце, – це сучасна криза, перший етап якої позначився 1873 – 1933 роками, а другий має місце з 2008 року і триває дотепер. Передбачити розвиток цієї кризи зараз доволі складно, адже напрями, в яких вона може потенційно, є кардинально різними. Результатом першого етапу сучасної кризи стала поява нових економічних течій та базових понять сучасного економічного і державного устрою: інституційна система; система державних міжурядових органів; соціалістичні рухи; розвідка; ТНК; монополії; валютні стандарти; економічні принципи регулювання. Другий етап сучасної кризи має такі прояви: більшість білого населення втрачає свою кількісну перевагу у світі з поширенням представників кольорового населення; держава деградує, втрачає

власні кордони; зникає громадянське суспільство; зникає університет як здобуток епохи модерну у класичному його виразі (поява нових форм навчання, розповсюдження болонського процесу), правлячі еліти демонтують інститути, які їм заважають. У сучасній кризі проявляються ознаки цивілізаційної кризи, тиск одних цивілізацій на інші. Зникає протестантська мораль, поширюється культ споживання, який приглушує протестантство. Також присутні певні ознаки соціобіосферної та формаційної кризи в сучасній кризі, що є базою для розробки декількох ключових радикально відмінних сценаріїв розвитку сучасного суспільного устрою.

Рекомендована література: [2, 16, 23, 24, 34, 41, 55].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Глобалізація – це:

- а) загальний хід історичного дослідження;
- б) процес гомогенізації світу;
- в) поглиблення соціальних зв'язків;
- г) усі відповіді правильні.

2. Парадокс глобальної стратифікації розглядає проблему:

- а) поширення впливу ТНК на світову економіку;
- б) інноваційного розвитку сучасної економіки;
- в) поглиблення нерівномірності економічного розвитку країн і регіонів світу;
- г) усі відповіді правильні.

3. Найбільш показовим прикладом парадоксу дисоціації є:

- а) США;
- б) ЄС;
- в) Велика Британія;
- г) Індія.

4. До вчених, які глибоко вивчали парадокси глобалізації, належать:

- а) Дж. Найсбітт, І. Іванов, Ч. Хенді;
- б) І. Валлерстайн, Д. Гвішіані, М. Моїсеєв;
- в) М. Голанський, К. Поланьї, Ж. Атталі;
- г) Р. Робертсон, І. Шумпетер, Р. Норгаард.

5. Парадокс «Філдстайна-Хоріока» розкриває протиріччя функціонування міжнародного ринку:

- а) капіталу;
- б) товарів і послуг;
- в) інноваційних технологій;
- г) усі відповіді правильні.

6. М. Обстфельд та А. Тейлор дослідили парадокс сучасної глобалізації, що стосується:

- а) низької мобільності нетто-потоків капіталу;
- б) динаміки портфельних інвестицій;
- в) стратифікації економічного розвитку країн і регіонів світу;
- г) усі відповіді правильні.

7. В умовах небаченого розмаху і швидкості протікання глобалізації суперечності і парадокси цього процесу:

- а) послаблюються;
- б) залишаються на колишньому рівні;
- в) мають тенденцію до вирішення;
- г) загострюються і перетворюються на загрозу глобальної стабільності.

8. Феномен домашнього заміщення досліджували:

- а) Ч. Хенді, М. Портер, М. Кастельс;
- б) М. Голанський, Дж. Сорос, К. Омає;

- в) А. Вебер, Т. Левітт, Р. Кобден;
- г) Г. Марковіц, Х. Грубел, Дж. Тобін.

9. Парадокс дисоціації виник на стику двох глобальних тенденцій:

- а) інтеграції і дезінтеграції;
- б) локалізації і глобалізації;
- в) глобалізації і регіоналізації;
- г) дезінтеграції і регіоналізації.

10. Парадокси глобалізації фінансового ринку частково пояснюються:

- а) надмірним збільшенням обсягів прямих іноземних інвестицій;
- б) диспропорцією його розвитку на користь похідних фінансових документів;
- в) значною лібералізацією здійснення міжнародних фінансових операцій;
- г) усі відповіді правильні.

11. Міжнародне інвестування обмежує недостатність інформації про:

- а) іноземні продукти, компанії;
- б) методи ведення бізнесу;
- в) стандарти обліку і звітності;
- г) усі відповіді правильні.

12. Парадокс – це:

- а) несподіване, незвичне, розбіжне з традицією твердження, тлумачення, явище або висновок;
- б) суперечність, яка виникла внаслідок зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків;
- в) правильні відповіді відсутні;
- г) правильні відповіді а) і б).

13. Автор праці «Глобальний парадокс»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) Ч. Хенді;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

14. Автор праці «Епоха парадокса»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) Ч. Хенді;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

15. Автор праці «Наступ мережевого суспільства»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) Ч. Хенді;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

16. Автор праці «Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) Ч. Хенді;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

17. Автор праці «Парадокси глобалізації – виклики та пошуки відповіді»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) І. Іванов;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

18. Скільки глобальних криз пережило людство?

- а) одну;
- б) дві;
- в) три;
- г) чотири.

19. Перша глобальна криза:

- а) соціобіосферна;
- в) цивілізаційна;

б) феодалізму;

г) сучасна.

20. Друга глобальна криза:

а) соціобіосферна;

в) цивілізаційна;

б) феодалізму;

г) сучасна.

21. Третя глобальна криза:

а) соціобіосферна;

в) цивілізаційна;

б) феодалізму;

г) сучасна.

22. Четверта глобальна криза:

а) соціобіосферна;

в) цивілізаційна;

б) феодалізму;

г) сучасна.

2. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Найбільш глобалізованою країною за рівнем розвитку інформаційних технологій є США.

2. Глобалізація є «прямолінійною», тобто є тим процесом, що розвивається тільки в одному напрямі й не припускає «зигзагів» і регресів.

3. Парадокс – це несподіване, незвичне, розбіжне з традиційним твердження, тлумачення, явище або висновок.

4. Парадокс – це суперечність, яка виникла в результаті зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків.

5. І. Іванов стверджує, що парадокси глобалізації можна пояснити звичайною діалектикою суперечностей, яка притаманна процесу загального розвитку.

6. Парадокс глобальної стратифікації пов'язаний із поглибленням технологічної диференціації країн.

7. Феномен домашнього заміщення передбачає, що надлишкові внутрішні заощадження спрямовуються до країн, які гарантують можливості забезпечення

найбільшої норми прибутку, що свідчить про високу кореляцію між цими показниками, котра спростовує твердження про фінансову інтеграцію ринків.

8. Парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу ґрунтується на ідеї про те, що диверсифікований фінансовий портфель (тобто портфель, який містить багато цінних паперів різних компаній різних країн світу) має більше шансів бути прибутковим, ніж недиверсифікований портфель (який містить обмежену кількість цінних паперів).

9. Парадокс «Філдстайна – Хоріока» свідчить про те, що за умови, якщо фінансові ринки були б повністю глобалізованими, то це автоматично означало б глобалізацію заощаджень.

10. Першою глобальною кризою в розвитку суспільства можна назвати цивілізаційну кризу або кризу античності, яка протікала протягом IV – VI ст.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 2, 8, 12, 15;

по вертикалі: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14.

1. Американський економіст, який відомий своїми дослідженнями про рівні глобалізації країн.

2. Найбільш глобалізована країна, якщо за критерій взяти розвиток інформаційних технологій.

3. Автор праці «Глобальний парадокс».

4. Автор праці «Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн».

5. Російський вчений, що досліджував парадокси глобалізації.

6. Хто з учених вважав, що глобалізація дає змогу зупиняти або стимулювати створення локальних утворень, враховуючи специфіку їх локального культурно-історичного фундаменту?

7. Як називається процес розшарування, загострення нерівномірностей розвитку?

8. Володіння найрізноманітнішими фінансовими активами, кожен з яких має різний рівень ризику, з метою зниження загального ступеня ризику портфеля в цілому.

9. Хто з учених важав: якщо фінансові ринки були б цілком глобалізованими, то це автоматично означало б глобалізацію заощаджень.

10. Зростання гетерогенності певного утворення, явища чи процесу.

11. Назва кризи, причиною виникнення якої стала неспроможність нового світу забезпечити в подальшому розвиток на засадах античності.

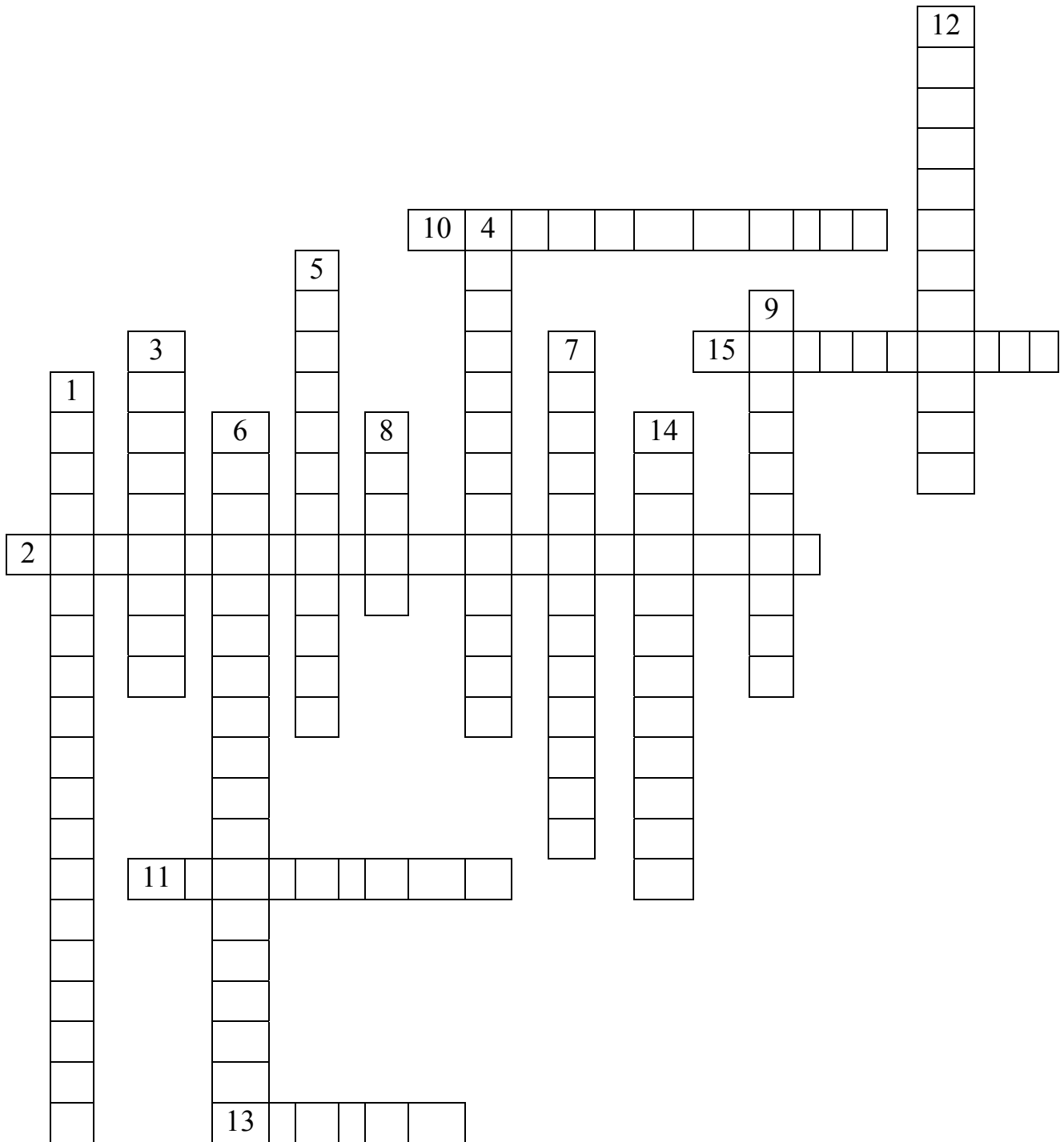
12. Назва кризи, у результаті якої почали формуватися сучасні держави.

13. Назва кризи, яка протікає в умовах сьогодення.

14. Підхід, який характеризує глобалізацію як процес, неприйнятний в його нинішньому вигляді.

15. Яке утворення є найбільш дисоційованим?

16. Хто розробив моделі селекції портфельних інвестицій?

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть найбільші глобалізовані країни.
2. Наведіть негативні моменти глобалізації.
3. Охарактеризуйте економічні парадокси в системі наукових знань про глобалізацію.

4. Укажіть причини виникнення глобальних економічних парадоксів.
5. У чому полягає специфіка протікання економічних парадоксів в умовах сучасної глобалізації?
6. Які глобальні економічні парадокси відносяться до групи базових?
7. Яким чином можна проілюструвати дію парадокса дисоціації на прикладі створення і функціонування ЄС?
8. Чим можна пояснити феномен домашнього заміщення?
9. За яких умов відкритість національних економік може чинити негативний вплив на їх розвиток?
10. Чим пояснюється парадокс дисоціації в рамках Європейського Союзу?
11. Охарактеризуйте глобальні кризи.

V. Теми для рефератів

1. Глобальні економічні парадокси, їх вплив на світову економіку.
2. Парадокс глобальної стратифікації.
3. Парадокс дисоціації.
4. Феномен домашнього заміщення.

ТЕМА 8. АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ ТА ЙОГО ФОРМИ

8.1. Альтерглобалізм і антиглобалізм

Безперечно, глобалізацію характеризують об'єктивні процеси, зокрема домінування прибутку над соціальними інтересами, нехтування екологічною безпекою життя, підпорядкування національних економік міжнародним корпораціям і фінансовим інститутам, соціальна поляризація світу, зростання бідності й безробіття, неієднотність національної держави тощо. Тому цілком закономірно, що глобалізація має не лише прибічників, а й опонентів, які пропонують альтернативні шляхи розвитку людства: антиглобалізм і альтерглобалізм.

Антиглобалізм – стихійний рух проти глобалізаційних тенденцій у сучасному світі. Рух спрямований проти діяльності наднаціональних організацій, таких як ВТО, Світовий банк, МВФ, які прагнуть запровадити єдину світову економічну систему. Рух антиглобалістів виник у 1999 році. Його історія пов'язана з протестами, часто із застосуванням насильства, проти будь-яких економічних глобальних самітів на вищому рівні. Антиглобалісти критикують домінування економіки над соціальною політикою на глобальному рівні, зростання структурного безробіття в бідних країнах, поглиблення соціального дисбалансу між окремими країнами, екологічну небезпеку з боку транснаціональних корпорацій, промислова діяльність яких завдає шкоди довкіллю.

На думку антиглобалістів, глобалізація усуває державу як самостійного суб'єкта з політичного життя всередині країни й на міжнародному рівні. Рішення держав, особливо в галузі економіки, часто підпорядковані глобальним центрам (МВФ, СБ, ЄС). Навіть найбільш розвинені й самодостатні держави не є цілковито суверенними. Демократично обрані державні структури втрачають свою легітимність. Тож глобалізація стає пасткою для демократії та громадянського суспільства.

У сфері духовних цінностей антиглобалісти критикують появу глобальної масової культури, яка нищить місцеві культури, поширюючи єдину культурну модель з універсальними цінностями та цілями. Цей процес Б. Барбер називає

«макдональдизацією», що означає споживацький характер універсальної масової культури.

Незважаючи на те, що у 2002 році відбувся Всесвітній саміт антиглобалістів у Порту-Алегрі (Бразилія), цей рух не набув організаційного завершення, не була сформульована мета цього руху та не визначені його перспективи. Для антиглобалізму альтернативним процесом щодо глобалізації є лише її остаточна зупинка й руйнування.

Альтерглобалізм виник на противагу безглуздості антиглобалістських дій (вуличних безладів) проти об'єктивного характеру глобалізації. Альтерглобалістський рух спрямований не проти глобалізації, а проти її суто економічної версії. Тому цей рух не займає ворожої позиції щодо глобалізації, а прагне до «глобалізації з людським обличчям». Глобалізація має слугувати народу, сприяти поширенню громадянських прав і прав людини.

Альтерглобалізм висловлює опозиційні думки щодо підпорядкування всіх сфер життя суспільства (освіта, культура, соціальне забезпечення та добробут) ринковим принципам. Зокрема, лауреат Нобелівської премії в галузі економіки 2001 року Дж. Стігліц у своїй праці «Глобалізація та її тягар» (2002) стверджує, що ринковий фундаменталізм обстоює хибну позицію, нібито ринок може розв'язати всі проблеми. Насправді неоліберальна глобалізація і відсутність соціальної безпеки призводять до зростання злочинності. Тому альтерглобалізм наполягає на тіснішому зв'язку економіки і соціальних цілей стосовно умов праці та справедливої її оплати, охорони довкілля та побудови громадянського суспільства.

Альтерглобалісти виступають проти соціальної однорідності. Вони обстоюють локальні моделі суспільного розвитку, тобто такі, які використовують глобалізаційні досягнення (наприклад, швидкі інформаційні комунікації), але водночас не втрачають свого місцевого (регіонального) колориту. У такій інтерпретації локальні громади є найбільш бажаною формою соціальної організації, що гарантує використання цивілізаційних досягнень, і водночас збереження традиційних місцевих (регіональних, етнічних, національних) моделей і ціннос-

тей. Отже, альтерглобалісти вимагають більш гуманної та справедливої глобалізації.

На противагу антиглобалізму й альтерглобалізму та їхнім програмним цілям наприкінці 1980-х років сформувалась ідеологія сталого розвитку. Її програмна мета – глобальні зміни в стратегії розвитку людства, а саме: радикальна трансформація нинішньої соціально-політико-економічної моделі в іншу, більш справедливу й перспективну, для виживання й подальшого поступу людства.

8.2. Форми і види альтерглобалізму

Альтерглобалізм виступає новим типом базової демократії. Метою такої демократії є створення і впровадження нових принципів функціонування світової системи, які ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та інституті соціальної держави і реальних демократичних цінностях. Характерними ознаками ідеології альтерглобалізму є різноманітні антиглобальні рухи й організації.

Антиглобальний рух є загальною назвою суспільних організацій, рухів та ініціативних груп, які знаходяться у непримиренному конфлікті з наслідками глобальних трансформацій. Крім назви «антиглобальний рух», інколи використовуються такі назви: «альтерглобальний рух» (рух за альтернативну глобалізацію), «рух за глобальну справедливість», «рух рухів» тощо.

Своїм завданням учасники руху антиглобалістів вбачають формування суспільної думки, яка б не тільки позитивно сприйняла їхню ідеологію, а й стала фундаментом подальшого просування інтересів антиглобалістів на глобальний рівень. Загальною метою антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях існуючою в суспільстві громадською думкою. Як заявляють безпосередньо антиглобалісти, їх мета – навчати, мобілізувати і надихати людей на активні дії.

Основними видами діяльності антиглобального руху є зустрічі, демонстрації проти проведення офіційних самітів міжнародних інститутів. Учасники

руху проводять власні «соціальні форуми», де аналізується процес глобалізації, обговорюються способи опору та альтернативні пропозиції. У цілому дії антиглобалістів можуть реалізовуватися в перспективах:

1) короткостроковій – шляхом зриву конференцій, зустрічей, заходів наднаціональних організацій та концернів поряд з цілеспрямованим завданням збитків окремим корпораціям, підприємствам через бойкот, пошкодження майна, хакерські атаки на системи управління;

2) середньостроковій – анулюванням або реорганізацією та демократизацією конференцій існуючих наднаціональних організацій: СОТ, ВМФ, Світовий банк;

3) довгостроковій – розробкою альтернативних варіантів прийняття рішень, усунення соціальних, економічних, екологічних розбіжностей між державами.

У відповідь на надмірний прагматизм світу альтерглобалісти висувують широкі гуманні, соціальні, культурні, екологічні гасла: скасування боргів країнам, які розвиваються; демократичний контроль над фінансовими ринками та їх інститутами; надання права на працю і гідну заробітну плату; вимоги до екологізації виробництва, гендерне рівноправ'я; заборона на примусову та дитячу працю; захист прав етнічних меншин і багато інших.

Демократичні вимоги антиглобалістів спрямовані на збереження і зміцнення громадського контролю над проблемою вирішення долі людей у країні, регіоні, суспільстві, світі. Саме тому ключовими пунктами їх програми є соціальні питання. Показовими з цього приводу є погляди американського економіста та громадського діяча Л. Ларуша і словенського філософа С. Жижока. Л. Ларуш протиставляє віртуальній економіці реальну, яка виробляє матеріальні блага. С. Жижок головним сучасним протиріччям вважає протиріччя між ідеологією прав людини, рівності, світової держави та ідеологією споживання, яка орієнтує людину на отримання задоволення. Основна критика С. Жижока поширюється на основи глобалізму як ідеології – принципи пацифізму, мультикульту-

ралізму та толерантності. У дусі «старих лівих» він обвинувачує Захід у переході до «прихованого фашизму» під вівіскою лібералізму.

Антиглобальний рух керується такими правилами: а) інтернаціоналізм; б) інтеркласовість і інтерідеологічність; в) антигегемоністський характер.

Звідси витікають і основні принципи антиглобалістів: .

1) солідарність, співробітництво і відповідальність;

2) організація на принципах вільної, добровільної й ефективно діючої асоціації;

3) самоорганізація і самоуправління.

Міжнародний антиглобальний рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на поєднанні соціальних структур і не має керівної ланки. У широкому спектрі руху представлені такі категорії громадських організацій та верств населення:

- організації, які займаються вирішенням проблем відносин «Північ – Південь», а також висловлюють солідарність і симпатії до визвольних рухів у країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо;

- об'єднання безробітних, представники руху за права жінок;

- захисники тварин та довкілля;

- представники лівих, антифашистських кіл;

- представники анархо-синдикалістських кіл;

- представники кіл «чистих антиглобалістів».

8.3. Об'єктивна необхідність антиглобалізму

Поширеною є думка, що глобалізація – це найбільший, яскравий прояв прогресу, який несе численні економічні і соціальні новації. Разом з тим глобалізація вже на своїй початковій стадії виявила досить суворі загрози і ризики. Навіть дослідники з дуже різними поглядами солідарні в тому, що корпоративний глобалізм несе в собі внутрішньо вмонтовану кризу, яка загрожує перерости в тотальну кризу розвитку людської цивілізації.

Вереснева (2001 р.) атака глобального тероризму на Америку стала трагедією не тільки для Америки, а й для всього людства. Вона показала кризу нашої цивілізації. Відповідальність за це лягає не лише на 65 тисяч діючих у світі глобальних корпорацій, а й на всі уряди, нації-держави, міжнародні організації і об'єднання, які не тільки дозволили такий хід розвитку, але й сприяли глобальній корпоратизації. З позицій об'єктивного політекономічного аналізу глобалізація – це не тільки об'єктивний продукт технологічної ери, наслідок технологічного і техніко-економічного розвитку на певному етапі зростання інтегрованих продуктивних сил світу, а одночасно ще й міжнародна стратегія і політика.

Сьогодні ні нові технології, ні бізнес (корпорацій) самі по собі не могли б розвинути глобальну економіку. Головними агентами у встановленні глобальної економіки були уряди країн «великої сімки» і контрольовані ними міжнародні організації – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Світова організація торгівлі (СОТ). Основи глобалізації і системи глобалізму були послідовно закладені стратегією і політикою цих урядів і міжнародних організацій у своїх довгострокових інтересах і відповідно до вимог так званого Вашингтонського консенсусу, тобто політики дерегуляції, лібералізації приватизації. Причина полягає в тому, що вищезгаданим урядам і їх корпоративним структурам став потрібен весь глобальний ринок світу, включаючи космічний простір. Країни «золотого мільярда» і їх корпорації, перш за все фінансові, інвестиційні, банківські, страхові, свідомо і послідовно підривають конкурентоспроможність інших країн шляхом руйнування реального сектору економіки і створення віртуальних глобальних фінансових систем, які базуються на спекулятивному капіталі. Якщо не зупинити такий розвиток, то неминучим буде глобальний світовий кризовий цикл, який охопить все ХХІ ст.

Багато сучасних дослідників дійшли висновку відносно «провальної» суті ідеї глобалізації світової економічної системи. За деякими даними, в ХХІ ст. для функціонування світової економіки буде достатньо 20 % населення світу. Решта – 80 % стане непотрібною за умов глобальної конкуренції без кордонів.

Одним із результатів цього є зникнення середнього класу – основи соціальної стабільності.

8.4. Програми альтерглобалізму

Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів – *трансформістського* (зміцнення системи самоуправління) і *руйнівного* (протидія укріпленню влади корпоративного капіталізму). Пріоритетним визнається перший напрям, але на практиці поки що домінує друге спрямування.

1. Трансформістський (поміrkований, реформістський) напрям антиглобального руху очолюється організацією АТТАК («Асоціація за податкообкладання трансакцій»). Головною метою цієї організації є обмеження впливу фінансового капіталу і тим самим оздоровлення сучасної капіталістичної системи. АТТАК підтримує ідею, висунуту американським економістом Дж. Тобінім щодо введення податку на фінансові трансакції в розмірі 0,1 – 0,2 % (податок Тобіна). Таким чином, антиглобалісти намагаються сприяти капіталовкладенням у сферу виробництва, а також спрямовувати кошти, виручені за рахунок «податку Тобіна», на соціальні потреби і на розвиток країн Третього світу. Для акумулювання цих коштів пропонується використовувати міжнародні інститути (наприклад, ООН і Світовий банк).

Особливу увагу антиглобалісти приділяють ідеї зміцнення суверенітету і влади національних держав на противагу транснаціональному контролю. Цю ідею підтримують як у країнах Третього світу, так і в країнах світового авангарду. Популярним серед реформістського напрямку антиглобалістів є гасло «зміцнення громадянського суспільства», згідно з яким, суспільні (неурядові) організації, що складають основу антиглобального руху, повинні стати головним суб'єктом активного цивільного суспільства. Цю точку зору понад усе відстоюють АТТАК, Селянська конфедерація, соціал-демократи, комунітаристи. Їх основною ідеєю є так звана «партіципативна демократія» (демократія участі).

Запропонована модель покликана об'єднати систему представницької демократії зі широким залученням громадян до прийняття політичних рішень.

2. Представники руйнівного напрямку антиглобалістів вважають плани АТТАК та інших поміркованих антиглобальних структур утопічними і нездійсненними, оскільки їх реалізація суперечить інтересам правлячих верств усередині глобального суспільства. Наслідуючи анархістські традиції, вони відмовляються бачити в державі нейтральний інститут регулювання й стимулювання розвитку національного добробуту і закликають до демонтажу державних структур на користь самоорганізованому суспільству.

Дж. Холлоуей у своїй праці «Змінити світ, не беручи влади» (2002 р.) доводить, що реформізм, як і революційний марксизм, зазнав невдачі, покладаючись на зміну суспільства за допомогою державної та урядової влади. Держава була і є авторитарною структурою. Суть влади, на думку Дж. Холлоуея, міститься не в державі, а в соціальних відносинах. Оскільки ці відносини зберігаються, то проста зміна влади нічого не змінить у суспільстві. Змінити ж капіталістичні суспільні відносини можна тільки в боротьбі за звільнення людського потенціалу шляхом реалізації принципів самоорганізації та взаємодопомоги на місцевому рівні і переважно силовими методами (захоплення заводів трудящими, що буде сприяти самозабезпеченню суспільної контрвлади).

На лівому фланзі антиглобального руху переважають настрої традиційного антиімперіалізму зі симпатією до національно-визвольних рухів. Деякі з лівих учасників антиглобального руху схиляються до теорії «Імперії» теоретиків М. Хардта та Т. Негрі. У своїй праці «Імперія» (2000 р.) вони стверджують, що на сьогодні система протистояння національних імперіалістичних держав добігає кінця. Сучасний глобальний капітал за допомогою власного інституційного механізму (ООН, МВФ, Світового банку, Великої вісімки) створює новий глобальний імперський суверенітет, до складу якого залучені правлячі кола як центру, так і периферії глобальної системи. М. Негрі та Т. Хардт вважають, що на роль Імперії може претендувати США.

Серед сильних сторін як трансформістського, так і руйнівного напрямів антиглобального руху більшість науковців визнає швидке реагування на будь-які політичні події і можливість одночасного проведення досить потужних акцій протесту. Головним недоліком вважається його непродуктивність у довгостроковій перспективі, а також наявність зовнішніх і внутрішніх протиріч, які несуть небезпеку переродження і навіть розколу руху.

До явно виражених зовнішніх протиріч антиглобального руху належать протиріччя між:

1) антиглобалістською природою руху і його включеністю до структури глобального капіталізму;

2) принципами добровільної асоціації і необхідністю використовувати у власній діяльності фінансові і політико-правові механізми. У цьому випадку фінансове забезпечення руху, його політичне представництво беруть на себе неурядові та громадсько-політичні організації, які симпатизують антиглобальному руху;

3) соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю. Одним із засобів вирішення цього протиріччя стала фінансова підтримка з боку розвинених країн світу розвитку руху;

4) мережевим принципом організації руху і необхідністю взаємодії зі структурами влади, участю в політичних процесах.

До основних внутрішніх протиріч антиглобального руху належать:

1) мережевий принцип побудови руху, який є одночасно його сильною і слабкою стороною;

2) єдність і протилежність руйнівної та творчої сторін діяльності;

3) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта (особи, спільноти) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності;

4) протиріччя антиглобалізму як боротьби проти світу відчуження в цілому та сучасними формами капіталу (як особливого виду відчуження).

Отже, антиглобалізм не є цілісною ідейно-політичною концепцією, яку розділяють представники всіх суспільно-політичних кіл, що виступають проти глоба-

лізації. На статус об'єднуючого антиглобальний рух центра може претендувати лише Всесвітній соціальний форум (ВСФ), який можна охарактеризувати як соціал-реформістську, помірно соціал-демократичну структуру. Відносно нього адекватним є запропоноване Н.А. Косолаповим поняття «соціал-глобалізм».

8.5. Концепції альтерглобалізму

Розроблена ООН за останнє десятиріччя концепція сталого розвитку суспільства і економіки передбачає глобальний гуманізм і справедливий розподіл та перерозподіл світових ресурсів і капіталів. Дана концепція відома як концепція третього шляху соціально-економічного розвитку, яка вільна від ідеологізмів і штампів. Незважаючи на привабливість моделі третього шляху, виникають великі сумніви відносно можливості її успішної реалізації в умовах глобалізації, регіональної, міжрегіональної і глобальної інтеграції. Інтеграція «передових країн» в економічні союзи і блоки (НАТО, ЄС, ОЕСР) викликає глибокі протиріччя між цими блоками й іншими країнами світу. Ці протиріччя і конфлікти породжують безробіття, бідність і несправедливість.

Нобелівський лауреат у галузі економіки Й. Штігліц закликає формувати процес глобалізації інакше, краще, справедливіше. Йдеться про встановлення влади і контролю над глобалізацією і глобалізмом, що дає шанс на зміну в майбутньому його характеру, суті і наслідків. У 1992 році на саміті в Ріо-де-Жанейро усталений розвиток був проголошений інтегральним політичним ідеалом і новим стратегічним орієнтиром у питаннях глобального розвитку. Самміт в Йоганнесбурзі (ПАР) став ще однією спробою попередити глобальну катастрофу людства через встановлення контролю над глобальним розвитком через стратегії сталого розвитку і екологічного збалансування економіки.

На початку XXI ст. вагомою альтернативою американському глобалізму стало введення євро і підсилення тим самим противаги ЄС. Маастрихтський договір європейських країн про створення Євросоюзу (1991) та єдиної валюти (євро), угода про валютний союз (ЕМІ) у рамках ЄС свідчить про політичну волю «Сполучених штабів Європи» подолати глобальний валютний тоталіта-

ризм США. Створення Європейського центрального емісійного банку звільнило торгівлю країн ЄС від раптових коливань обмінних курсів і дало уніфікацію цін на всьому регіональному ринку. Це різко посилює конкурентоспроможність об'єднаної Європи, зміцнює регіональну європейську інтеграцію, коли узгодження фінансової, податкової і соціальної політики з усіма країнами – членами ЄС – стає законом.

Економічна і соціальна інтеграція Європи неминуче приведе до створення повноцінного політичного союзу (федерації Європи), здатного посилити Європу і зберегти при цьому демократію.

Керівники країн ЄС, незважаючи на існуючі протиріччя, прагнуть перетворити євро в «основну резервну валюту світу», базою якої був би найбільший у світі Європейський регіональний ринок з чисельністю населення більш як 400 млн людей. У такому випадку євро, як і долар, стало б впливовим «інструментом зовнішньої політики». У свою чергу США нарощують свої зусилля щодо підвищення конкурентоспроможності долара і посилення власного контролю над світовими фінансовими ринками. Запропонований Нобелівським лауреатом професором Д. Тобіним (США) податок в 1 % на всі трансакції з іноземною валютою викликав шок у ділових колах США.

В умовах глобалізації державний контроль за діяльністю і розвитком глобальної банківсько-фінансової індустрії значно ускладнюється посиленням конкуренції держав за місце на глобальному ринку, за робочі місця, за капітал, за грошові ресурси. Створення Європейського Союзу посилює позиції західно-європейських країн. Найскладніша проблема глобальної фінансової конкуренції – це глобальна спекуляція грошима. Спекулятивні трансакції нараховують сотні мільярдів доларів. Державний контроль за переміщенням спекулятивного капіталу вкрай ускладнюється електронізацією глобальної банківської індустрії. Але за будь-яких умов час неконтрольованого державами і їх об'єднаннями глобального грошового ринку завершується. Очевидно, людству було потрібно перейти через глобалізацію, щоб зрозуміти, що гроші – це грізна зброя конкуренції і розвитку. За багатьма оцінками існує альтернатива системі глобалізму –

його еволюційна трансформація в інформаційний глобалізм з відповідним формуванням «глобального села», де всі всім є родичі і всі про всіх усе знають. У всякому разі вирішення історичної долі корпоративного глобалізму залежить від місця і ролі нації-держави в умовах глобальної економіки. Держава повинна залишатися центральною фігурою міжнародної геополітики і геоекономіки.

Рекомендована література: [1, 3, 7, 10].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Альтерглобалізм є новим типом базової демократії, який ґрунтується на засадах:

- а) соціального партнерства, соціального захисту та інституті соціальної держави і реальних демократичних цінностях;
- б) поєднання принципів демократії з тоталітаризмом;
- в) соціального партнерства та авторитаризму;
- г) християнської моралі.

2. Загальними цілями альтерглобалізму є:

- а) висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях існуючою в суспільстві громадською думкою;
- б) висунення концепції побудови світової системи, яка б у цілому співпадала із глобалізмом і доповнювала його симбіозом усіх відомих за історію людства релігійних вчень;
- в) висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях особистою думкою;
- г) кожна з наведених цілей відповідає інтересам альтерглобалізму.

3. У відповідь на пануюче у світі матеріалістичне відношення антиглобалісти пропонують гасла:

- а) скасування боргів країнам, які розвиваються; демократичний контроль над фінансовими ринками та їх інститутами;
- б) рівноправ'я між чоловіками і жінками; заборона на примусову дитячу працю;
- в) надання права на працю і гідну заробітну плату; захист прав етнічних меншин;
- г) усі відповіді правильні.

4. Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів:

- а) трансформістського і руйнівного;
- б) трансформістського і неоліберального;
- в) неокейнсіанського і руйнівного;
- г) неокейнсіанського і марксистського.

5. Головною ідеєю антиглобаліста Дж. Холлоуея є:

- а) удосконалити світовий порядок за допомогою діяльності єдиного міжнародного уряду;
- б) змінити світ, не беручи державної влади;
- в) покращити ефективність глобальної економіки, здійснюючи контроль над нею за допомогою всесвітнього об'єднання ТНК;
- г) підвищити рівень добробуту населення окремих регіонів світу за допомогою здійснення контролю за виробництвом і розподілом суспільних благ регіональних економічних угруповань.

6. Характерними виразниками ідеології альтерглобалізму є:

- а) різноманітні антиглобальні рухи й організації;
- б) світовий рух за збереження навколишнього середовища;

- в) міжнародний гендерний рух;
- г) багатокультурне середовище, яке формується зараз у світовому просторі.

7. Трансформістський напрям антиглобального руху очолюється:

- а) ОЕСР;
- б) МФСР;
- в) ММО;
- г) АТТАК.

8. Альтерглобальний рух за своєю сутністю – це рух за глобалізацію:

- а) модернізовану;
- б) технократичну;
- в) альтернативну;
- г) екологічну.

9. До системи альтерглобалізму відносяться:

- а) університетські рухи;
- б) жіночі організації;
- в) селянські та фермерські рухи;
- г) усі відповіді правильні.

10. У теорії «Імперії» європейських теоретиків соціальних рухів

М. Хардта та Т. Негрі стверджується, що на сьогодні:

- а) протистояння національних імперіалістичних держав посилюється;
- б) розповсюдження демократичних ідей в усьому світі послаблюють протистояння національних імперіалістичних держав;
- в) новий глобальний капітал за допомогою власного інституційного механізму (ООН, ВМФ, Світового банку, Великої вісімки) створює новий глобальний імперський суверенітет;
- г) країни третього світу створюють нову імперію.

11. Антиглобалізм – це:

- а) протистояння національних імперіалістичних держав;
- б) стихійний рух проти глобалізаційних тенденцій в сучасному світі;

- в) стихійний рух за глобалізаційні тенденції в сучасному світі;
- г) правильна відповідь відсутня.

12. Антиглобалісти критикують:

- а) зростання структурного безробіття в бідних країнах;
- б) поглиблення соціального дисбалансу між окремими країнами;
- в) екологічну небезпеку з боку транснаціональних корпорацій;
- г) усі відповіді правильні.

13. Як називають появу глобальної масової культури?

- а) «американізація»;
- б) «європеїзація»;
- в) «макдональдизація»;
- г) правильна відповідь відсутня.

14. Всесвітній саміт антиглобалістів (2002 р.) відбувся в місті:

- а) Генуя (Італія);
- б) Порту-Алегрі (Бразилія);
- в) Вісконсін (США);
- г) Давос (Швейцарія).

15. Автор праці «Глобалізація та її тягар»:

- а) Дж. Найсбітт;
- б) Дж. Стігліц;
- в) М. Кастельс;
- г) М. Портер.

16. Синонімом «альтерглобальний рух» є:

- а) «антиглобальний рух»;
- б) «рух за глобальну справедливість»;
- в) «рух рухів»;
- г) усі відповіді правильні.

17. Основні принципи антиглобалістів:

- а) солідарність, співробітництво і відповідальність;

б) організація на принципах вільної, добровільної й ефективно діючої асоціації;

в) самоорганізація і самоуправління;

г) усі відповіді правильні.

18. До зовнішніх протиріч антиглобального руху належать:

а) протиріччя між антиглобалістською природою руху і його включенням до структури глобального капіталізму;

б) мережевий принцип побудови руху, який є одночасно його сильною і слабкою стороною;

в) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

г) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта (особи, спільноти) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності.

19. До внутрішніх протиріч антиглобального руху належать:

а) мережевий принцип побудови руху, який є одночасно його сильною і слабкою стороною;

б) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

в) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта (особи, спільноти) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності;

г) усі відповіді правильні.

20. До внутрішніх протиріч антиглобального руху належать:

а) протиріччя між принципами добровільної асоціації і необхідністю використовувати у власній діяльності фінансові і політико-правові механізми;

б) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

в) протиріччя між антиглобалістською природою руху і його включенням до структури глобального капіталізму;

г) протиріччя між соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Антиглобалізм – стихійний рух за розвиток глобалізаційних тенденцій у сучасному світі.

2. Всесвітній саміт антиглобалістів відбувся 2002 року в Порту-Алегрі (Бразилія), де і набув організаційного завершення.

3. Альтерглобалістський рух спрямований не проти глобалізації, а проти її суто економічної версії. Тому цей рух не посідає ворожої позиції щодо глобалізації, а прагне до «глобалізації з людським обличчям».

4. Міжнародний антиглобальний рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на поєднанні соціальних структур і не має керівної ланки.

5. Представники трансформістського напрямку антиглобалістів вважають плани АТТАК та інших поміркованих антиглобальних структур утопічними і нездійсненними, оскільки їх реалізація суперечить інтересам правлячих верств усередині глобального суспільства.

6. Антиглобалізм є цілісною ідейно-політичною концепцією, яку розділяють представники всіх суспільно-політичних кіл, які виступають проти глобалізації.

7. До основних внутрішніх протиріч антиглобального руху належать протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта (особи, спільноти) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності.

8. До найбільш явних зовнішніх протиріч антиглобального руху належать єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності.

9. Головною метою Асоціації за податкообкладання трансакцій є обмеження впливу фінансового капіталу і тим самим оздоровлення сучасної капіталістичної системи.

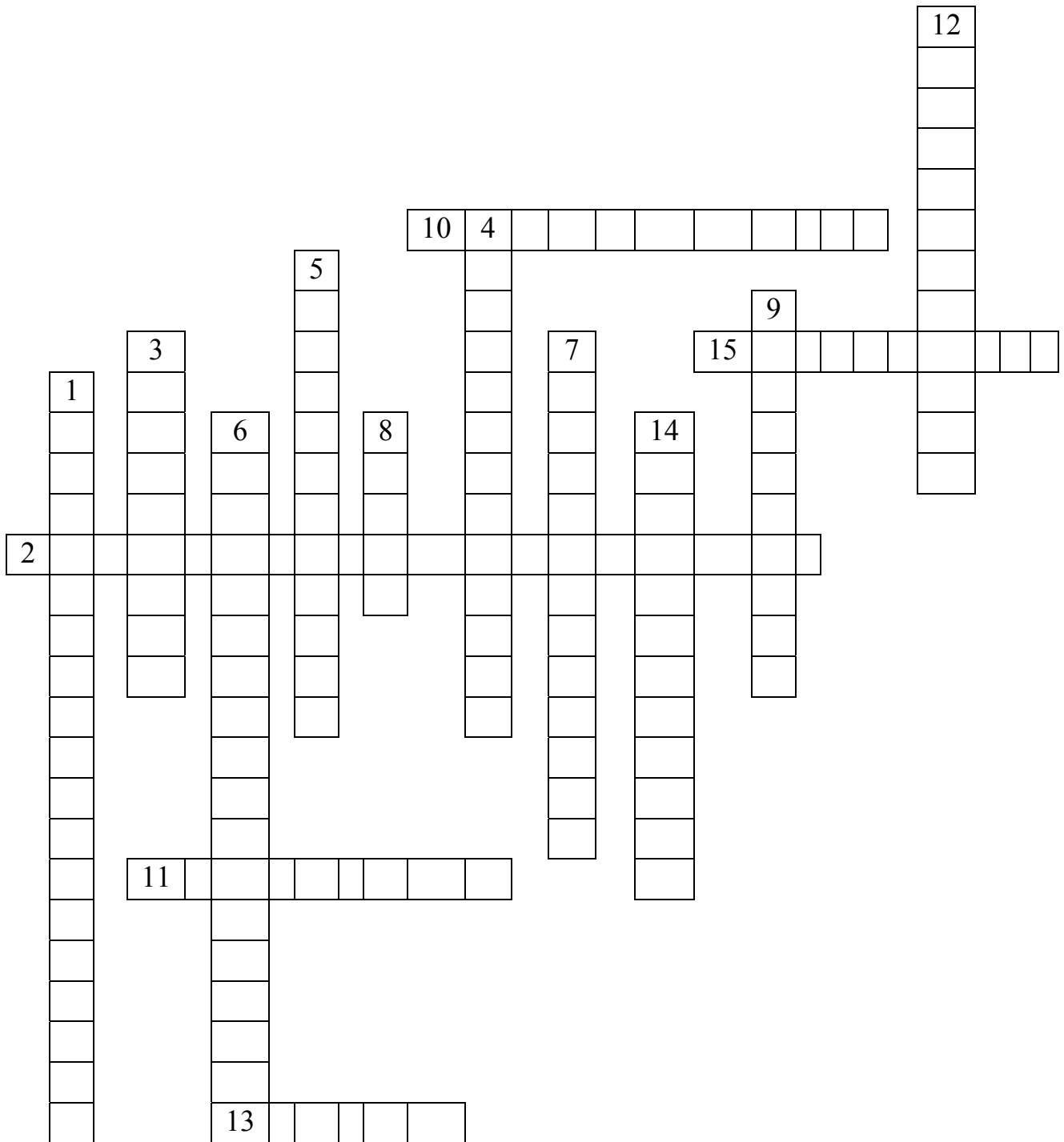
10. АТТАК підтримує ідею, висунуту американським економістом Дж. Тобінім щодо введення податку на фінансові трансакції в розмірі 0,5 – 0,9 % (податок Тобіна).

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 3, 6, 8, 12, 13;

по вертикалі: 1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 14, 15.

1. Стихійний рух проти глобалізаційних тенденцій у сучасному світі.
2. Поява глобальної масової культури, яка нищить місцеві культури, поширюючи єдину культурну модель з універсальними цінностями та цілями.
3. У якій країні в 2002 році відбувся Всесвітній саміт антиглобалістів?
4. Рух, що виник на противагу безглуздості антиглобалістських дій (вуличних безладів) проти об'єктивного характеру глобалізації.
5. Автор праці «Глобалізація та її тягар» (2002 р.).
6. Хто з учених протиставляє віртуальній економіці реальну, яка виробляє відчутні блага?
7. Хто з учених головним сучасним протиріччям вважає протиріччя між ідеологією прав людини, рівності, світової держави та ідеологією споживання, яка орієнтує людину на отримання задоволення?
8. Напрямок антиглобального руху, в основі якого лежить ідея зміцнення системи самоуправління.
9. Напрямок антиглобального руху, в основі якого протидія укріпленню влади корпоративного капіталізму.
10. Назва організації, головною метою якої є обмеження впливу фінансового капіталу і тим самим оздоровлення сучасної капіталістичної системи.
11. Податок на фінансові трансакції в розмірі 0,1–0,2 % (прізвище економіста, який ввів цей податок).
12. Автор праці «Імперія» (2000 р.).
13. Об'єднуючий центр антиглобального руху.
14. Учений, що розглядає глобалізацію як «період невизначеності».

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть причини формування глобалізму.
2. У чому суть альтерглобалізму як ідеї?
3. Хто є суб'єктами альтерглобалізму?

4. Завдяки яким чинникам альтерглобалізм можна вважати новим типом базової демократії?
5. Які цілі і завдання альтерглобалізму?
6. Назвіть основні види діяльності антиглобального руху.
7. У чому суть демократичних вимог антиглобалістів?
8. Які принципи і правила альтерглобального руху?
9. У чому полягають відмінності між трансформістським і руйнівним напрямками антиглобалізму?
10. У чому сила і слабкість альтерглобалізму?
11. Розкажіть про основні напрями альтерглобалізму.

V. Теми для рефератів

1. Феномен альтерглобалізму.
2. Основні напрями альтерглобалізму.
3. Місце альтерглобалізму в сучасній глобалістиці.
4. Вплив антиглобалізму на процеси глобалізації.

ТЕМА 9. ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК ПРОГНОСТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

9.1. Інтернаціоналізація світового відтворювального процесу

Важливою особливістю сучасності є зростання взаємозалежності економік різних країн, розвиток інтеграційних процесів, інтенсивний перехід цивілізованих країн від замкнених національних господарств до економіки відкритого типу. У процесі глобальної інтернаціоналізації світового господарства, розвитку нової «архітектури» гео економічного простору сформувалась специфічна форма взаємин – міжнародні економічні відносини. Найбільш характерною рисою ХХ ст. і початку ХХІ стала зростаюча інтернаціоналізація соціально-економічних процесів.

Під інтернаціоналізацією розуміють наближення національних економік за допомогою посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами.

Виділяють *три основні етапи розвитку інтернаціоналізації господарського життя.*

Перший етап (кінець ХVІІІ–кінець ХІХ ст.) – інтернаціоналізація виробництва ґрунтувалася переважно на взаємодії національних господарств завдяки простій кооперації. Головним каналом взаємного «обміну речовин» були найпростіші форми міжнародних економічних зв'язків і передусім зовнішня торгівля. Інтернаціоналізація виробництва й обігу стала однією з найголовніших передумов формування світового господарства.

Другий етап (кінець ХІХ–середина ХХ ст.) інтернаціоналізація виробництва переходить в іншу стадію, яка пов'язана з розвитком складної кооперації. Характерною ознакою складної кооперації є її базування на міжнародному поділі праці (МПП), який стає визначальним фактором поглиблення інтернаціоналізації господарського життя та формування світового господарства.

Третій етап (розпочався зі середини ХХ ст.) характеризується комплексністю інтернаціоналізації виробництва (охоплює усі підсистеми господарства,

поширюючись практично на всі країни світу, всі галузі виробничої та невиробничої сфер). Саме завдяки інтернаціоналізації виконуються головні умови збалансованого економічного розвитку: реалізація в матеріально-речовій та вартісній формах валового національного продукту (ВНП), піднесення якості людського розвитку тощо.

Інтернаціоналізація об'єднує структурні елементи і суб'єкти світового господарства в єдине ціле. Тому вона є одним із системоутворювальних факторів світового господарства. З поглибленням процесу інтернаціоналізації виробництва посилюється єдність світового господарства, зростає його органічна цілісність. У зв'язку з цим можна виділити такі *напрями інтернаціоналізації господарського життя*:

а) інтернаціоналізація виробничих сил, що означає процес створення матеріальних елементів міжнародних господарських об'єктів у країнах світу;

б) інтернаціоналізація виробничих процесів, яка знаходить своє відображення в розвитку спільного підприємництва партнерів із різних країн світу;

в) інтернаціоналізація виробництва, яка полягає у процесі створення спільних підприємств;

г) інтернаціоналізація обміну. Цей процес відображається в розвитку міжнародних торговельних відносин;

д) інтернаціоналізація транспорту, що знаходить своє відображення у створенні міжнародних транспортних систем;

е) інтернаціоналізація паливно-енергетичних комплексів, яка відбувається за рахунок інтенсифікації господарських зв'язків між спорідненими галузями економік країн-партнерів;

є) інтернаціоналізація розподілу, яка знаходить своє відображення в розподілі капіталу, міграції робочої сили в межах міжнародної економіки;

ж) інтернаціоналізація споживання, яка передбачає об'єднання зусиль країн-партнерів у сфері раціонального споживання виробленої ними продукції в межах міжнародної економіки;

з) інтернаціоналізація інформаційних систем. Вона передбачає об'єднання матеріальних і фінансових ресурсів з метою оптимального використання інформації в рамках міжнародної економіки (наприклад, INTERNET);

і) інтернаціоналізація управління. Вона передбачає об'єднання зусиль суб'єктів міжнародної економіки з метою широкого використання досвіду управління економічними процесами на національному та інтернаціональному рівнях, наприклад, створення програм міжнародного менеджменту.

Отже, інтернаціоналізація господарського життя має широкі форми прояву і характеризує розвиток економічних зв'язків між країнами світу в різних сферах міжнародної економіки. Безумовно, одним з основних факторів, що впливає на поглиблення процесу інтернаціоналізації економічного розвитку, виступає міжнародний поділ праці.

Міжнародний поділ праці – це вищий ступінь суспільного поділу праці, який базується на спеціалізації національних економік з виробництва товарів і послуг відповідно до особливостей природних, соціально-економічних та інших умов виробництва в різних країнах, тобто міжнародний розподіл виробництва, що зумовлює і передбачає необхідність обміну результатами діяльності. Усі країни світу тією чи іншою мірою беруть участь в МПП, його поглиблення диктується розвитком продуктивних сил, які зазнають впливу науково-технічної революції. Участь в МПП забезпечує країнам додатковий економічний ефект, що дає змогу їм більш повно і з найменшими витратами задовольняти свої потреби.

Міжнародний поділ праці має власну внутрішню структуру і відповідні методи розвитку. Основними рисами МПП є міжнародна спеціалізація і міжнародна кооперація виробництва. Міжнародна спеціалізація виробництва (МСВ) розвивається за двома напрямками: виробничим і територіальним. Виробничий напрям поділяється на міжгалузеву спеціалізацію; внутрігалузеву спеціалізацію; спеціалізацію окремих підприємств. Територіальна МСВ охоплює спеціалізацію з виробництва деяких товарів і їх частин для ринку окремих країн, групи країн, регіонів.

Основними формами МСВ є предметна (виробництво готових виробів) спеціалізація; подетальна (виробництво частин і компонентів виробів) спеціалізація; технологічна або стадійна спеціалізація. Найбільше поширення серед видів предметної спеціалізації у світогосподарських зв'язках отримала спеціалізація з виробництва готової продукції. На розвиток інтернаціоналізації виробництва впливає низка чинників, найважливішими серед яких є рівень техніко-економічного розвитку країн, особливості виробничої асоціації, масштаби національного господарства, рівень розвитку МПП.

9.2. Особливості функціонування сучасних глобальних ринків

Глобалізація товарних ринків

В умовах інформаційної епохи відбуваються якісні зміни в сфері глобалізації ринків і конкуренції. Перелік галузей, у яких компанії нездатні до глобальної діяльності й не мають відповідних маркетингових можливостей і «вибувають» із гри, збільшується. Діяльність таких міжнародних організацій, як Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Світова торговельна організація (СОТ), привела до зниження торговельних бар'єрів між країнами й до відкриття доступу до міжнародних ринків. Уряди багатьох країн усвідомили, що захист внутрішніх виробників і ринків від іноземних конкурентів не дає бажаних результатів, а веде до зростання інфляції, уповільнення темпів економічного зростання, зниження ефективності вітчизняних компаній, відсутності в них необхідних для міжнародної конкурентної боротьби підприємницьких навичок. До числа інших стимулів до глобалізації ринків і конкуренції відносять прискорення й здешевлення транспортних перевезень і безперервне вдосконалення телекомунікацій, що зробило глобальне спілкування дешевим, простим та ефективним. Нарешті, відбулося значне зниження висоти бар'єрів, які перешкоджали участі компаній у всесвітній торгівлі. Сьогодні компанія, яка відкрила свій сайт в Інтернеті, одержує можливість продавати товари покупцям з іншого кінця світу з такою самою легкістю, як і споживачам, що мешкають поруч.

У першу чергу використовують можливості глобалізації ринків транснаціональні компанії. Їх ланцюжки поставок рівною мірою глобальні, матеріали й комплектуючі надходять з більш дешевих джерел, склади й логістика організовані у найбільш вигідні з погляду витрат регіони, а дослідження й розробки сконцентровані там, де необхідні для цього знання найбільш доступні.

Фірми в умовах глобалізації не можуть ігнорувати міжнародні ринки. Зростаюча взаємозалежність країн усього світу під час виробництва товарів і послуг привела до усвідомлення компаніями потреби більш глобального підходу до свого бізнесу. Глобальні ринки важливі, тому що майбутнє багатьох фірм залежить від можливостей розширення виробництва. Фірми повинні віднайти нові можливості на ринках закордонних країн, тому що їхні внутрішні ринки вже насичені. Міжнародна торгівля стає ліберальнішою, тому компанії зіштовхуються з жорстокою конкуренцією з боку іноземних виробників на своїх внутрішніх ринках. Вони повинні навчитися відбиватися від конкурентів на своїй споконвічній території або використовувати можливості, які відкриваються на зовнішніх ринках.

Глобалізація товарних ринків проявляється в тім, що міжнародна компанія розглядає проблему збуту продукції кінцевим споживачам з погляду всіх міжнародних каналів розподілу. Існують три основні глобальні зв'язуючі ланки між продавцем і кінцевим покупцем:

- 1) штаб-квартира компанії-продавця – контролює канали розподілу і є частиною самого каналу;
- 2) міждержавні канали – забезпечують доставку товарів до кордонів іноземних країн;
- 3) внутрішньодержавні канали – забезпечують доставку товарів з пунктів перетинання кордону іноземної держави до кінцевих споживачів.

Глобальний ринок капіталів і його сегменти

Глобальний ринок капіталів виник наприкінці ХХ ст. Сьогодні цей ринок об'єднує в собі як значні, так і невеликі сегменти, що раніше були розрізненими.

Першим, найзначнішим сегментом, є ринок капіталів англomовних країн (США, Велика Британія та ін.), що характеризується найбільшими фінансовими інститутами; розгалуженою фінансовою системою, яка включає комерційні й інвестиційні банки; відкритою системою звітності; рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом; дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Другий істотний сегмент світового ринку капіталів – японський ринок. Він характеризується широкою й інституціональною структурою та розгалуженою фінансовою системою. Для нього властива відносно закрита форма звітності, він надає акціонерам досить обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові й дослідно-аналітичні компанії відіграють дуже незначну роль.

Третій важливий сегмент світового ринку капіталів – європейський континентальний ринок – суттєво відрізняється від перших двох. На цьому ринку домінують відособлені універсальні банки. Він характеризується розвиненими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менш дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англomовному ринку. Вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають в стадії становлення. За досить обмежених прав акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності.

Кожний з розглянутих сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію. Проте основним досягненням сучасних глобальних ринків є узгодження форм співробітництва основних світових фінансових центрів, постійне консультування між собою з питань ставки відсотка або монетарної політики.

Глобальні ринки робочої сили

Розвиток процесів глобалізації, який торкнувся докорінних основ життя суспільства всіх країн світу не оминув і ринок трудових ресурсів, який посідає ключове місце в загальній структурі ринкового господарства і регулюється за допомогою загальних економічних механізмів ринку, у результаті світовий ринок праці набув специфічних рис:

- 1) гнучкість робочої сили;
- 2) виникнення стратегії соціальної політики;
- 3) існування глобальних лідерів.

Однією з головних особливостей світового ринку праці варто вважати гнучкість сукупної робочої сили, що в основному і забезпечує кількісні та якісні зміни, які сталися в структурі зайнятості, організації праці, методиках адаптації працівника до трудового процесу. Гнучкість сучасного ринку праці забезпечила комплексне поєднання всіх складових ринку, а саме: зміни структури оплати праці, організації трудового процесу, форми зайнятості, заходи для підвищення мобільності робочої сили, нормативи його регулювання, зміни в системі освіти і підготовки кадрів.

Стратегія соціальної політики ґрунтується на таких головних компонентах:

- контролі за виконанням бюджету;
- створенні нових робочих місць і ринків праці;
- регулюванні цих ринків;
- послідовному проведенні реформ у життя.

Нині глобальне лідерство, за оцінками глобальних компаній, стало найбільш значущим порівняно з іншим чинниками, які ведуть їх до успіху на ринках. До них відносять фінансові ресурси, комунікаційні технології, робочий персонал, державну підтримку, тарифні та нетарифні обмеження тощо.

В умовах глобалізації справою глобальних лідерів має стати руйнація досі існуючих невидимих кордонів між державами, компаніями, культурами, поста-

чальниками і покупцями, навіть між підрозділами і службами, які існують усередині організації.

9.3. Проблеми розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації

Міжнародний бізнес можна визначити як ділову взаємодію фірм різних форм власності або їхніх підрозділів, які знаходяться в різних країнах, що має головною метою одержання прибутку за рахунок отримання вигід із переваг ділових міжнародних операцій.

«Міжнародний бізнес – це підприємницька діяльність, пов’язана з використанням капіталу в різноманітних формах і переваг підвищеної ділової активності; здійснюється з метою отримання прибутку і поширюється на міжнародну економічну сферу».

Основні причини існування міжнародного бізнесу:

- 1) вихід до нових джерел корисних копалин і сировини;
- 2) доступ до нових ринків робочої сили;
- 3) прагнення до нових ринків збуту.

Характерні риси міжнародного бізнесу:

- 1) отримання прибутку відбувається за рахунок використання переваг виходу за межі національних ринків;
- 2) підприємства отримують додаткові економічні можливості, що витікають із:
 - ресурсних особливостей міжнародних ринків;
 - місткості закордонних ринків;
 - правових особливостей закордонних країн;
 - специфіки міждержавних політичних та економічних взаємовідносин;
- 3) внаслідок інтернаціоналізації, кожному бізнесу стає максимально доступним глобальний бізнес-сервіс, незалежний від національної приналежності й орієнтований лише на економічну ефективність;
- 4) визначна роль культурного фактора в діяльності міжнародних компаній;

5) міжнародний бізнес – система постійно оновлюваних і складно взаємодіючих професійних знань принципово вищого рівня, ніж наявна в будь-якому національному бізнесі;

6) міжнародний бізнес вбирає в себе найкращі національні зразки, все найкраще у світовій практиці;

7) принципова відмінність міжнародного бізнесу полягає в оберненій оцінці внутрішньої державної ситуації: негативні тенденції в економіці можуть відкрити додаткові можливості для розвитку міжнародних компаній;

8) на відміну від національної конкуренції, міжнародний бізнес може відчувати підтримку своєї держави в боротьбі з конкурентами в багатьох формах;

9) інформація – головний стратегічний ресурс міжнародного бізнесу, адаптація – його головна стратегічна зброя.

Етапи розвитку міжнародного бізнесу:

I етап. Комерційна ера (1500–1850 рр.), її особливості:

- пошук особистих вигод, пов'язаних із торгівлею колоніальними товарами в Європі;

- формування бізнес-сервісу міжнародного бізнесу (інвестиційного, страхового, інфраструктури);

- суверенність і незалежність бізнесу в його закордонних операціях;

- жорстка залежність міжнародного бізнесу від взаємовідносин між країнами;

- уперше висвітлені ключові питання міжнародного менеджменту.

II етап. Ера експансії (1850–1914 рр.), її особливості:

- переорієнтація міжнародного бізнесу з вивозу екзотичних товарів на видобуток сировини і систематичне плантаційне господарство в колоніальних регіонах; зростання інвестицій у розвиток виробництва колоніальної продукції;

- посилення взаємозв'язку бізнесу і державної влади;

- виникнення міжнародного поділу праці;

III етап. Ера концесій (1914–1945 рр.), її особливості:

- зростання національної самосвідомості колоніальних народів;

- загострення суперництва на світових ринках сировини, напівфабрикатів і готових виробів;
- інтернаціоналізація використання людських ресурсів;
- виявлення переваг і обмежень державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

IV етап. Ера національних держав (1945–1970 рр.), її особливості:

- розширення сфери міжнародного бізнесу у зв'язку зі становленням і розвитком нових держав;
- зростання міжнародних ринків капіталу, сфери міжнародного аудиту і консалтингу;
- формування мультинаціонального бізнесу;
- створення і залучення мережі мультинаціонального обслуговування (банки, університети, установи охорони здоров'я і т.ін.), що підготувало перехід до ери глобалізації.

V етап. Ера глобалізації (з 70-х років ХХ ст.). Міжнародні економічні зв'язки охопили практично всі країни, що істотно вплинуло на розвиток як національних економік, так і світової економіки в цілому.

Рекомендована література: [8, 35, 46, 47, 48].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Інтернаціоналізація – це:

а) процес розвитку стійких економічних взаємозв'язків між країнами (насамперед на основі міжнародного поділу праці) і виходу процесу відтворення за межі національного господарства;

б) зростання взаємозалежності економік різних країн, розвиток інтеграційних процесів, інтенсивний перехід цивілізованих країн від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу;

в) процес зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами;

г) усі відповіді правильні.

2. Скільки виділяють етапів розвитку інтернаціоналізації господарського життя?

а) один;

в) три;

б) два;

г) чотири.

3. Перший етап інтернаціоналізації виробництва відбувся:

а) кінець XIX–середина XX ст.;

б) кінець XVIII–кінець XIX ст.;

в) розпочався зі середини XX ст.;

г) кінець XVII–кінець XVIII ст.

4. Другий етап інтернаціоналізації виробництва відбувся:

а) кінець XIX–середина XX ст.;

б) кінець XVIII–кінець XIX ст.;

в) розпочався зі середини XX ст.;

г) кінець XVII–кінець XVIII ст.

5. Третій етап інтернаціоналізації виробництва відбувся:

а) кінець XIX–середина XX ст.;

б) кінець XVIII–кінець XIX ст.;

в) розпочався зі середини XX ст.;

г) кінець XVII–кінець XVIII ст.

6. Міжнародний поділ праці – це:

а) об'єктивний процес відокремлення певних видів праці, одночасне співіснування їх у суспільному виробництві;

б) вищий ступінь суспільного поділу праці, що базується на спеціалізації національних економік з виробництва товарів і послуг відповідно до особливостей природних, соціально-економічних та інших умов виробництва в різних країнах;

в) диференціація, спеціалізація трудової діяльності;

г) процес вичленування окремих галузей у великих галузях.

7. Міжнародна спеціалізація виробництва розвивається за двома напрямками:

а) виробничим і територіальним;

б) виробничим і галузевим;

в) територіальним і галузевим;

г) правильна відповідь відсутня.

8. Основними формами МСВ є:

а) предметна спеціалізація;

б) подетальна спеціалізація;

в) технологічна спеціалізація;

г) усі відповіді правильні.

9. Які чинники впливають на розвиток інтернаціоналізації виробництва?

а) рівень техніко-економічного розвитку країн, особливості інфраструктури, величина золотовалютних резервів, рівень розвитку інтелектуальної сфери;

б) рівень техніко-економічного розвитку країн, особливості виробничої асоціації, величина національного господарства, рівень розвитку МПП;

в) рівень інфляції та безробіття, кваліфікація трудових ресурсів, величина золотовалютних резервів, рівень розвитку промисловості;

г) усі відповіді правильні.

10. Зниження торговельних бар'єрів між країнами й відкриття доступу до міжнародних ринків відбулися завдяки:

- а) ГАТТ;
- б) МБРР;
- в) МВФ;
- г) ЄС.

11. Найзначніший сегмент ринку капіталів має:

- а) ринок США, Великої Британії;
- б) японський ринок;
- в) європейський ринок;
- г) індійський ринок.

12. Другий за розмірами сегмент світового ринку капіталів – це ринок:

- а) США, Велика Британії;
- б) японський;
- в) європейський;
- г) індійський.

13. Третій за розмірами сегмент світового ринку капіталів – це ринок:

- а) США, Великої Британії;
- б) японський ринок;
- в) європейський ринок;
- г) індійський ринок.

14. Міжнародний бізнес – це:

а) здійснення глобальних виробничих, будівельних, торговельних, сервісних програм господарськими суб'єктами двох або більше країн;

б) ділова взаємодія фірм різних форм власності або їх підрозділів, які знаходяться в одній країні;

в) будь-які господарські операції, що здійснюються різними контрагентами;

г) підприємницька діяльність, що пов'язана з використанням капіталу в різноманітних формах і переваг підвищеної ділової активності.

15. Основні причини здійснення міжнародного бізнесу:

а) вихід до нових джерел корисних копалин і сировини;

б) доступ до нових ринків робочої сили;

в) прагнення до нових ринків збуту;

г) усі відповіді правильні.

16. Що не є характерною рисою міжнародного бізнесу?

а) отримання прибутку відбувається за рахунок використання переваг виходу за межі національних ринків;

б) підприємства отримують додаткові економічні можливості;

в) визначальна роль культурного фактора в діяльності міжнародних компаній;

г) підприємства використовують лише свої ресурси.

17. Скільки виділяють етапів розвитку міжнародного бізнесу?

а) два;

в) чотири;

б) три;

г) п'ять.

18. Перший етап розвитку міжнародного бізнесу – це ера:

а) експансії;

в) національних держав;

б) концесій;

г) комерційна.

19. Другий етап розвитку міжнародного бізнесу – це ера:

г) усі відповіді правильні.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Виділяють чотири основні етапи розвитку інтернаціоналізації господарського життя.

2. Інтернаціоналізація – це вилучення з приватної власності осіб у власність держави землі, промислових і транспортних підприємств або цілих галузей народного господарства.

3. Основою інтернаціоналізації є міжнародний поділ праці.

4. Міжнародна спеціалізація виробництва розвивається за двома напрямками – вертикальним і горизонтальним.

5. Глобалізація товарних ринків проявляється в тім, що міжнародна компанія розглядає проблему збуту продукції кінцевим споживачам з погляду всіх міжнародних каналів розподілу.

6. Найвизначніший сегмент світового ринку капіталів – європейський континентальний ринок.

7. Міжнародний бізнес – це підприємницька діяльність, пов'язана з використанням капіталу в різноманітних формах і переваг підвищеної ділової активності; здійснюється з метою отримання соціальних пільг і поширюється на міжнародну економічну сферу.

8. Ера національних держав характеризується посиленням взаємозв'язку бізнесу і державної влади.

9. На відміну від національної конкуренції, міжнародний бізнес може відчувати підтримку своєї держави в боротьбі з конкурентами в багатьох формах.

10. Комерційна ера передбачає загострення суперництва на світових ринках сировини, напівфабрикатів і готових виробів.

III. КРОСВОРД

Запитання до кроссворда: по горизонталі: 1, 9, 10;

по вертикалі: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13.

1. Зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами.

2. Напрямок спеціалізації виробництва, який поділяється на міжгалузеву спеціалізацію; внутрігалузеву спеціалізацію; спеціалізацію окремих підприємств.

3. Напрямок спеціалізації виробництва, який охоплює спеціалізацію з виробництва окремих товарів і їх частин для ринку: окремих країн; групи країн; регіонів.

4. Форма спеціалізації виробництва спрямована на виготовлення готових виробів.

5. Форма спеціалізації виробництва спрямована на виробництво частин і компонентів виробів.

6. Які компанії в першу чергу використовують можливості глобалізації ринків?

7. Країна, ринок капіталів якої є одним з найбільших.

8. Країна, друга за значущістю сегмента світового ринку капіталів.

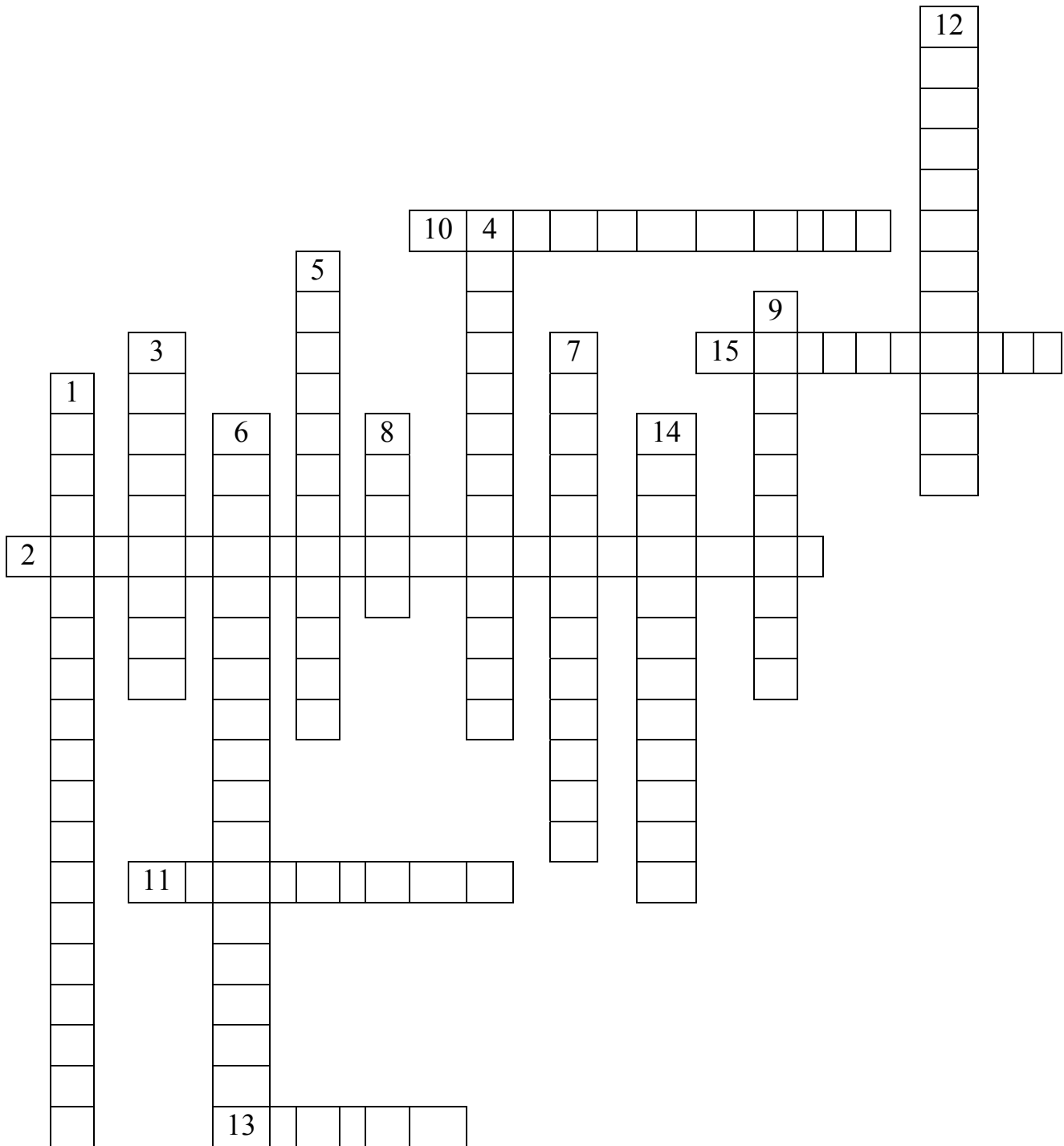
9. Головна особливість ринку робочої сили.

10. Ера розвитку міжнародного бізнесу, особливістю якої є жорстка залежність міжнародного бізнесу від взаємовідносин між країнами.

11. Ера розвитку міжнародного бізнесу, особливістю якої є посилення взаємозв'язку бізнесу і державної влади.

12. Ера розвитку міжнародного бізнесу, особливістю якої є інтернаціоналізація використання людських ресурсів.

13. Ера розвитку міжнародного бізнесу, під час якої міжнародні економічні зв'язки охопили практично всі країни.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Скільки етапів розвитку інтернаціоналізації господарського життя виділяють?
2. Визначте напрями інтернаціоналізації господарського життя.
3. Охарактеризуйте міжнародний поділ праці та його структуру.

4. З'ясуйте основні форми міжнародної спеціалізації виробництва.
5. У чому полягає зміст глобалізації товарних ринків?
6. Охарактеризуйте глобальний ринок капіталів і його сегменти.
7. Назвіть особливості ринку робочої сили.
8. Укажіть основні причини здійснення міжнародного бізнесу.

V. Теми для рефератів

1. Інтернаціоналізація господарського життя.
2. Особливості функціонування сучасних глобальних ринків.
3. Міжнародні економічні відносини України.
4. Сутність міжнародного бізнесу та його характеристика.

ТЕМА 10. РЕГУЛЯТИВНІ МЕХАНІЗМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10.1. Формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин

Важливим компонентом процесу глобалізації економіки є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регулюючої системи. Вона будується на комплексі факторів, головними серед яких є такі:

- широке і швидке розповсюдження інформаційних технологій і революційний за своїм змістом прорив у галузі міжнародних комунікацій;
- значне підвищення ролі гуманітарного капіталу, що обумовлює інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії у сферах освіти, науки, охорони здоров'я людини і довкілля, які перетворюються по суті на глобальні сфери людської активності;
- фактором переходу до глобального управління є необхідність найбільш повного використання переваг вільного руху основних факторів виробництва, що неможливе без ретельної координації найбільш важливих економічних рішень на міжнародному рівні, спільного забезпечення макро- та мікроекономічної рівноваги в рамках світового господарства, а не окремих країн.

Тенденції зростаючої транснаціоналізації мікро- та макроекономічного регулювання сприяли утворенню якісно нової, більш складної структури механізму регулювання, або мегарівня регулювання світової економіки. Організаційна структура мегарівня регулювання складається з кількох ключових компонентів: управляючі механізми транснаціональних чи багатонаціональних корпорацій (ТНК, МНК), міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують. Ці інтернаціональні інститути дедалі більше підпорядковують собі зміни в межах окремих національних систем економічної діяльності. Разом із тим система глобального регулювання є досить диверсифікованою і не може зводи-

тися до одного мегарівня, а в сучасних умовах є результатом своєрідної взаємодії національних, міжнаціональних і наднаціональних форм і методів.

10.2. Напрями макроекономічного регулювання національних економік

Після Другої світової війни процес макроекономічного регулювання розвивався за такими основними напрямками:

- комплексна лібералізація та розробка міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами (ГАТТ і СОТ, початок функціонування з 1 січня 1995 р.; ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата);

- регулювання міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн і міжнародної заборгованості (МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів);

- здійснення структурних реформ у світовій економіці, насамперед у країнах, які розвиваються (галузеві організації, такі як Організація ООН з промислового розвитку – ЮНІДО, а також міжнародні фінансові інституції – Світовий банк, а останніми роками й МВФ);

- стабілізація кон'юнктури на світових ринках сировини і продовольства (міжнародні товарні угоди та організації, що діють на їх засадах);

- регіональна міжнародна економічна інтеграція, пов'язана зі створенням комплексних міжнаціональних (або наднаціональних) структур регулювання та єдиної економічної політики (Європейське економічне співтовариство – ЄЕС, Північноамериканська асоціація вільної торгівлі – НАФТА, Спільний ринок країн Південного Конусу – МЕРКОСУР тощо);

- координація і узгодження єдиних правил функціонування міжнародної інфраструктури (міжнародні організації в галузях транспорту, зв'язку, фінансових розрахунків, охорони прав інтелектуальної власності тощо).

Мікроекономічне регулювання відбувається насамперед через прискорений розвиток ТНК, які вже сьогодні перетворились на основний механізм технологічного вдосконалення сучасної світової економіки, нарощування конкуре-

нтоспроможності, динамізації економічного зростання в цілому і міжнародної торгівлі зокрема.

10.3. Міжнародні інститути глобального регулювання світової економіки

Сьогодні дуже швидко розвивається система різноманітних організацій, створених на міждержавній та недержавній основі, головне призначення яких є розробка відповідних міжнародних регулятивних норм. Серед них провідну роль відіграє Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), яка сприяла формуванню міжнародних норм за такими напрямками:

- основні принципи міжнародних торговельних відносин та торговельної політики;
- режими торгівлі сировинними товарами, готовими виробами та напівфабрикатами; регулюючі заходи щодо стабілізації міжнародних ринків сировини;
- заходи проти обмежувальної ділової практики;
- регулювання умов міжнародної передачі технологій;
- система преференцій у торгівлі на користь країн, що розвиваються, надання найменш розвиненим країнам допомоги в розвитку експорту.

Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) сприяє процесу гармонізації законодавства щодо питань міжнародної торгівлі, зокрема:

- договорів міжнародної купівлі–продажу товарів;
- міжнародних платежів, передусім їх основних інструментів і умов – стосовно міжнародних простих та переказних векселів, міжнародних кредитових переказів;
- міжнародного комерційного арбітражу та врегулювання спорів (включаючи типовий закон про міжнародний торговий арбітраж, порядок визнання та виконання рішень іноземних арбітражних судів);
- міжнародного транспортування товарів, насамперед морського транспортування та відповідальності транспортних терміналів у міжнародній торгівлі;
- міжнародної зустрічної торгівлі;

- автоматизованої обробки даних та електронного обміну ними;
- міжнародних контрактів на будівництво та міжнародних поставок для цієї мети.

Міжнародна торгова палата, яка проводить значну роботу щодо формування узагальнень міжнародних торговельних відносин і розрахунків, серед яких центральне місце займають базові умови поставок у зовнішньоекономічних операціях «Incoterms». Діяльність даної регулюючої інстанції вносить важливий внесок у вироблення уніфікованого режиму, необхідного для діяльності економічних агентів у рамках глобального економічного середовища.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – забезпечує формування механізмів валютного регулювання, включаючи регулювання валютного курсу та регулювання платіжних балансів. Фонд має важливі повноваження як «кредитор останньої інстанції», який має приходити на порятунок країнам у разі виникнення гострих порушень економічної рівноваги, які загрожують поширенням на світову економіку.

Група Світового банку має значні повноваження в рамках системи глобального регулювання: серед яких використання процедур фінансування розвитку, використання багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються, інвестиційних некомерційних ризиків, поліпшення інвестиційного клімату. Крім того, дана інституція сприяє забезпеченню інформацією щодо притоку капіталу і його поширення (Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій), а також процедур вирішення інвестиційних суперечок між державними органами та іноземними інвесторами (Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів) у рамках Конвенції з урегулювання спорів між державними органами країн та громадянами інших держав від 1965 року. Так само як і МВФ, Світовий банк, передусім його центральна ланка – Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) – фактично став одним з центрів вироблення стандартів економічної політики для країн-реципієнтів – як макроекономічної, так і структурної, причому в цих питаннях МБРР та МВФ часто діють скоординовано.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і виробленні узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо.

Важливою особливістю формування глобальної системи регулювання стало й утворення низки міждержавних інституцій для координації економічної політики і вироблення пропозицій щодо формування спільних позицій з тих чи інших питань глобального розвитку. Серед них можна назвати:

Групу 7 (G7) – сімку найбільш розвинених країн з потужною економікою: США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Японія. (Група 7 останніми роками частіше виступала як «вісімка» за рахунок приєднання Росії, проте це приєднання було неповним, оскільки участь Росії в цій групі пов'язана насамперед з політичними, а не економічними аспектами);

Групу 10 (G10) – західні країни з розвиненими ринковими системами.

Групу 22 (G22) – західні країни з розвинутою економікою та окремі країни з так званими новими виникаючими ринками;

Групу 24 (G24) – найбільші з країн, що розвиваються;

Групу 77 (G77) – країни, що розвиваються, та окремі країни з перехідною економікою.

Незважаючи на тенденції до все більшого інтернаціонального економічного регулювання, міжнародна регулююча система все ще залишається дезінтегрованою, діяльність більшості її складових частин слабо узгоджується, а інколи і прямо суперечить одна одній. Велику небезпеку становить на сьогодні очевидний дисбаланс між двома сторонами системи економічної глобалізації – між процесами лібералізації основних факторів виробництва в рамках світогосподарської системи, з одного боку, та процесами створення системи міжнародних норм регулювання – з іншого. Ліквідувати ці протиріччя покликане вдосконалення найголовніших елементів глобального регулювання XXI ст.:

- більш потужна та єдина Організація Об'єднаних Націй, яка повинна забезпечувати структуру глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини;

- розширена система Організації Об'єднаних Націй, включаючи двопалатну Генеральну Асамблею, в якій були б представлені інститути громадянського суспільства;

- Світовий центральний банк з функціями останнього кредитора у критичній ситуації;

- Світова організація торгівлі, яка забезпечує вільну та справедливую міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поєднанні з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій;

- всесвітня екологічна установа;

- всесвітній інвестиційний фонд з перерозподіляючими функціями;

- міжнародний кримінальний суд з більш широкими повноваженнями у галузі прав людини.

10.4. Головні протиріччя і проблеми глобального регулювання економіки

Однією з головних проблем, які постають у зв'язку з процесами глобалізації, є виявлення механізмів адаптації процесів економічної глобалізації і світового соціального розвитку, що пов'язане зі значним впливом глобалізації на функціонування ринків праці і розподіл суспільних доходів. Розширення глобального регулювання є досить складним і суперечливим процесом, який пов'язаний з необхідністю подолання багатьох внутрішніх суперечностей глобалізації, зокрема:

- по-перше, тенденції економічної глобалізації не означають, що всі країни мають рівне становище відносно глобальної системи, яка формується, та будуть отримувати однаково вигоду від перебування в її межах. Поки що глобалізація супроводжується збільшенням розриву в економічному розвитку найбага-

тших та найбідніших країн, і таке становище, можливо, є основною суперечністю процесу глобалізації в тій формі, в якій він проходить сьогодні;

- по-друге, спостерігається очевидний дисонанс між різними рівнями глобального регулювання. Регулюючі механізми ТНК є значно розвиненими, ніж механізми, які забезпечують макроекономічне балансування різноманітних потоків у рамках світового господарства. Це особливо стосується можливостей протидіяти стихійним перетокам спекулятивного капіталу, який у процесі глобалізації отримує помітно ширший економічний простір і є значним дестабілізуючим фактором;

- по-третє, суперечність також існує між різними сферами регулювання. Це виявляється в очевидному превалюванні вузькоекономічних підходів і значній недорозвиненості гуманітарних та екологічних підвалин глобальної регулюючої системи, що потенційно створює небезпечні наслідки для глобальної економіки XXI ст.;

- по-четверте, в нинішній глобальній системі регулювання надто слабкими є ті регулюючі підсистеми, які забезпечують функції контролю. Результатом цієї неадекватності є значне поширення транснаціональної злочинності. Все це створює надзвичайно сприятливе середовище для поширення великих міжнародних спекулятивних операцій, які здатні миттєво дестабілізувати економіку навіть великих за розміром країн;

- по-п'яте, слабкою є узгодженість між різними структурами глобального регулювання, що породжує безсистемність, внутрішню конфліктність, а отже, значно знижує соціальну ефективність регулюючих механізмів. Це є прямим наслідком поки що неадекватної ролі в глобальному економічному регулюванні найбільш універсальної міжнародної структури – ООН – в особі її Економічної і Соціальної Ради.

Всі ці обмеження і недоліки мають бути ретельно враховані в процесі подальшої діяльності та вдосконалення механізмів регулювання глобальної економіки XXI ст.

10.5. Міжнародна регулююча система СОТ та її роль у розвитку глобальної економіки

Світова організація торгівлі (СОТ) – це міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Головними цілями Організації є забезпечення тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків, лібералізація міжнародної торгівлі, поступове скасування митних і торговельних обмежень, забезпечення прозорості торговельних процедур.

СОТ являє собою організаційно-правову основу системи міжнародної торгівлі. Організація формує міжнародні правила, яких країни-члени повинні дотримуватися за здійснення торговельних відносин, а також забезпечує умови для проведення багатосторонніх перемовин, спрямованих на глобальну лібералізацію торгівлі.

СОТ була створена в січні 1995 року після підписання відповідної багатосторонньої угоди у м.Маракеш (Марокко) 15 квітня 1994 року. СОТ стала правонаступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – організації, яка проіснувала з 1947 по 1994 рік і нараховувала 128 членів. У рамках ГАТТ було проведено вісім раундів багатосторонніх переговорів, спрямованих на лібералізацію торгівлі, скасування тарифних обмежень та зниження митних зборів. У ході переговорів було укладено 28 угод, які сьогодні є головною складовою нормативно-правової бази СОТ.

Основні з них:

- Генеральна Угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ);
- Генеральна Угода з торгівлі послугами (ГАТС);
- Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС);
- Угода про вирішення спорів;
- Угода про сільське господарство;
- Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
- Угода про технічні бар'єри в торгівлі;
- Угода про правила походження;

- Угода про процедури імпортного ліцензування;
- Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи;
- Угода про субсидії та компенсаційні заходи;
- Угода про захисні заходи.

На даний момент членами СОТ є 160 країн світу, 23 країни ведуть переговори щодо вступу до СОТ. Членство у СОТ передбачає обов'язкову участь у всіх багатосторонніх угодах, крім декількох з обмеженим колом учасників. Країни-члени СОТ сплачують індивідуальні внески, які розраховуються на основі часток цих країн у загальному обсязі світової торгівлі.

Вищим органом СОТ є Міністерська Конференція, яка скликається один раз на два роки і приймає найважливіші рішення у сфері торгівлі. Керівний орган – Генеральна Рада СОТ. Засідання цього органу проводяться кожні два місяці для здійснення нагляду за функціонуванням організації і виконанням відповідних угод. Генеральна Рада також виступає як вищий орган для розв'язання суперечок і проведення моніторингу торговельної політики країн-членів.

Секретаріат СОТ розміщується в Женеві, його очолює Генеральний директор, якому допомагають чотири заступники. Із 1 вересня 2013 року Генеральним директором СОТ є Роберто Азеведо (до обрання обіймав посаду Постійного представника Бразилії при СОТ та інших міжнародних економічних організаціях у Женеві). Офіційними мовами СОТ є англійська, французька та іспанська.

Процес вступу України до СОТ розпочався 30 листопада 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було подано офіційну заявку Уряду України про намір приєднатися до ГАТТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада України прийняла законопроект «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі». 16 квітня 2008 року Закон про ратифікацію був підписаний Президентом України. Згідно з процедурами СОТ, з 16 травня 2008 року Україна набула повноправного членства у цій організації.

Рекомендована література: [7, 9, 14, 19, 20, 39].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. ТНК – це:

а) корпорація, яка здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями;

б) компанія (корпорація), яка володіє виробничими підрозділами в декількох країнах;

в) компанії, які володіють або контролюють виробництво продукції (або послуг) поза межами країни базування, в різних країнах світу, розташовуючи там свої філії, які функціонують відповідно до глобальної стратегії материнської компанії;

г) усі відповіді правильні.

2. За комплексною лібералізацією та розробкою міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами займаються:

а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;

б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;

в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;

г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

3. За регулюванням міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн і міжнародної заборгованості здійснюють моніторинг:

а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;

б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;

в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;

г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

4. Стан реалізації структурних реформ у світовій економіці, насамперед у країнах, що розвиваються, оцінюють та здійснюють моніторинг:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

5. Здійснення регіональної міжнародної економічної інтеграції, пов'язаної зі створенням комплексних міжнаціональних (або наднаціональних) структур регулювання та єдиної економічної політики, оцінюють:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

6. Яка організація сприяє розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацюванням рекомендацій з функціонування міжнародних економічних відносин?

- а) ЮНКТАД;
- б) ЮНСІТРАЛ;
- в) МВФ;
- г) СБ.

7. Яка організація знаходить головне втілення в розробці й прийнятті конвенцій – документів, у яких містяться узгоджені норми, принципи й стандарти в галузі міжнародного торговельного права?

- а) ЮНКТАД;
- б) ЮНСІТРАЛ;
- в) МВФ;
- г) СБ.

8. Якій організації доручено регулюванням валютного курсу та платіжних балансів?

а) ЮНКТАД;	в) МВФ;
б) ЮНСІТРАЛ;	г) СБ.

9. Яка організація займається фінансуванням розвитку, використанням багатостороннього гарантування для країн, що розвиваються?

а) ЮНКТАД;	в) МВФ;
б) ЮНСІТРАЛ;	г) СБ.

10. Один із центрів розроблення стандартів економічної політики для країн-реципієнтів:

а) ЮНКТАД;	в) МВФ;
б) ЮНСІТРАЛ;	г) МБРР.

11. Яка організація відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики, розробленні узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо?

а) ОЕСР;	в) МВФ;
б) ЮНСІТРАЛ;	г) СБ.

12. Яка організація повинна формувати структуру глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини?

а) ЮНКТАД;	в) МВФ;
б) ООН;	г) СБ.

13. Яка організація забезпечує вільну та справедливу міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поєднанні

з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій?

- а) СОТ;
- б) МБРР;
- в) МВФ;
- г) СБ.

14. Найбільш розвинені країни з розвинутою економікою:

- а) Група 24 (G24);
- б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
- г) Група 22 (G22).

15. Західні країни з розвиненими ринковими системами:

- а) Група 24 (G24);
- б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
- г) Група 22 (G22).

16. Західні країни з розвинутою економікою, а також країни з новими «виникаючими ринками»:

- а) Група 24 (G24);
- б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
- г) Група 22 (G22).

17. Найбільші з країн, що розвиваються:

- а) Група 24 (G24);
- б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
- г) Група 22 (G22).

18. Країни, що розвиваються, та окремі країни з перехідною економікою:

- а) Група 24 (G24);
- б) Група 10 (G10);
- в) Група 77 (G77);
- г) Група 22 (G22).

19. В якій країні створена СОТ?

- а) Італія;
- б) Швейцарія;
- в) Марокко;
- г) Канада.

3. Група Світового банку має значні повноваження в рамках системи глобального регулювання здебільшого відносно використання процедур фінансування розвитку, багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються.

4. До групи 22 (G22) належать країни, які найбільше розвиваються.

5. Світова організація торгівлі забезпечує вільну та справедливу міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поєднанні з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій.

6. Міжнародний кримінальний суд повинен забезпечувати формування структури глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини.

7. Міжнародний валютний фонд відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і розробці узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо.

8. Конференція ООН з торгівлі і розвитку відіграє значну роль у формуванні міжнародних норм за такими напрямками: договори міжнародної купівлі–продажу товарів; міжнародні платежі, передусім їх основні інструменти і умови – стосовно міжнародних простих та переказних векселів, міжнародних кредитних переказів; міжнародний комерційний арбітраж та врегулювання спорів; міжнародне транспортування товарів, насамперед морське транспортування та відповідальність транспортних терміналів у міжнародній торгівлі.

9. ГАТТ і СОТ займаються комплексною лібералізацією та виробленням міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами.

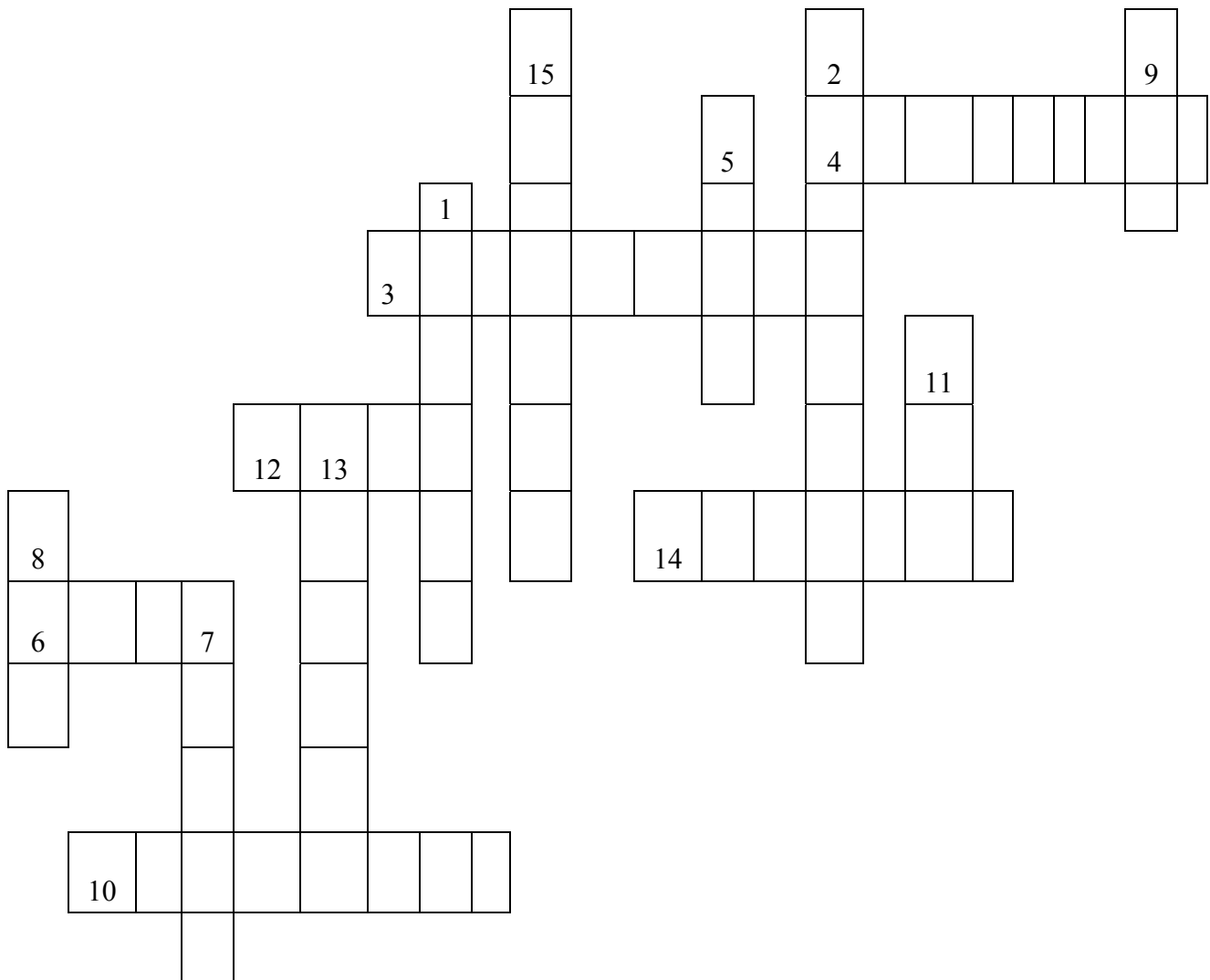
10. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) відіграє значну роль у процесі гармонізації законодавства щодо питань міжнародної торгівлі.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 3, 4, 6, 10, 12, 14;

по вертикалі: 1, 2, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 15.

1. Конференція ООН з торгівлі і розвитку.
2. Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі.
3. Міжнародні комерційні умови, комплект міжнародних правил з тлумачення торгівельних термінів (умов), які найширше використовуються у галузі міжнародної торгівлі.
4. Одна з країн G8.
5. Один із центрів розробки стандартів економічної політики для країн-реципієнтів.
6. Організація, яка відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і розробці узгоджених її параметрів та типових законів.
7. За рахунок приєднання якої країни група G7 останніми роками виступає як «вісімка»?
8. Міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням.
9. Компанія, яка здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями.
10. Який банк займається фінансуванням розвитку; використанням багатостороннього гарантування для країн, що розвиваються; поліпшенням інвестиційного клімату та забезпеченням інформацією з метою покращення притоку капіталу?
11. Організація, метою діяльності якої є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.
12. Попередниця СОТ.
13. Генеральний директор СОТ.
14. Країна, яка приєдналася до СОТ у 2008 р.
15. В якій країні створена СОТ?

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому зміст трансформації регулюючої ролі держави в економіці за умов глобалізації?
2. Які механізми регулювання застосовують сучасні держави в умовах глобалізації?
3. Розкрийте особливості регулювання економіки у «країнах-системах».
4. У чому полягає специфіка регулювання економічних процесів у «державо-регіонах»?
5. Розкрийте можливості впливу на економічні процеси метакорпорації.
6. Охарактеризуйте проблеми регулювання економічних інтересів метакорпорацій і держав.

7. Як реалізують свій потенціал міжнародні економічні організації у площині регулювання світової економіки?
8. Як ООН здійснює свої регулюючі функції стосовно світової економіки?
9. Охарактеризуйте організації регіональних угруповань, їх вплив на регулювання міжнародною економікою.
10. Які регулюючі механізми в масштабах світової економіки є найефективнішими?

V. Теми для рефератів

1. Проблема регулювання сучасної світової економіки.
2. Державні механізми регулювання економіки в умовах глобалізації.
3. Вплив метакорпорацій на процес економічного розвитку світу.
4. Міжнародні організації в системі регулювання світовою економікою.

Тема 11. МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

11.1. Моделі економічного розвитку та можливі стратегії глобалізації

Сучасна наука виділяє кілька основних моделей економічного розвитку: теорія зовнішньої залежності, неокласична модель вільного ринку, теорія ендогенного зростання, інноваційна теорія економічного розвитку, теорія структурних перетворень, модель лінійних стадій розвитку, модель сталого розвитку. Формування кожної з зазначених моделей має певну історичну еволюцію (табл. 11.1; 11.2).

Таблиця 11.1

Зміна парадигм економічного розвитку

Період, роки	Трактування змісту економічного розвитку
1950–1960	Сукупність послідовних стадій економічного зростання, через які має пройти будь-яка країна (марксизм та неокласична економічна наука)
1970-ті	Самопідтримувальному зростанню мають передувати структурні зміни. Теорія зовнішньої залежності (екзогенне зростання). Причина слаборозвиненості – асиметрична взаємодія внутрішніх і зовнішніх чинників економічного зростання, наявність структурних та інституційних диспропорцій в економіці, залежність країн, які розвиваються, від метрополій і міжнародних фінансових організацій
1980-ті	Конструктивна роль вільних ринків. Необхідність лібералізації економіки, її зовнішня відкритість. Приватизація, інституційні трансформації
1990-ті	Сталий розвиток – забезпечення такого господарського зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини «людина–природа» та зберегти довкілля для нинішнього та майбутніх поколінь. Концепція ендогенного зростання: переважна роль внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що відтворюються, у відносно відособлених національних економічних системах
Початок 2000-х	«Нова» економіка, економіка знань

У 1950–1960-х рр. переважали наукові й соціально-політичні концепції та доктрини, згідно з якими процес розвитку уявлявся як сукупність послідовних стадій економічного зростання, через які має пройти будь-яка країна.

У 1970-х роках у західній економічній науці значну увагу почали приділяти структурним змінам, які мають передувати самопідтримувальному зростанню. Інший напрям, який теж набув популярності в цей період, був названий

теорією зовнішньої залежності (екзогенного зростання, чи екстернальних чинників).

У 1980-х роках під значним впливом кризових явищ у світовому господарстві перші позиції зайняла неокласична концепція, у якій основний акцент зміщується на конструктивну роль вільних ринків, необхідність лібералізації економіки, її зовнішню відкритість, приватизацію власності, інституційну перебудову тощо.

Таблиця 11.2

Хронологія і характеристика технологічних укладів

Перший (1770–1830 рр.)	Другий (1830–1880 рр.)	Третій (1880–1930 рр.)	Четвертий (1930–1980 рр.)	П'ятий (з 1980–1990-х до 2030–2040-х рр.)
<i>Ядро технологічного укладу</i>				
Текстильна промисловість, машинобудування для текстильної промисловості, виплавка чавуну, обробка заліза, будівництво каналів, паровий двигун	Паровий двигун, залізничне будівництво, транспорт, машино- і пароплазобудування, вугільна, верстатогінструментальна промисловість, чорна металургія	Електротехнічне, важке машинобудування, виробництво та прокат сталі, мережі електропостачання, неорганічна хімія	Автомобілетракторобудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого користування, синтетичні матеріали, органічна хімія, видобуток і переробка нафти	Електронна промисловість, обчислювальна оптиковолоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікація, роботобудування, видобуток і переробка газу, інформаційні послуги
<i>Ключовий чинник</i>				
Текстильні машини	Паровий двигун	Електродвигун	Двигун внутрішнього згоряння, нафтохімія	Мікроелектронні компоненти
<i>Ядро нового укладу, що формується</i>				
Парові двигуни, машинобудування	Сталь, електроенергетика, важке машинобудування, неорганічна хімія	Автомобілетбудування, органічна хімія, видобуток і переробка нафти, кольорова металургія	Радари, будівництво трубопроводів, авіаційна промисловість, видобуток і переробка газу	Біотехнологія, космічна техніка, тонка хімія

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро на Всесвітній конференції з проблем розвитку і довкілля була сформульована новітня модель економічного розвитку, яка названа моделлю сталого (стійкого) розвитку.

На початку 1990-х років, на противагу неокласичним теоріям економічного розвитку та зростання виникає концепція ендогенного зростання, або нова теорія зростання. Серед її головних постулатів – пріоритет внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що виникають та відтворюються у відносно відособлених національних економічних системах. Важливою рисою цієї теорії є необхідність посилення регулювальної ролі держави в господарських процесах.

Ще одна концепція початку ХХІ ст. виникла у зв'язку з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, наближенням постеконімічної, постматеріальної стадій цивілізаційного поступу. Різноманітні аспекти цієї моделі аналізуються в руслі інноваційного розвитку, «нової» економіки, економіки знань. Взагалі ж, розробка економічною наукою різноманітних моделей і концепцій економічного розвитку на основі теоретичного узагальнення світової практики господарської діяльності дає можливість вибору оптимального варіанта державної політики щодо реалізації відповідної стратегії з урахуванням усіх внутрішніх і зовнішніх чинників.

11.2. Інституціональна основа міжнародних стратегій розвитку

Проблеми економічного розвитку є предметом пильної уваги міжнародних організацій, насамперед ООН. У Декларації соціального прогресу і розвитку, прийнятій на ХХІІ сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1969 році, сформульовано засадничі принципи, цілі, засоби й методи економічного розвитку. У ст. 3 Декларації визначаються основні умови соціального прогресу та розвитку: національна незалежність, що ґрунтується на праві народів на самовизначення; принцип невтручання у внутрішні справи держав; повага суверенітету й територіальної цілісності держав; невід'ємний суверенітет кожної держави над своїми природними ресурсами; право й відповідальність кожної держави вільно

визначати свої цілі соціального розвитку; можливість визначати відповідно до принципу Статуту ООН засоби та методи досягнення цілей розвитку без будь-якого втручання ззовні; мирне співіснування, дружні відносини та співпраця держав незалежно від відмінностей між їхніми соціальними, економічними й політичними системами. Декларація проголошує спрямованість прогресу та розвитку на підвищення матеріального й духовного рівня життя всіх членів суспільства, вирішення гострих соціальних та економічних проблем.

У грудні 1986 року на ГА ООН прийнято Декларацію про право на розвиток, у якій розвиток визначається як усебічний економічний, соціальний, культурний і політичний процес, спрямований на постійне підвищення добробуту населення на підставі його активної, вільної та конструктивної участі в розвитку й у справедливому розподілі створюваних благ. Наголошено, що людина є основним суб'єктом процесу розвитку, його головним учасником і бенефіціарієм.

Після проведення Всесвітньої конференції з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та прийняття на ній Концепції сталого розвитку було реорганізовано низку органів у системі ООН, зокрема створено:

1) Департамент з координації політики і сталого розвитку, який забезпечує основну підтримку центральних координаційних і директивних функцій Економічної і соціальної ради (ЕКОСОП), а також Другого й Третього комітетів ГА ООН;

2) Комісію зі сталого розвитку;

3) Міжвідомчий комітет зі сталого розвитку. Право на розвиток підтверджено у Віденській декларації та Програмі дій, прийнятих на II Всесвітній конференції з прав людини в червні 1993 року. Право на розвиток визнане як універсальне, що є невід'ємною частиною основних прав людини. Декларація закликає держави співпрацювати для забезпечення розвитку та усунення перешкод на його шляху. Аналогічно має діяти міжнародне співтовариство, розвиваючи ефективну міжнародну співпрацю з метою здійснення права на розвиток.

У вересні 2000 року на Саміті тисячоліття світові лідери сформулювали вісім цілей, яких світове співтовариство має досягти до 2015 року, що становлять масштабну програму, спрямовану на зменшення бідності, її причин і проявів. У березні 2002 року в м. Монтеррей (Мексика) відбулася конференція «Фінансування для цілей розвитку» під егідою ООН. Підсумком роботи конференції було прийняття документа – «Монтеррейський консенсус», основні положення якого стосувались аспектів надання допомоги країнам, які розвиваються, і більш ефективного використання такої допомоги.

Офіційна допомога розвитку (ОДР) – техніко-адміністративний термін, що використовується для визначення офіційної форми міжнародної допомоги. Її головною метою є благодійна та конструктивна підтримка бідних країн. Рішення щодо того, які потоки капіталу можуть бути класифіковані як ОДР, приймає Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), члени якої забезпечують майже всю таку допомогу у світі (наприклад, у 2002 р. – більше 95 %). У структурі ОЕСР діє Комітет допомоги розвитку, що займається питаннями, пов'язаними з ОДР. До його складу належать 22 держави (переважно західноєвропейські, а також Австралія, Канада, Японія, Нова Зеландія та США), які забезпечують головні надходження офіційної допомоги розвитку.

За абсолютними розмірами лідером у фінансуванні програм сприяння розвитку є США, які так само, як і Японія, значно випереджають за цим показником інші країни-донори. Чільне місце посідають члени Великої вісімки: Франція, Німеччина та Велика Британія. За відносними показниками країни Північної та Західної Європи (Данія, Норвегія Швеція Нідерланди, Люксембург) навіть перевищують встановлені світовим співтовариством норми відрахувань на цілі розвитку.

11.3. Міжнародні організації та економічний розвиток

Міжнародні організації відіграють важливу роль у процесах сприяння розвитку, надаючи відповідну технічну, фінансову та іншу допомогу країнам, які

розвиваються. Центральним форумом, на якому обговорюються міжнародні економічні та соціальні проблеми глобального й регіонального характеру, а також розробляються рекомендації щодо їхнього вирішення, є Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП). ЕКОСОП здійснює дослідження та готує доповіді зі широкого спектра міжнародних економічних, культурних й інших питань, координує діяльність відповідних установ та інститутів ООН. Рада розробляє комплексні програми, що мають назву «Десятиріччя розвитку».

Питання економічного розвитку належать також до компетенції Конференції ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД). Принципами діяльності ЮНКТАД все більше утверджуються прагматизм і неконфронтаційність, що полегшує пошук спільних інтересів та досягнення консенсусу з важливих світогосподарських питань. Зокрема, останнім часом досягнуто позитивних результатів і домовленостей щодо цукру, оливкової олії, морських заставних документів.

Програми розвитку ООН (ПРООН) – найбільший міжнародний канал для надання багатосторонньої технічної та передінвестиційної допомоги. ПРООН діє майже в 180 країнах, що розвиваються. Нині здійснюється близько 5900 проєктів, які фінансуються ПРООН, їх вартість становить 7,5 млрд дол. ПРООН також керує керівництвом низкою спеціальних фондів і програм: Фондом капітального розвитку ООН, який надає безкоштовні субсидії та довготермінові позики для здійснення населенням будь-яких найбідніших країн світу заходів самопомоги; Фондом спеціальних заходів для найменш розвинених країн, який надає технічну допомогу для збільшення можливостей найбідніших країн у галузі планування, аналізу економічної політики та координації; Оборотним фондом ООН для дослідження природних ресурсів; Цільовим фондом ООН для діяльності в Судансько-Сахельському районі; Програмою добровольців ООН; Фондом ООН для розвитку в інтересах жінок; Фондом ООН для розвитку науки і техніки. Найзначнішою міжнародною агенцією кредитування економічного розвитку є Група Світового банку, до складу якої входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародна асоціація розвитку (МАР);

Міжнародна фінансова корпорація (МФК); Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС); Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ). Кожна з агенцій має свої кошти, терміни кредитування та здійснює відповідну політику.

МБРР фінансує проекти розвитку на тривалий термін (до 35 років), за які стягує ринкові відсоткові ставки. Усі його позики мають гарантуватися урядами країн-позичальниць і повертатись у твердій, конвертованій валюті.

МАР (або агенція пільгових позик) збільшує термін надання кредитів країнам, що розвиваються, до 50 років. Ці кредити «погашаються» на вигідних умовах після 10-річного безвідсоткового відтермінування лише з помірною платою за послуги. На відміну від Світового банку, МАР не має свого капіталу і залежить від постійного поповнення своїх коштів країнами-учасницями.

МФК бере участь у промислових проектах спільно з приватними інвесторами або як інвестор. МФК функціонує як каталізатор, об'єднуючий приватних інвесторів індустріальних країн і країн, які розвиваються. Корпорація формує свої інвестиційні фонди із внесків країн-учасниць у свій капітал, позичок Світового банку на суму, що вчетверо перевищує свій недоторканий капітал та залишок, а також від продажу портфеля інвестицій приватним інвесторам.

Мета створення БАГІ – сприяння надходженню інвестицій до країн, що розвиваються. Зокрема, надання гарантій від некомерційних ризиків обраним нею інвесторам; консультація урядів країн, які розвиваються, з питань розробки та реалізації стратегій, програм і процедур, що стосуються міжнародного інвестування; пропозиція рекламних послуг, а також спонсорування діалогів і зустрічей з питань інвестицій між міжнародними діловими колами й певним урядом-організатором.

МЦУІС має на меті стимулювання приватних інвестицій шляхом урегулювання конфліктів між іноземними інвесторами й місцевими урядами. Центр надає консультації, виконує дослідницьку роботу та випуск видань з питань правового регулювання іноземних інвестицій.

11.4. Міжнародні стратегії розвитку

Найбільші міжнародні програми економічного розвитку відомі під назвою Десятиріччя економічного розвитку, розробляються під егідою ООН з 1960 року. Інша назва таких програм – Програми розвитку ООН (ПРООН), що разом із програмами Міжнародного валютного фонду та Світового банку передбачають поетапне вирішення гострих соціально-економічних проблем країн, які розвиваються, а останнім часом – і деяких постсоціалістичних держав. ПРООН передбачають:

- зменшення бідності; оптимізацію демографічних процесів; пом'якшення екологічних проблем і заборгованості; використання наявних джерел енергії; розробку перспективних екологічних та економічних програм ХХІ ст., що забезпечують розвиток людини, рівноправне партнерство й міжнародну співпрацю;

- розвиток сільського господарства й інших традиційних галузей менш розвинених країн;

- активізацію інтелектуальних і творчих здібностей населення, діяльність наукових і технологічних інституцій; ширше використання духовного та матеріального потенціалу країн, які розвиваються для здійснення реформ, нове розуміння розвитку та використання для цього регіональних економічних угруповань (кооперація «Північ–Південь»);

- скорочення умов щодо розвитку поодиноких проектів на користь обгрунтованої системи заходів з підтримки політичних і соціально-економічних реформ, в окремих випадках – надання для цього додаткових коштів;

- проведення зваженої податкової політики; зниження ризиків спільного інвестування та поліпшення якості, дієвості, спільності заходів розвитку, їх послідовне виконання, враховуючи успіхи та невдачі минулого періоду.

Основними цілями стратегії на 1990-ті роки, було забезпечення прискореного розвитку в країнах, що розвиваються, та зміцнення міжнародної співпраці. Провідні елементи стратегії: поліпшення умов життя людей у країнах, які розвиваються, скорочення розриву між багатими і бідними країнами, недопу-

щення деградації довкілля. Стратегія спрямована на підтримку формування політичних систем, заснованих на згоді та повазі до прав людини, а також соціальних та економічних прав і систем правосуддя, що забезпечують захист усіх громадян.

Для досягнення основних цілей стратегія на 1990-ті роки передбачила вирішення шістьох взаємозалежних завдань:

- 1) різко підвищити темпи економічного розвитку в країнах, які розвиваються;
- 2) забезпечити такий розвиток, який сприяв би зменшенню рівня бідності, використанню людських ресурсів і був екологічно безпечним та стійким;
- 3) удосконалити міжнародну валютно-фінансову та торгову системи;
- 4) забезпечити стійкість і стабільність світової економіки та ефективне макроекономічне регулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях;
- 5) зміцнити міжнародну економічну співпрацю;
- 6) мобілізувати зусилля для вирішення проблем найменш розвинених країн.

Стратегія розвитку на 1990-ті роки базувалася на необхідності зменшити обсяги платежів за обслуговування пільгової фінансової допомоги в першій половині десятиліття. У 1980-х роки рівень офіційної допомоги з метою розвитку у середньому становив лише половину міжнародного узгодженого цільового показника розміром 0,7 % ВВП розвинених країн-донорів. Чистий приплив офіційних коштів у вигляді позик і субсидій з усіх джерел залишався практично незмінним – на рівні 35 млрд дол. на рік.

Для прискорення процесу розвитку в 1990-х роках ставилось за мету створення сприятливого становища у сфері міжнародної торгівлі. Стратегія передбачала заходи у сфері міжнародної торгівлі для прискореного розвитку протягом четвертого десятиліття: повне та ефективне виконання зобов'язань, затверджених у Декларації міністрів у межах Уругвайського раунду багатосторонніх торгових переговорів (1986); лібералізацію торгівлі та полегшення дос-

тупу експортних товарів із країн, що розвиваються, на міжнародні ринки шляхом зменшення та ліквідації тарифних і нетарифних бар'єрів; лібералізацію торгівлі тропічними товарами й продуктами переробки природних ресурсів, що передбачає припинення практики нарощування тарифів на оброблені сировинні товари; забезпечення застосування щодо торгівлі текстилем звичайних правил Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ); поступове й істотне зменшення підтримки та протекціонізму в галузі сільського господарства; ефективне застосування та вдосконалення загальної системи преференцій, надання безмитного режиму й дотримання принципів недискримінації в процесі її використання; забезпечення умов, за якими регіональна економічна інтеграція та створення торгових блоків не перешкоджали б розвитку світової торгівлі та відповідали б правилам ГАТТ; суворе дотримання всіма учасниками міжнародного торгового обміну правил і принципів ГАТТ.

Важливою подією в розвитку міжнародних економічних відносин стало завершення у грудні 1993 року Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів, у яких взяли участь 117 держав. Основні його цілі полягали в розширенні для всіх країн доступу до світових ринків, у взаємному зниженні митних тарифів та усуненні нетарифних обмежень.

Рекомендована література: [4, 19, 26, 35].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. Де була сформульована новітня модель економічного розвитку, що названа моделлю сталого (стійкого) розвитку?

а) Чикаго;

в) Женева;

б) Будапешт;

г) Ріо-де-Жанейро.

2. Техніко-адміністративний термін, що використовується для визначення офіційної форми міжнародної допомоги:

б) МАР;

г) МФК.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. У 1950–1960-х роках значну увагу почали приділяти структурним змінам, що мають передувати самопідтримуючому зростанню.

2. У 1980-х роках під значним впливом кризових явищ у світовому господарстві перші позиції зайняла неокласична концепція, у якій основний акцент зміщується на конструктивну роль вільних ринків, необхідність лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості, приватизації власності, інституційної перебудови тощо.

3. Офіційна допомога розвитку (ОДР) – техніко-адміністративний термін, який використовується для визначення офіційної форми міжнародної допомоги.

4. За абсолютними розмірами лідером у фінансуванні програм сприяння розвитку є Велика Британія, яка, так само як і Франція, значно випереджає за цим показником інші країни-донори.

5. Економічна і соціальна рада ООН здійснює дослідження та готує доповіді з широкого спектра міжнародних економічних, культурних й інших питань, координує діяльність відповідних установ та інститутів ООН.

6. Багатостороння агенція гарантування інвестицій фінансує проекти розвитку на тривалий термін (до 35 років), за які править ринкові відсоткові ставки.

7. Міжнародна фінансова корпорація бере участь у промислових проектах спільно з приватними інвесторами або як інвестор; функціонує як каталізатор, об'єднуючи приватних інвесторів індустріальних країн і країн, які розвиваються.

8. Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок має на меті стимулювання приватних інвестицій шляхом урегулювання конфліктів між іноземними інвесторами й місцевими урядами.

9. Програми розвитку ООН спрямовані на розвиток сільського господарства й інших традиційних галузей менш розвинених країн.

10. Мета створення Багатосторонньої агенції гарантування інвестицій – зменшення бідності; оптимізація демографічних процесів, пом'якшення екологічних проблем і заборгованості.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 1, 2, 6, 11, 12, 13;

по вертикалі: 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15.

1. Назва концепції, у якій основний акцент зміщується на конструктивну роль вільних ринків, необхідність лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості.

2. В якому місті в 1992 році відбувалася Всесвітня конференція з проблем розвитку і довкілля?

3. Глобальна міжнародна організація, декларованою метою якої є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

4. В якому місті в березні 2002 року відбулась конференція «Фінансування для цілей розвитку» під егідою ООН?

5. Техніко-адміністративний термін, що використовується для визначення офіційної форми міжнародної допомоги (аббревіатура).

6. Товариство «багатих» країн, які поділяють спільні ідеї.

7. Яка країна є лідером у фінансуванні програм сприяння розвитку?

8. Організація, яка здійснює дослідження та готує доповіді з широкого спектра міжнародних економічних, культурних й інших питань, координує діяльність відповідних установ та інститутів ООН.

9. Організація, основні завдання якої – сприяння розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин.

10. Найбільший міжнародний канал для надання багатосторонньої технічної та передінвестиційної допомоги.

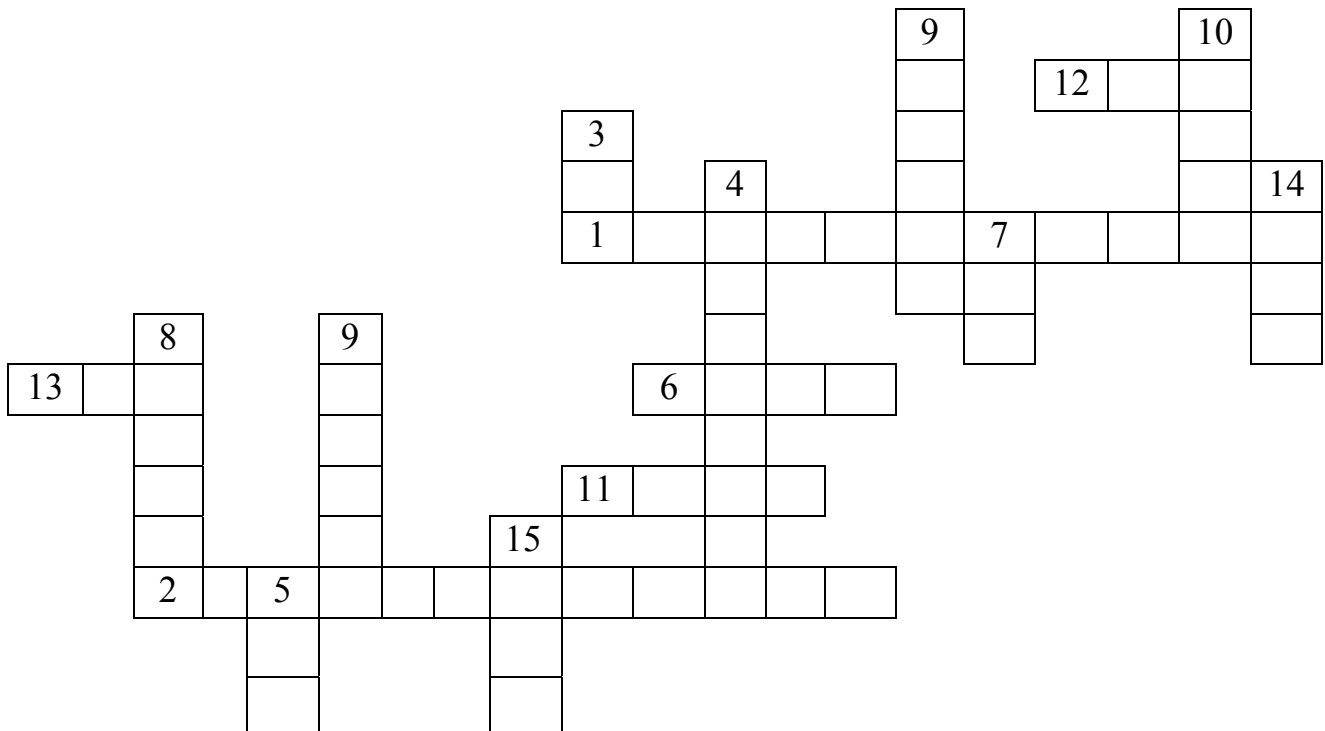
11. Організація, що фінансує проекти розвитку на тривалий термін (до 35 років), за які стягує ринкові відсоткові ставки.

12. Організація, що збільшує термін надання кредитів країнам, які розвиваються до 50 років.

13. Організація, що бере участь у промислових проектах спільно з приватними інвесторами або як інвестор.

14. Організація, метою якої є сприяння збільшенню притоку інвестицій в країни, що розвиваються, через надання гарантій, включно страхування, базуючись на некомерційних ризиках.

15. Міжнародна угода, досягнута між 23 державами, згідно з якою кожна з них погодилась забезпечити всім учасникам рівний і недискримінаційний режим торгівлі.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте історичну еволюцію моделей економічного розвитку.
2. Яку функцію виконує Генеральна асамблея ООН та її декларації?
3. Назвіть основні положення Декларації соціального прогресу і розвитку.
4. Розкрийте сутність Декларації про право на розвиток.
5. Охарактеризуйте органи в системі ООН: Департамент з координації політики і сталого розвитку; Комісія зі сталого розвитку; Міжвідомчий комітет зі сталого розвитку.
6. Яку функцію виконує Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) ?
7. З'ясуйте діяльність Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОП).
8. Назвіть функції та задачі Конференції ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД).
9. Для чого створені Програми розвитку ООН (ПРООН)?
10. Яка структура Групи Світового банку?
11. Розкажіть про міжнародні стратегії розвитку.

V. Теми для рефератів

1. Міжнародний банк реконструкції та розвитку – мета створення, функції, цілі.
2. Характеристика діяльності Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних суперечок.
3. Мета створення та основні завдання Міжнародної асоціації розвитку.
4. Міжнародні фінансові корпорації.
5. Багатостороння агенція гарантування інвестицій.
6. Функції Генеральної угоди з тарифів і торгівлі.

ТЕМА 12. КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

12.1. Науково-технічний прогрес як запорука конкурентоспроможності країни

Серед факторів, які гарантують стабільну і зростаючу перевагу одних країн над іншими в процесі міжнародної конкуренції, надзвичайно важливе значення відіграють новітні технології. Загальновизнаним в науковому і фаховому середовищі є те, що саме високі технології забезпечують конкурентні переваги. У чому ж полягають сучасні конкурентні переваги технічного та наукового прогресу? Вплив новітніх технологій все частіше виявляється радикальним і комплексним, він змінює основи виробництва і праці, а також способи споживання чи використання продукції. У галузях з передовими технологіями процес революційного оновлення виявляється часто безперервним. За таких умов не лише отримання додаткового доходу, але й його зростання стає безперервним і все більш вагомим. Тому власники технологій, а також їх інфраструктурних елементів (науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, прикладна і фундаментальна наука, наукові кадри) у новітніх умовах мають невичерпні конкурентні переваги. При цьому домінує в конкуренції той, хто першим застосовує новацію, яка набуває практичного втілення. На нинішньому етапі розвитку постіндустріальних технологій передусім необхідно назвати Японію, США – країни, які розвивають галузі електроніки, інформатики, авіа- і космічної техніки, біотехнології та деякі інші. Надзвичайно великий зиск, що пов'язаний саме з технологіями, робить такі країни в міжкраїновому розподілі досить важкодосяжними. Ні країни, ні їх провідні компанії, за загального спрямування на експорт, новітніми технологіями не діляться. За кордон переносять лише менш ефективні, застарілі технології. Наприклад, Японія і Південна Корея експортують тільки за наявності товару більш високих технологій. Перевага тих, хто монополює новими технологіями у відносинах міжнародної конкуренції, полягає в тому, що саме вони є головним джерелом країнового му-

льтиплікатора. Адже немає тієї сторони економічної дійсності всередині країни, яку не покращив би і не оптимізував би науково-технічний прогрес. В іншій ситуації знаходяться країни, позбавлені не тільки новітніх технологій, але й можливості їх тиражування. За таких умов країна позбавляється головного – структурних зрушень, що забезпечують економічне зростання та експортну конкурентність в галузях, які дають вагому віддачу; країна опиняється в становищі хронічної нестійкості, що і є одним із наслідків нееквівалентності в міжнародному обміні на підґрунті технологічної відсталості.

12.2. Модель економічного розвитку України в глобалізованому світі

Сучасне цивілізоване суспільство ґрунтується на трьох основних принципах у таких сферах:

- 1) політичній – демократичний устрій, громадянське суспільство;
- 2) економічній – постіндустріальне, соціально орієнтоване ринкове господарство;
- 3) соціальній – соціальне партнерство, справедливий розподіл матеріальних і духовних благ та досягнення на цій основі національної й соціальної злагоди.

Уже сьогодні в Україні визрівають ознаки нової цивілізації, які треба враховувати під час розбудови політичних й економічних структур. Зокрема, йдеться про те, що на перше місце має бути поставлене знання як найбільш прогресивний, демократичний і доступний компонент, який відповідає інформаційно-інтелектуальному етапу становлення ноосферно-космічної цивілізації. Даний компонент забезпечує створення та функціонування «економіки розуму», «економіки думки», «економіки знань». У процесі економічного зростання, що відновлюється в Україні, актуальним залишається питання стабілізації економіки та її окремих галузей. У фінансово-грошовій сфері першочерговими завданнями є:

- утримання стабільності цін, нормативів бюджетного дефіциту й забезпечення керованості інфляцією, стабільність національної валюти;

- завершення формування досконалої дворівневої банківської системи;
- використання кредитних засобів стимулювання виробництва, активізація інвестиційного процесу,

- усебічний розвиток підприємництва, демонополізація виробництва.

Основою ринкової трансформації економіки України є такі головні принципи:

- гарантування господарської самостійності й національної безпеки, реалізація економічних інтересів особистості, суб'єктів господарювання і держави;
- формування та здійснення власної незалежної економічної політики;
- створення сучасної фінансово-кредитної та банківської систем;
- державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення оптимальних макроекономічних пропорцій.

На основі світового господарського досвіду можна виділити п'ять визначальних елементів ринкової трансформації національної економіки:

1) макроекономічна стабілізація, яка передбачає жорсткий фінансовий контроль, регулювання заробітної плати, зниження бюджетного дефіциту (зменшення обсягів державних субсидій, військових та інших непродуктивних витрат), зменшення державного боргу, ліквідацію товарних дефіцитів, валютне регулювання;

2) лібералізація економіки, що полягає в лібералізації цін, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, в русі капіталів усередині країни та за її межами, обмеження чи скасування субсидій та неподаткових відрахувань для підприємств за умов відкритості країни для іноземних інвестицій. Забезпечення спочатку внутрішньої, а згодом – повної конвертованості національної грошової одиниці, демонополізації економіки;

3) необхідність приватизації власності, що диктується причинами й чинниками системного характеру: в економічній сфері – це перехід від моно- до поліформної основи; функціонування різноманітних форм власності – від приватної до транснаціональної; у політичній сфері – ліквідація впливу влади бюрократичної номенклатури;

4) інституційні зміни, сутність яких визначається тим, що ринкова економіка не може розвиватися спонтанно, без інститутів, необхідних для її функціонування. Йдеться про банківську систему, грошовий і фінансовий ринки, законодавство про підприємства, банкрутство, конкуренцію з відповідними судовими інстанціями, оподаткування фізичних і юридичних осіб, трудове законодавство, механізми найму, звільнення, виплати з безробіття, трудових угод, які є основою ринку праці;

5) структурна трансформація. Постсоціалістичні економіки мають структурно перебудуватися і реорганізуватися, щоб наблизитися до стандартів сучасного ринкового господарства. Йдеться про зменшення частки промисловості, особливо важкої, ВПК, сільського господарства та прискорений розвиток третинного сектору (сектору послуг). На рівні промислових структур це передбачає відтворення, диверсифікацію сучасної індустрії (реіндустріалізацію на основі високих технологій), географічну товарну реструктуризацію зовнішньої торгівлі, а на мікроекономічному рівні – зміну спеціалізації підприємств. Реструктуризації потребує також й соціальна політика.

Отже, в Україні формується інтегральна модель економіки, у якій синтезуються цивілізаційні, національно-історичні та онтологічні чинники, що дає можливість уникнути однобічності під час формування власної економічної політики, повніше реалізувати національні інтереси у світовому господарстві.

Стратегічною метою України за умов трансформаційних змін є завершення формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Цей напрям є вітчизняним трактуванням загальносвітових тенденцій розвитку в постіндустріальному суспільстві. Реалізація цієї мети конкретизувалась стратегічними завданнями, визначеними на певний період: до 2004 року – підвищення добробуту громадян; до 2011 року – досягнення світових норм і стандартів соціально-економічного розвитку, в сучасних умовах – європейська інтеграція.

Україні потрібен крутий поворот до політики регульованої ринкової економіки, як це мало місце у світі в період Великої депресії 1929–1933 рр. Тоді основою повороту слугувала кейнсіанська революція в економічній теорії, що

спростувала панівну на той час теорію саморегульованого ринку. Переходячи на новий ступінь історичного розвитку людства з якісно іншою соціально-економічною системою («економіка для людини», «соціально орієнтована економіка»), економіка України повинна мати такі особливості:

- інтегральний економічний. Майбутня економічна система повинна поєднати приватну ініціативу та інноваційну активність підприємців із забезпеченням гідного життя, прагнення ринку до прибутку і державну турботу про відтворення людського капіталу та навколишнього природного середовища;

- багатоукладна економіка, в якій кожний уклад займає свою нішу і не панує над іншими, а співіснує з ними. Йдеться про такі уклади: великий бізнес, який здійснює технологічні прориви і змінює структуру відтворення (при цьому він перебуває під жорстким державним і суспільним контролем); малий і середній бізнес у приватній формі та у вигляді різноманітних кооперативів, який забезпечує підприємницьку ініціативу; державний уклад, який зосереджений у стратегічно важливих галузях і реалізує інноваційні програми, а також забезпечує умови для розвитку людського потенціалу і охорони навколишнього природного середовища; натуральний уклад, який представлений домашніми господарствами, а також виконує найважливіші функції у відтворенні людини, робочої сили;

- активна участь у процесах глобалізації економіки;

- Антикризове державне регулювання економіки;

- різке скорочення розриву в соціально-економічному розвитку різних регіонів країни.

Такий перехід до майбутньої соціально-економічної системи стимулює науково-технічний прогрес, який робить головним фактором соціально-економічного прогресу саму людину, її кваліфіковану творчу працю.

12.3. Взаємозв'язок глобального та національного розвитку

На початку третього тисячоліття головне геополітичне запитання, що постало перед кожною державою, – чи спроможна вона реально конкурувати із країнами «золотого мільярду», чи буде вона фінансово «поневолена» і в най-

ближчі десятиліття відкинута на периферію світового господарства? Для того, щоб зрозуміти куди може спрямувати Україну нинішній курс реформ, та яким шляхом їй рухатися, щоб уникнути кризових ситуацій потрібно провести аналіз з позицій сучасних проблем геоekonomіки та геополітики.

Сьогодні виділяються такі світові цивілізації, які знаходяться в постійному стані розвитку та інтеграції: Європейська, Північноамериканська, Південно-Східна Азія, Ісламська, Латиноамериканська та Африканська. Найбільш розвинена, впливова і одночасно найбільш «агресивна» в завоюванні ринків – це Європейська цивілізація.

У контексті економічного розвитку і багатства у світі сформувалося два полюси: «країни золотого мільярда», тобто розвинені країни, та периферія світового господарства. «Країни золотого мільярда» споживають 80 % природних ресурсів, що видобуваються на земній кулі, з яких 40 % використовують США. Західна «допомога» Україні, яку через міжнародні фінансові інститути – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, через інститути іноземних радників-консультантів, їх програму «шокової терапії», яка фактично реалізується в Україні і втілена в нинішній курс реформ, є шляхом до однофакторної моделі вільного ринку, орієнтованого на максимізацію прибутку. Дана модель отримала своє походження з моделі ринку Адама Сміта (XVIII ст.), Чиказької школи (XIX ст.). Саме така економічна модель – модель «периферійного» капіталізму, в умовах недосформованих ринкових зв'язків і структурної розбалансованості національної економіки, є в певній мірі джерелом організованої економічної злочинності та корупції, тому жодне підсилення поліцейських функцій держави не подолає злочинність, бо вона закладена в ідеології реформ.

Україні, щоб вийти з кризи і перейти до стану економічного зростання, необхідно:

- розробити власну, без участі радників МВФ чи СБ, програму виходу з кризи та економічного зростання. В її основу можна покласти українську «Національну програму відродження України», яка б узагальнювала напрацювання українських науковців і практиків;

- опанувати нову циклічну стадію зростання, врахувати та поєднати в практичному використанні сукупність економічних теорій, серед яких провідною є бути українська інноваційна теорія, М. Туган-Барановським та розвинута Д. Кейнсом. Як доведено в працях багатьох учених, монетаристська економічна теорія Фрідмена – це велике досягнення економічної науки, але лише для врівноважених усталених економічних систем;

- урахувати переконливий досвід виходу з кризи США, Японії, Німеччини та прогресу розвинених країн; взяти на озброєння політику протекціонізму – підтримку свого виробника та захист свого ринку.

- відновити купівельну спроможність населення, тобто підвищити рівень зарплат, пенсій та стипендій; повернути довіру народу до влади та уряду настільки, щоб населення змогло трансформувати свої заощадження (12 млрд дол. США) в інвестиції. Такий захід суттєво зменшить або зовсім ліквідує потребу в зовнішніх запозиченнях; і тоді Україна матиме ознаку розвинутої країни.

Виконання зазначених рекомендацій дає підстави окреслити новий курс реформ як шлях у напрямку розвинених держав на основі моделі змішаної економіки. Щоб увійти до кола розвинених держав, а не рухатися на периферію світового господарства, потрібно в економіці, політиці та культурі відтворювати всі ознаки розвинених держав: не протиставлення, а органічна єдність ринкової саморегуляції та державного регулювання економіки; розвиток на основі інноваційних факторів; розвинена демократія, незалежність і патріотизм засобів масової інформації; заборона продажу землі іноземцям, обережне ставлення до іноземних інвестицій у своїй фірми; використання національної ідеї, національних інтересів як ідеології розвитку країни; збереження незалежності і керованості в політиці, економіці та культурі, забезпечення всіх умов для національної безпеки; політика односторонньої лібералізації зовнішньоекономічної діяльності по відношенню до країн, ринок яких завойовується з одночасним захистом свого ринку та підтримкою свого виробника тощо.

Рекомендована література: [8, 15, 16, 19, 35].

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОНАННЯ

I. ТЕСТИ

1. НТП – це:

- а) поступове вдосконалення і поширення у виробництві техніки і технологічних процесів у рамках діючих науково-технічних принципів;
- б) поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання і освоєння зовнішніх сил природи;
- в) об'єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності;
- г) усі відповіді правильні.

2. Яка країна є лідером за рівнем розвитку та впровадження інновацій?

- а) Італія;
- б) Швейцарія;
- в) США;
- г) Китай.

3. Макроекономічна стабілізація не передбачає:

- а) жорсткий фінансовий контроль;
- б) пряме регулювання заробітної плати;
- в) зниження бюджетного дефіциту;
- г) необхідність приватизації власності.

4. Роль якої організації полягає в забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів?

- а) ЮНКТАД;
- б) ЕКОСОП;
- в) НАТО;
- г) СБ.

5. Перше регіональне утворення, до складу якого увійшла Україна:

- а) ЄС;
- б) МС;

- в) СНД;
- г) НАТО.

6. Яка країна не входить до СНД?

- а) Росія;
- б) Грузія;

- в) Україна;
- г) Білорусь.

7. Країна, від якої Україна залежна енергетично?

- а) Росія;
- б) Грузія;

- в) Україна;
- г) Білорусь.

8. В якому році Україна вступила до СОТ?

- а) 2006 р.;
- б) 2008 р.;

- в) 1993 р.;
- г) 2015 р.

9. Стратегічною метою України є вступ до:

- а) ЄС;
- б) МС;

- в) АСЕАН;
- г) МЕРКОСУР.

10. В якому році Україна стала однією зі засновниць ООН на правах самостійного члена?

- а) 2010 р.;
- б) 2000 р.;

- в) 1945 р.;
- г) 1964 р.

11. До важливих методологічних кроків у процесі аналізу, прогнозування можливих варіантів інтегрування України до геоекономічного простору відносяться:

- а) визначення відношення економічного комплексу України до сучасних цивілізаційних моделей розвитку;
- б) з'ясування геоекономічного становища України;

в) розробка характеристики стратегічних тенденцій України в глобальній економіці;

г) усі відповіді правильні.

12. Одним із перших методологічних кроків у здійсненні економічного аналізу, прогнозування та оперування України в геоекономічному просторі є:

а) визначення глибини задіяння геоекономічних атрибутів у процес входження національної економіки у глобальному просторі;

б) аналіз нормативно-правового забезпечення системи геоекономічного оперування;

в) моделювання на геоекономічному атласі світу та його національній частині різноманітних ситуаційних комбінацій;

г) визначення ступеня готовності національної військової компоненти захищати національні економічні інтереси.

13. Ідентифікація геоекономічного становища України передбачає визначення, чи є вона:

а) країною-системою; країною, що орієнтується на зовнішні ареали та очолює інтернаціоналізовані відтворювальні ядра;

б) країною, що делегує власні комплекси та господарські суб'єкти як ланки глобальних відтворювальних ланцюжків;

в) країною, що не бере участі в глобальних відтворювальних зв'язках;

г) усі відповіді правильні.

14. Моделювання на геоекономічному атласі світу та його національній частині різноманітних ситуаційних комбінацій має на меті:

а) визначення розбіжностей та особливостей застосування тих чи інших геоекономічних атрибутів відповідно до специфіки України;

б) моніторинг фінансових потоків, міграції інтелектуальної і робочої сили;

в) вирішення питання про готовність військових сил України захищати її гео економічні інтереси;

г) визначення глибини оперування України на гео економічному атласі чи його національній частині.

15. Дослідження факторів, здатних забезпечити реалізацію гео економічних стратегічних цілей України, передбачає:

а) визначення типу (моделі) системи національних гео економічних інститутів;

б) участь у військово-політичних міжнародних організаціях;

в) виявлення глибини задіяння в країні гео економічних атрибутів;

г) усі відповіді правильні.

16. Ступінь готовності зовнішньоекономічної системи України до відстоювання своїх гео економічних інтересів визначається:

а) виявленням вектора національних стратегічних тенденцій у глобальній економіці;

б) участю України в альянсах, союзах, пулах, представництвах різних країн світу;

в) переглядом максимально можливої кількості карт гео економічного атласу і визначення на них зон економічного впливу України;

г) усі відповіді правильні.

17. До типів (моделей) системи національних гео економічних інститутів, здатних забезпечити реалізацію гео економічних стратегій України, належать:

а) еколого-промислова, гео економічна;

- б) торговельна, технологічна;
- в) геоекономічна (відтворювальна), постачальницько-збутова;
- г) соціально-економічна.

18. Важливим кроком інтегрування України до геоекономічного простору став її вступ до міжнародної організації:

- а) СОТ;
- б) ФАО;
- в) ЕКАК;
- г) ЄВРОКОНТРОЛ.

II. ВИЗНАЧТЕ! Яке з наведених тверджень правильне?

1. Стратегічною метою України є вступ до Митного Союзу.
2. Стратегічною метою України є вступ до Європейського Союзу.
3. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом була підписана ще в 1987 році.
4. Основна ідея Європейської політики сусідства полягає в тому, що такі держави, які ще не є членами ЄС, але мають спільний з ЄС кордон, наприклад Україна, стануть частиною простору, «кола друзів», з якими ЄС тісно співпрацює.
5. Позики Європейського банку реконструкції й розвитку спрямовані на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, структурну перебудову національної економіки й розвиток окремих її галузей (у тому числі паливно-енергетичної), впровадження ринкових відносин в аграрному секторі економіки, підтримку українських підприємств, страхування імпорту тощо.
6. Першим регіональним угрупованням, до якого увійшла Україна, стала Співдружність Незалежних Держав (СНД).
7. Кредити МВФ спрямовуються на підтримку платіжного балансу й на погашення внутрішнього боргу України.
8. Україна стала однією зі засновниць ООН у 1945 році на правах самостійного члена.
9. У 2010 році Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ).

10. Світова організація торгівлі є попоредницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі.

III. КРОСВОРД

Запитання до кросворда: по горизонталі: 1, 4, 12;

по вертикалі: 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11.

1. Назва союзу, вступ до якого є стратегічним пріоритетом України.

2. Яка установа кредитує підтримку платіжного балансу й погашення внутрішнього боргу України?

3. Організація, кошти якої, спрямовуються на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, структурну перебудову національної економіки й на розвиток окремих її галузей.

4. Позики даної організації безпосередньо призначені на розвиток виробництва.

5. Членом якої організації стала Україна в 2008 році?

6. Перше регіональне угруповання, до якого ввійшла Україна.

7. Головний постачальник енергоносіїв Україні.

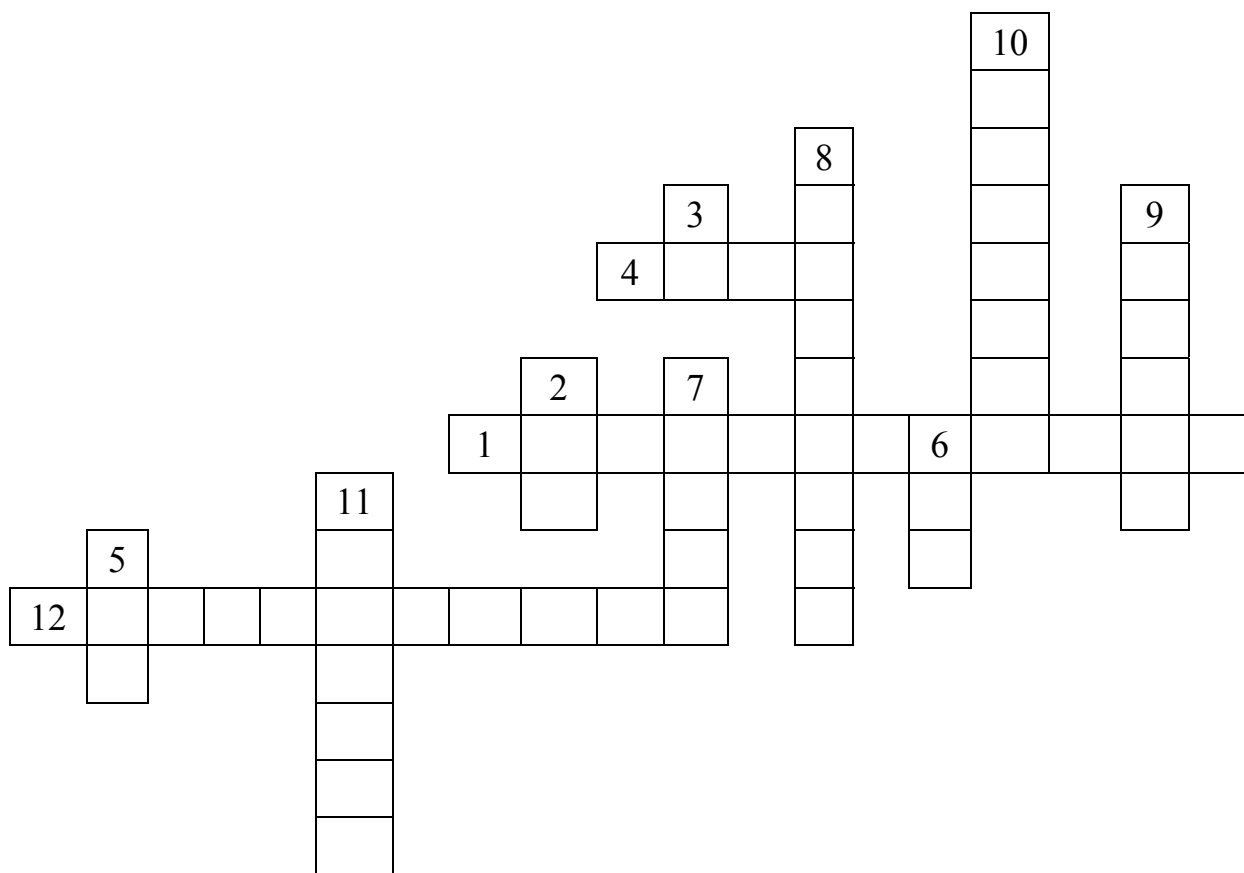
8. Загальний, недеталізований план певної діяльності, який охоплює тривалий період, спосіб досягнення складної мети.

9. Союз, альтернативний Європейському.

10. Країна – член СНД, межує з Україною на півночі.

11. Найбільша країна з тих, чия територія повністю знаходиться у Європі.

12. Важливий елемент механізму саморегулювання ринкової економіки і водночас конкретна форма її функціонування.

IV. ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте основні складові стратегії незалежної України.
2. Який основний напрям зовнішньоекономічної політики сучасної України?
3. Яке значення для розвитку національної економіки має вступ України до СОТ?
4. У яких документах висвітлювалася зовнішньоекономічна політика сучасної України?
5. Охарактеризуйте особливості економічних відносин України із країнами колишнього СРСР.
6. У чому полягає специфіка економічних відносин України з Російською Федерацією?
7. Назвіть перспективи участі України в СНД.

8. Для чого необхідний гео економічний аналіз та прогнозування в процесі створення стратегії економічного розвитку країни?

9. Яка мета моделювання на гео економічному атласі світу та його національній частині різних ситуаційних комбінацій організації економічного процесу?

10. Які потенційні можливості України у гео економічному просторі?

V. Теми для рефератів

1. Стратегія економічного розвитку України.

2. Інтеграція України до глобального економічного простору.

3. Зовнішньоекономічні відносини України та Європейського Союзу.

4. Діяльність України в міжнародних економічних організаціях.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.
 2. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. / [Мазурок П.П., Одягайло Б.М., Кулішов В.В., Сазонец О.М.]. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 208 с.
 3. Світова економіка: підруч. / За ред. С.В. Головки. – К.: Либідь, 2007. – 638 с.
 4. Дахно І.І. Світова економіка: навч. посіб. / І.І. Дахно. – К.: ЦНЛ, 2006. – 264 с.
 5. Міжнародна економіка: підруч. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2009. – 560 с.
 6. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2009. – 356 с.
 7. Міжнародні організації: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2007. – 440 с.
 8. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. / Є.Г. Панченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 468 с.
 9. Бабій Л. Роль наднаціональних і міжнародних організацій у формуванні глобального економічного правопорядку / Л. Бабій // Право України. – 2010. – № 1. – С. 155–162.
 10. Білорус О.Г. Глобальна інтеграція і тенденції кризової еволюції світу / О.Г. Білорус // Економічний часопис–XXI. – 2010. – № 7/8. – С. 3–9.
 11. Богомолів О. Мировая экономика в эпоху глобализации / О. Богомолів // Международная экономика. – 2008. – № 4. – С. 8–12.
- Додаткова:*
12. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України / І.Р. Боднар // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 68–75.

13. Вітер Д.В. Свобода уявна і свобода реальна: неолібералізм та економічна реальність глобалізму / Д.В. Вітер // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 2. – С. 109–114.
14. Гайдуцький І. Характеристика глобальної діяльності ТНК / І. Гайдуцький // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 9. – С. 29–32.
15. Гайдуцький І.П. Привабливість України для транснаціональних корпорацій / І.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 152–157.
16. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз і можливостей / О.М. Головня // Економіка і держава. – 2010. – № 6. – С. 6–9.
17. Касабова І.А. Еволюція наукових поглядів на глобалізацію / І.А. Касабова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 7. – С. 121–128.
18. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
19. Кальченко Т.В. Статусність міжнародних організацій у регіонально фрагментованій структурі світової системи / Т.В. Кальченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 1. – С. 31–37.
20. Каримли Э.Б. Кросс-культурное поведение в транснациональных компаниях в условиях интенсивной глобализации/ Э.Б. Каримли // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 121–123.
21. Кібук Т. Економічна глобалізація світу у працях Сато-інституту / Т. Кібук // Схід. – 2006. – № 3. – С. 14–16.
22. Клинов В. Особенности современной диагностики мирового хозяйства / В. Клинов // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 78–92.
23. Кондратюк О. Місце України у світовому господарстві в умовах глобалізації / О. Кондратюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 64–68.
24. Корж М.В. Особливості і проблеми розвитку національної економіки в умовах глобалізації / М.В. Корж // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 2. – С. 70–75.

25. Кричевська Т.О. Глобалізація й еволюція макроекономічної складової довіри державі / Т.О. Кричевська // Економічна теорія. – 2010. – № 3. – С. 80–88.
26. Кузьмин Д. Факторы риска в моделях равновесия открытых экономик / Д. Кузьмин // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 9. – С. 23–28.
27. Куриляк В. Цивілізаційно-культурні аспекти формування нового світового економічного порядку/ В. Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 48–57.
28. Куриляк В.Є. Цивілізаційний розвиток світової економіки: етапи та концепції / В.Є. Куриляк, С.О. Геращенко // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 2. – С. 31–38.
29. Кучерук Д.Г. Рушійні сили глобального економічного розвитку: теоретико-методологічні основи дослідження / Д.Г. Кучерук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С. 58–61.
30. Литвинов В. Глобализация мировой экономики в начале третьего тысячелетия / В. Литвинов, А. Кондрахин, Н. Коваленко // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2008. – № 3. – С. 16–18.
31. Лопаткина А.Н. От «Вашингтонского консенсуса» к «Пекинскому» / А.Н. Лопаткина // США @ Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2010. – № 9. – С. 59–71.
32. Паньков В.С. Глобализация экономики: сущность, реалии, виды на будущее/ В.С. Паньков // Международная экономика. – 2009. – № 6. – С. 4–23.
33. Пшеничнюк Д. Концепція тісного зв'язку та імперативні норми іноземної (третьої) країни: європейський досвід / Д. Пшеничнюк // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 3. – С. 11–18.
34. Руденко-Сударєва Л. Процеси глобалізації та транснаціоналізації: теоретико-методологічний підхід до комплексної оцінки / Л. Руденко-Сударєва, О. Мозговий, Д. Гуртов // Журнал європейської економіки. – 2010. – Т. 9, № 3. – С. 279–306.

35. Сарана О.Ю. Вплив глобалізації світової економіки на економічну роль національної держави/ О.Ю. Сарана // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 5. – С. 3–6.
36. Степахно А.В. Природа економічної глобалізації та її значення для конкурентоспроможності країн / А.В. Степахно // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 6. – С. 185–187.
37. Туниця Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу/ Ю. Туниця // Вісник національної академії наук України. – 2008. – № 2. – С. 8–24.
38. Шишков Ю. Государство в эпоху глобализации / Ю. Шишков // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 1. – С. 3–13.
39. Шкурат І. Транснаціональні корпорації – рушійні сили глобалізації / І. Шкурат // Вісник національної Академії державного управління при Президентіві України. – 2005. – № 2. – С. 344–352.
40. Чуб О. Фінансова глобалізація: виникнення та розвиток / О. Чуб // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 3/4. – С. 13–18.
41. Усатенко О.В. Стратегії інтернаціоналізації для розв'язання глобальних екологічних проблем / О.В. Усатенко // Екологічний вісник. – 2009. – № 6. – С. 70–77.
42. Бондаренко Н.В. Роль державного сектора економіки в розвитку держави в умовах глобалізації / Н.В. Бондаренко // Економіка і держава. – 2010. – № 5. – С. 60–63.
43. Будкін В. Економічна глобалізація: витоки, тенденції та протиріччя / В. Будкін // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 87–89.
44. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / О.М. Головня // Економіка і держава. – 2010. – № 6. – С. 6–9.
45. Гурковський В.І. Теоретико-методологічні засади захисту національних інтересів в умовах інформаційної глобалізації / В.І. Гурковський // Економіка і держава. – 2012. – № 9. – С. 90–92.

46. Домрачев В.М. Участь України у світових інвестиційних процесах / В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 66–72.

47. Єрмакова О.А. Регіон як самостійний суб'єкт міжнародних економічних відносин / О.А. Єрмакова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 169–175.

48. Драган І.В. Гарантування національних інтересів у процесі залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації / І.В. Драган // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 16–18.

49. Кириченко О.А. Інноваційно-інвестиційний вектор протидії глобальній кризі як чинник формування національної економічної безпеки / О.А. Кириченко, І.В. Кудря // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 2. – С. 11–17.

50. Колодко Гжегош В. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Гжегош В. Колодко // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 4–11.

51. Науменко Н.С. Теоретичні засади стратегічного партнерства в умовах глобалізації / Н.С. Науменко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 11–19.

52. Пашков С.О. Глобалізація та її вплив на галузеву структуру світової економіки / С.О. Пашкова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 5. – С. 34–39.

53. Соскін О.І. Шляхи реалізації гео економічної моделі України в Євразійському просторі / О.І. Соскін // Економіка і держава. – 2012. – № 7. – С. 4–9.

54. Соскін О.І. Механізми адаптації економічної моделі України до сучасних цивілізаційно-глобалізаційних зсувів / О.І. Соскін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 16–27.

55. Трофимова В.В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки / В.В. Трофимова // Економіка і держава. – 2010. – № 5. – С. 8–12.

ГЛОСАРІЙ

Альтерглобалізм (від слова альтернативний, інший; альтернатива глобалізму) – це ідеологія і рухи, що її представляють та знаходяться в непримиреному конфлікті з наслідками глобальних трансформацій. Суть альтерглобалізму полягає у відтворенні форми глобалізації її противниками і порівнянні його з тим образом, який пропонується сучасною глобалістикою.

Глобалізація (від англ. *global* – всезагальний) – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. У результаті глобалізації світ стає більш взаємозалежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів. Синонімом терміна «глобалізм» виступає французька його версія – **мондіалізм**.

Глобальна інституціоналізація світу – це організація локальних соціальних взаємодій під безпосереднім (минаючи державні кордони) впливом макроструктур світового порядку. Вона виявляється в експансії капіталізму, західного імперіалізму, розвитку глобальної системи мас-медіа.

Геоелектронічний атлас – це господарча карта світу, яка містить проекцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі; інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень; розподіл глобального простору на окремі сегменти; поля (простори) для отримання світового доходу.

Дихотомія «локальне / глобальне» – це базова дихотомія глобалістики, що фіксує «розрив» між минулими і новими просторовими характеристиками соціальних процесів, які відбувалися у першій половині ХХ ст. і визначалися

подіями і тенденціями цього періоду. Але в теоріях глобалізації ця дихотомічна різниця використовується для утворення теоретичних моделей змін у будь-яких інших історичних та географічних межах.

Інтернаціоналізовані відтворювальні ядра – це становлення єдиного геоекономічного простору, в основу якого покладено організаційно-технологічне зближення національних структур, яке зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності нормального функціонування в межах інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ). Вони розпадаються на дві складові: інтернаціоналізована частка сфери виробництва та інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Конзьюмеризм – ідеологізована економічна практика або комерціалізована ідеологічна практика.

Континенталізм – це європейська лінія геополітики, спрямована на відстоювання інтересів країн європейського регіону в сучасному світі.

Локалізація глобальності – це тенденцію становлення глобального світогляду, не «згори», а «знизу», тобто через локальне: за допомогою перетворення взаємодій з представниками інших держав і культур до повсякденної практики.

Мегасоціум – соціальна цілісність світу. На противагу – глобалізація – просування до більш пов'язаної й організованої цілісності шляхом поглиблення взаємозалежності всієї множини її елементів. Цілісність передбачає ту чи іншу форму і ступінь організації. Однією з таких якостей є характерне для сучасного етапу формування структури Мегасоціуму, що набуває виразу в переході від двокомпонентного зв'язку (держава–держава) до багатоконпонентного зв'язку (держава–транснаціональні корпорації–міжнародні неурядові організації), і поява на цій основі поряд з міжнародними відносинами внутрішньоглобальних відносин.

Метакорпорація – об'єднання кількох економічних агентів (юридичних осіб, а також організацій, що не є юридичними особами), які задовольняють таким вимогам: 1) хоча б певна частка економічних агентів є комерційними орга-

нізаціями, що оперують з метою одержання прибутку; 2) між агентами існують стійкі взаємозв'язки, більш жорсткі, ніж ринкові: це означає, що в деяких істотних аспектах все об'єднання виступає як єдине ціле; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників і вищих менеджерів.

Національний економічний атлас є відображенням геоеконімічного атласу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Парадокс (від грецького *paradoxos* – несподіваний, дивний), його наукова думка визначає як: 1) несподіване, незвичне, розбіжне з традицією твердження, тлумачення, явище або висновок; 2) у логіці – суперечність, яка виникла в результаті зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків. Наявність парадокса свідчить про нереальність деякої з аксіом або теорії, хоча це часто важко виявити, пояснити, а тим більше усунути.

Стратегія – цей термін походить з грецької (*stratos* – військо і *ago* – веду), де він означає складову частину військового мистецтва, яка займається питаннями планування і ведення війни. Згодом словом «стратегія» стали визначати майстерність керівництва суспільними, політичними процесами. Усе більше термін «стратегія» застосовують у сфері економічної теорії, економічної політики і бізнесу. Найчастіше використовують таке визначення: «Стратегія – це плани вищого керівництва щодо досягнення довгострокових результатів відповідно до цілей і завдань організації». Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія світу (світова), регіону, країни, адміністративного центру, підприємства. У цьому посібнику йдеться переважно про найвищий рівень економічної стратегії – стратегію економічного розвитку країн, регіонів, світу.

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країн або регіонів являє собою економічну політику їхнього вищого керівництва, розраховану на тривалий термін і спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри урядів стосовно виробницт-

ва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту.

Теллуократія – це геополітична стратегія, яка означає консервативну політику держави зі застосуванням жорстких юридичних норм, з твердими етичними і соціальними традиціями, колективізмом та ієрархічністю. Практичного напрямку теллуократія набула в країнах із тоталітарною владою і централізованою економікою (нині у чистому вигляді використовується лише Кубою та Північною Кореєю).

Талассократія – геополітична стратегія, яка на відміну від теллуократії, демонструє більший динамізм, рухомість, схильність до технологічного розвитку, до індивідуалізму як вищої цінності, розмитості юридичних та етичних норм. Такий тип цивілізації швидко розвивається, легко змінює зовнішні культурні ознаки, зберігаючи незмінними внутрішні загальні установки.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
Навчальна програма дисципліни «Глобальна економіка».....	5
<i>Тема 1. Часові межі феномену глобалізації.....</i>	<i>11</i>
<i>Тема 2. Сучасна методологія глобалістики.....</i>	<i>27</i>
<i>Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики.....</i>	<i>39</i>
<i>Тема 4. Становлення глобальної економіки.....</i>	<i>56</i>
<i>Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів.....</i>	<i>75</i>
<i>Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації.....</i>	<i>92</i>
<i>Тема 7. Парадоксальна природа глобальних трансформацій.....</i>	<i>113</i>
<i>Тема 8. Альтерглобалізм та його форми.....</i>	<i>130</i>
<i>Тема 9. Глобальна економіка як прогностична реальність.....</i>	<i>150</i>
<i>Тема 10. Регулятивні механізми глобальної економіки.....</i>	<i>169</i>
<i>Тема 11. Міжнародні стратегії глобалізації.....</i>	<i>187</i>
<i>Тема 12. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації.....</i>	<i>203</i>
Рекомендована література.....	218
Глосарій.....	223

Навчальне видання

Ігор Іванович **Вініченко**
Оксана Володимирівна **Гончаренко**
Сергій Вячеславович **Васильєв**
Катерина Миколаївна **Дідур**

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Редактор *М.П. Гончаренко*

Дніпровський державний аграрно-економічний університет
49600, Дніпро, вул. С. Єфремова, 25
Телефон: (056) 713-51-75; факс 744-08-67
E-mail: redviddday@i.ua; info@dsau.dp.ua

Підписано до друку 20.05.2019. Формат 60×84/16.

Обл.-вид. арк. 13,25. Ум.-друк. арк. 9,25.

Папір офсетний. Наклад 300 прим. Зам. № 2005-1

Видавництво та друк ТОВ «ДКС центр»

пров. Куренівський, 17, м. Київ, тел. (044) 537-14-34

свідоцтво про і внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру ДК № 3457 від 08.04.2009 р.